

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUMI
PEDAGOOGILINE AJAKIRI

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

X AASTAKAIK

Nr. 11

NOVEMBER

1952

Stalinliku Konstitutsiooni õpetamine kõrgemale tasemele.

Käesoleva aasta 5. detsembril möödub 16 aastat päevast, millal Nõukogude Liidus kehtestati uus, Stalinlik Konstitutsioon.

Sotsialistliku ühiskonna põhiseadusena peegeldab Stalinlik Konstitutsioon sotsialistliku ühiskonna põhilisi jooni ning on ühtlasi maailma esimese sotsialistliku riigi suurte saavutuste dokumendiks.

Seltsimees Stalin ütles 25. novembril 1936. aastal Erakorralisel VIII Üleliidulisel Nõukogude Kongressil oma ajaloolises aruandekõnes: „Meie nõukogude ühiskond on saavutanud selle, et ta on sotsialismi põhijoontes juba teostanud ja loonud sotsialistliku korra, s. o. teostanud selle, mida marksistid teiste sõnadega nimetavad kommunismi esimeseks ehk madalamaks faasiks. Tähendab kommunismi esimene faas, sotsialism, on meil põhijoontes juba teostatud.“

Sotsialismist mõtlesid inimkonna paremad pead juba läinud sajandi algul ja otsisid teid kapitalistlikus ühiskonnas valitseva õiglusetuse kõrvaldamiseks. Kuid leidmata olukorrast pääsemiseks reaalseid teid, ei jõudnud nad kaugemale utopistlikest mõttemõlgutustest või juba alguses äpardunud ühiskonna parandamise katsetustest.

Alles Marx ja Engels rajasid möödunud sajandi keskel sotsialismi teaduslikule alusele, tõestades kodanliku ühiskonna paratamatut hukumist ja selgitades välja selle uue ühiskondliku jõu — proletariaadi, kes leppimatus klassivõitluses purustab kodanluse ja loob uue ühiskonna — sotsialistliku ühiskonna.

Marxi ja Engelsi poolt loodud teadusliku sotsialismi teooriat arendasid edasi maailma töörahva geniaalsed juhid Lenin ja Stalin, viies selle teooria ka ellu ja tõendades sellega kogu maailmale, et „... see, millest miljonid ausad inimesed kapitalistlikes riikides on unistanud ja unistavad edaspidigi, on NSV Liidus juba teostatud,“ nagu ütles seltsimees Stalin 1936. a. Erakorralisel VIII Nõukogude Kongressil.

Nõukogude rahva poolt Lenini-Stalini partei juhtimisel kättevõidetud hiilgavad saavutused on kokkuvõtlikult fikseeritud Stalinlikus Konstitutsioonis. Seltsimees Stalin ütles oma aruandekõnes Erakorra-

lisel VIII Nõukogude Kongressil: „See on ajalooline dokument, mis käsitleb lihtsalt ja kokkusurutult peaaegu protokollis stiilis fakte sotsialismi võidust NSV Liidus, fakte NSV Liidu tööraha vabastamisest kapitalistlikust orjusest, fakte laialdase, lõpuni järjekindla demokraatia võidust NSV Liidus.“

Samal ajal on Stalinliku Konstitutsiooni iga peatüki, iga paragrahvi mõte ja tähendus niivõrd selged ja kõigile arusaadavad, et neid pole võimalik kaksipidi mõista ega moonutada. Selle konstitutsiooni põhi- aluseks on meie Nõukogude kodumaal kättevõidetud sotsialistlik ühis- kond, kus on lõplikult kaotatud ühe inimese ekspluateerimine teise inimese poolt; kus on lõplikult likvideeritud inimeste, rahvuste ja rasside ebavõrdsus ja kus seetõttu kõik Nõukogude rahvad moodus- tavad ühise sõbraliku terviku; kus naine on vabastatud rõhutud ja õigusetust seisundist ja talle on antud mehega võrdsed õigused mis- tahes riikliku või ühiskondliku tegevuse alal; kus on likvideeritud töö- puudus ja töö on muutunud iga töövõimelise kodaniku kohuseks ja auasjaks; kus igal töötajal on õigus haridusele ja puhkusele ning ta on aineliselt kindlustatud vanaduse, haiguse kui ka töövõimetusel kor- ral jne.

Stalinlik Konstitutsioon, vastandina kodanlike riikide konstitutsioo- nidele „... ei piirdu kodanike formaalsete õiguste fikseerimisega, vaid kannab raskuse keskpunkti nende õiguste garanteerimise küsimusele, nende õiguste teostamise abinõude küsimusele. See ei kuuluta liht- salt kodanike õiguste võrdsust, vaid ka kindlustab seda... See ei deklareeri mitte lihtsalt õigust tööle, vaid ka kindlustab seda... See ei deklareeri mitte lihtsalt demokraatlikke vabadusi, vaid ka kindlus- tab neid...“, ütles seltsimees Stalin oma kõnes „NSV Liidu Konstitut- siooni projektist“ Erakorralisel VIII Nõukogude Kongressil.

Stalinlik Konstitutsioon, esimene tõeliselt demokraatlik konstitut- sioon maailma rahvaste ja riikide ajaloos, fikseerinud oma paragrah- vide selges keeles selle ajaloolise fakti, et sotsialistlik ühiskond on meie maal üles ehitatud, loob ühtlasi nõukogude rahvale kõik võima- lused järkjärguliseks üleminekuks sotsialismilt kommunismile.

Stalinliku Konstitutsiooni lipu all on Nõukogude riik saavutanud uusi suuri võite kõikidel rahvamajanduse ja kultuurialadel. Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse juhtimisel tehakse meie maal grandioos- seid looduse ümberkujundamise töid, rajatakse kogu maailma hämmas- tavaid kommunismi suurehitusi; kasvab võimsalt Nõukogudemaa töös- tus ja laieneb sotsialistliku põllumajanduse mehhaniseerimine ikka uuemate ja võimsamate masinatega; järjekindlalt kasvab tööraha hea- olu; suuri edusamme teevad eesrindlik nõukogude teadus ja kultuur.

Nõukogude Liidu ajalooliste saavutuste aluseks on sotsialistlik majandussüsteem ja kommunistliku partei ning Nõukogude valitsuse tark poliitika. Stalinlikud viisaastakud on võimsateks trepiastmeteks, mida mööda Nõukogude rahvad sammuvad kindlalt kommunismile. Eredaks näiteks selle kohta on Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XIX kongressil vastuvõetud NSV Liidu arendamise viienda viie aasta plaani direktiivides ettenähtud grandioossed ülesanded kõikidel elu- aladel.

NSV Liidu Stalinlik Konstitutsioon ja Nõukogude Liidu suured saavu- tused on veenvaks eeskujuks kogu progressiivsele inimkonnale, ees- kätt rahvademokraatia maadele nii Kesk- ja Kagu-Euroopas kui ka

Aasias, kelle rahvad Nõukogude rahvaste eeskujul raputasid endilt kapitalismi orjaahelad ning asusid tööliklassi ja tema partei juhtimisel ise vabalt oma elu korraldama.

Nagu nõukogude rahva kangelaslik võitlus kommunismi ülesehitamise eest on rahvademokraatia maade rahvastele innustajaks nende võitluses sotsialismi ehitamisel, nii on ka Stalinliku Konstitutsiooni suured põhimõtted innustavaks eeskujuks nende maade konstitutsioonide koostamisel.

Rumeenia Ministrite Nõukogu esimees G. Gheorghiu-Dej ütles Rumeenia Suure Rahvuskogu 13. istungjärgul 23. septembril 1952. a. oma aruandekõnes Rumeenia uue konstitutsiooni projekti arutamise puhul: „Stalinlik Konstitutsioon, olles nõukogude sotsialistliku demokraatia üheks põhijooneks, on suureks eeskujuks rahvademokraatia maadele,“ et Rumeenia „... uue konstitutsiooni suureks mobiliseerivaks ja organiseerivaks allikaks on marksismi-leninismi ideed, töötava inimkonna suure geeniusse seltsimees Jossif Vissarionovitš Stalini ideed.“ Samuti ütles Ungari Töörahvapartei peasekretär Matyas Rakosi parlamendis Ungari Rahvavabariigi konstitutsiooni projekti ettekandmisel: „Oma töös... komisjon pidas kogu aeg silmas meie suure õpetaja Stalini näpunäiteid selle kohta, missugune peab olema tõeline rahva konstitutsioon“.

NSV Liidu eeskujul organiseeriti ka rahvademokraatia maades konstitutsiooniprojektide üldrahvalik arutus, millest võtsid osa laialdased tööraha hulgad.

Stalinliku Konstitutsiooni eeskujul on ka rahvademokraatia maade konstitutsioonides esikohal nende riikide ühiskondlikku korda käsitlevad paragrahvid. Nii loeme näiteks Ungari Rahvavabariigi Konstitutsioonist, et „Ungari Rahvavabariik on tööliste ja töötava talurahva riik. Kõik võim Ungari Rahvavabariigis kuulub töötavale rahvale... Ungari Rahvavabariik kaitseb ungari töötava rahva võimu ja vabadust... Võitleb inimese ekspluateerimise mistahes vormiga...“ (§§ 2 ja 3.) Mongoolia Rahvavabariigi Konstitutsioonis öeldakse: „Mongoolia Rahvavabariik on töötava rahva iseseisev riik... Kogu võim Mongoolia Rahvavabariigis kuulub linna ja hudoonide töötajaile tööraha huraalide näol“ (§§ 1 ja 3).

Stalinlikus Konstitutsioonis Lenini-Stalini õpetuse vaimus geniaalselt lahendatud rahvusküsimus on teenäitajaks kogu maailma rõhutatud rahvastele nende võitluses rahvuslike vabaduste eest ja suureks eeskujuks rahvademokraatia maadele rahvusküsimuse lahendamisel nende konstitutsioonides. Nii kirjutatakse Rumeenia Rahvavabariigi Konstitutsioonis (kus vähemusrahvustel varem puudusid elementaarsemadki õigused): „Kõik Rumeenia Rahvavabariigi kodanikud, sõltumata nende soost, rahvusest, rassist, usutunnistusest või haridusest on seaduse ees võrdsed. Igasugust rassilise või rahvusliku vihkamise propageerimist või avaldamist karistatakse seadusega“ (§§ 16 ja 17).

Samuti on NSV Liidu Stalinlik Konstitutsioon eeskujuks nende maade konstitutsioonide kodanike põhiõiguste ja vabaduste sotsialistlikele printsiipidele. Nii märgitakse Bulgaaria Rahvavabariigi konstitutsioonis: „Kodanikel on õigus tööle. Riik kindlustab selle õiguse igale kodanikule... Kodanikel on õigus puhkusele. See õigus kindlustatakse tööpäeva piiramisega, iga-aastase palgalise puhkuse andmisega ning puhkekodude, klubide jt. laialdase võrgu loomisega. Kodanikul on

õigus pensionile, abile ja kindlustusele haiguse, õnnetusjuhtumite, invaliidsuse ja vanaduse korral" (§§ 73, 74 ja 75).

Kõik see näitab Stalinliku Konstitutsiooni määratu suurt maailmaajaloolist tähtsust, näitab seltsimees Stalini sõnade õigsust, kui ta, kõneldes Erakorralisel VIII Nõukogude Kongressil NSV Liidu uue Konstitutsiooni tähtsusest, ütles, et see konstitutsioon... „on dokument, mis annab tunnistust sellest, et see, mis NSV Liidus on teostatud, on ka teistes maades täiesti teostatav“.

M. I. Kalinin näitas, et „... Stalinlik Konstitutsioon on mitte ainult kodanike õiguste ja kohustuste juriidiliseks vormistajaks, vaid ka inimeste kasvatamise võimsaks faktoriks“.

On vaieldamatu tõde, et see NSV Liidu ühiskondliku ja riikliku korra suur Stalinlik Seadus annab õpetajatele ammendamatud võimalused nõukogude noortes kommunistliku maailmavaate kujundamisel, neist teadlike kommunistiehitajate kasvatamisel.

Õppides Stalinlikku Konstitutsiooni tutvunevad õpilased meie sotsialistliku kodumaa ühiskondliku ja riikliku korra põhiprintsiipidega, riigivõimu- ja riigivalitsemisorganite struktuuri ja moodustamise korraga, kodanike põhiõiguste ja põhikohustustega jne.

Kui kõrvutame NSV Liidu Konstitutsioonis fikseeritud ja meil kõigjal teostatud sotsialistliku demokraatia printsiipe kodanlike maade praeguse tegelikkusega, kus, nagu ütles seltsimees Stalin oma kõnes Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XIX kongressil: „Ei ole enam niinimetatud „isikuvabadust“, —nüüd tunnustatakse ainult nende isikuõigusi, kellel on kapitali, kõiki muid kodanikke peetakse aga inimtoormaterjaliks, mis kõlbab ainult ekspluateerimiseks. Jalge alla on tallatud inimeste ja rahvuste võrdõiguslikkuse printsiip, see on asendatud ekspluataatorliku vähemuse täieõiguslikkuse ja kodanike ekspluateeritava enamuse õigusetuse printsiibiga. Kodanlik-demokraatlike vabaduste lipp on heidetud üle parda“, siis kujuneb Stalinlik Konstitutsioon veelgi enam nõukogude patriotismi ja rahvusliku uhkuse kasvatamise võimsaks vahendiks.

Selleks, et NSV Liidu Konstitutsiooni õpetamisel anda õpilastele püsivaid teadmisi, et ära kasutada selle õppeaine ammendamatuid kasvatavaltikke võimalusi, peab õpetaja oma õpetamise meetodeid aktiveerima. „On tingimata vajalik kasutada kõiki neid võimalikke võtteid, mis äratavad õpilastes elavat huvi antud teema vastu ja mis soodustavad õppeaine teadlikku omandamist,“ kirjutatakse NSV Liidu Konstitutsiooni programmi seletuskirjas.

Enamik meie vabariigi koolide konstitutsiooniõpetajaid mõistab õigesti oma ülesandeid, mistõttu nende tunnid on kõrgel ideelis-poliitilisel tasemel. Selle vastutusriikka aine käsitlemisel kasutavad nad mitmekesiseid, praktikas läbiproovitud õppemeetodeid. Kui veel mõned aastad tagasi leidis meie vabariigis arvukalt konstitutsiooniõpetajaid, kes õpetasid NSV Liidu Konstitutsiooni peamiselt paragrahvide kuiva tsiteerimisega, millega kaasnesid üsna vähesed omapoolsed seletused, siis nüüd kasutab konstitutsiooniõpetajate suur enamus selle aine õpetamisel väga mitmesuguseid õppetööd elustavaid materjale ja võtteid: ajalehtede ja ajakirjade artikleid, katkendeid ilukirjandusest, andmeid kodulinna ja -rajooni tööstuse ja põllumajanduse saavutustest; korraldavad ekskursioone tööstustesse, kolhoosidesse ja kohalike nõukogude asutustesse; organiseerivad õpilaste kohtumisi stahaanovlastega jne.

NSV Liidu Konstitutsiooni õpetamisel on õpetajale tõhusaks abivahendiks kohaliku materjali kasutamine. Meid igapäev ümbritseva sotsialistliku tegelikkuse vastandamine faktidega õpilase kodukoha minevikust kapitalistliku korra ajal loob õpilase teadvuses konkreetse kujutluse sotsialistliku korra suurtest eelistest kapitalistliku korra ees ja näitab talle sotsialistliku korra tuleviku eredaid perspektiive.

Nii näiteks Pärnu rajooni mitme rannaäärse kooli konstitutsiooniõpetajad, käsitledes teemat „NSV Liidu ühiskondlik korraldus“, kasutasid mullu täiendava materjalina konkreetseid näiteid kohalikust elust. Nad vestlesid õpilastega sellest, kuidas kohaliku kalurikolhoosi kalurid, varustatud kõige moodsamate püügivahenditega, teostavad ühiselt kalapüüki kogu aasta läbi; kuidas nende püütud rikkalik saak töötatakse ümber kohapealseis konservitööstustes või saadetakse ostupunkti kaudu kiiresti keskusse, olgu siis värske kalana müügiks või ümbertöötamiseks; kuidas kalurid elavad jõukalt ja kultuurselt. Kõiki neid fakte kõrvutatakse kohalike kalurite eluga kodanluse võimu päevil, millal üksik kalur teostas oma viletsate püünistega kalapüüki peamiselt suvel, kui kala rannaäärsesse vette tuli. Kuna kohapeal puudus kalatööstus, siis oli kalur sunnitud oma saagi müüma kalade ülesostjaile, kes, kasutades olukorda, et värske kala palavaga kiiresti rikneb, surusid kalahinnad nii alla, et see ei tasunud enam püüki, mistõttu esines juhtumeid, kus kalur, selle asemel, et peaaegu muidu kalu ülesostjale anda, viis need tagasi merre; kuidas siis kehvik-kalur muutus kulakule odavaks tööjõuks jne. Niisugune kõrvutamine näitab õpilastele kõigiti arusaadavalt seda suurt muudatust, mis on toimunud nende kodukohas nõukogude korra aegu. Õppetunde näitlikustati endavalmistatud õppevahenditega (võrdlevad diagrammid kalasaagist ühe isiku kohta jne., mitmesuguste püüniste maketid).

Enamus Tallinna koolide konstitutsiooniõpetajaid, käsitledes teemat „Õigus tööle ja selle tagamine NSV Liidus“, analüüsisid tööliste elutingimusi sotsialistlikus riigis, tõid konkreetseid näiteid Tallinna tööstuse tormilisest arengust, tööliste heaolu tõusust ja eredaist tuleviku-perspektiividest, jutustades seejärel kodanliku Eesti virelevast tööstusest, massilisest tööpuudusest, antisanitaarseist töötingimustest, madalaist tööpalkadest jne., unustamata kõnelemast õpilastele ka kuri-kulsast Vene tänava tööborsist, poolmuidu tehtud „hädaabi-töödest“ ning „tööpõlgurite“ seadusest. Illustreerivaks materjaliks kasutati väljavõtteid ajalehtede artikleist ja kuulutustest ning võrdlevaid diagramme. Pärast selle teema käsitlemist organiseeriti mitmes koolis ekskursioon kooli lähedal asuvasse tehasesse, kus õpilased kohtusid vanade tööveteraanidega, kes siis omakorda jutustasid õpilastele neist suurtest muudatustest, mis on toimunud tehases ja tööliste olukorras nõukogude korra ajal.

Käsitledes teemat „Õigus puhkusele ja selle tagamine NSV Liidus“ jutustasid Pärnu linna koolide konstitutsiooniõpetajad elavalt ja konkreetselt Pärnu sanatoorsete puhkekodude tegevusest, kus end ravivad ja veedavad kultuurselt puhkust tuhanded meie kodumaa töötajad, kuidas töörahva tervise ja puhkuse eest hoolitsetakse sotsialistlikus ühiskonnas. Võrdluseks tõid nad andmeid Pärnu kohta kodanliku võimu ajal, kus praegustes puhkekodudes, tolleaegsetes kõrtsides ja öölokaalides „puhkasid“, korraldasid joominguid ja valisid rannakuningaid ning -kuningannasid tööliste higiga rikastunud rahatuusad nii

kodanlikust Eestist kui ka välismaalt, ent töölistel puudus igasugune võimalus puhkuseks. Teema käsitlemisele järgnesid ekskursioonid puhkekodudesse ja mudaravilasse.

Teema „Kohalikud riigivõimu-organid“ käsitlemisel näitasid õpetajad, kuidas kohalikud nõukogud juhivad ja korraldavad kohtadel majanduslikku ja kultuurilist elu, mille kohta hangitakse konkreetset materjali rajooni ajalehtedest, kohalike nõukogude poolt vastuvõetud otsustest jne.

Kasutades niiviisi mitmesuguseid võtteid õppetunni aktiveerimiseks ja õpilastes õppeaine vastu huvi äratamiseks, saavutasid meie vabariigi paremad õpetajad NSV Liidu Konstitutsiooni õpetamisel möödunud aastal täiesti rahuldavaid tulemusi.

Eksamid möödunud kevadel näitasid, et paljudes koolides olid õpilaste teadmised NSV Liidu Konstitutsioonis küllaltki põhjalikud ja teadlikult omandatud. Õpilased mõistsid õigesti Nõukogude Liidu ühiskondliku ja riikliku korra iseärasusi, selle suuri paremusi võrreldes kodanliku korraga; nad jutustasid õigesti rahvamajanduse arendamise suurtest stalinlikest plaanidest ja näitasid, et nende plaanide edukas täitmine kiirendab kommunismi võitu. Kõikide küsimuste kohta suutsid õpilased tuua näiteid praktilisest elust, mis kõneleb meie vabariigi koolides tehtud edusammudest NSV Liidu Konstitutsiooni õpetamise alal.

Kuid siiski ei saa öelda, et meie vabariigi kõikides koolides on NSV Liidu Konstitutsiooni õpetamisega kõik korras. Kaugeltki mitte. Reas koolides jätab selle õppeaine õpetamine veel väga palju soovida.

Paljud konstitutsiooniõpetajad ei täida veel NSV Liidu Konstitutsiooni programmi seletuskirja nõudeid, et: „Iseenesest mõista tuleb kogu tunni sisu ette kanda lihtsas, lastele arusaadavas keeles, vältides võõrsõnu, juba varem rangelt piirates tunnis kasutatavate mõistete ja terminite arvu vajaliku miinimumini.“ Nad esitavad uue materjali väga „targalt“, keerukalt ja kuiv-teoreetiliselt, mis pole seitsmenda klassi õpilastele jõukohane. Uusi mõisteid ja termineid seletatakse pealiskaudselt, üldõnaliselt, ilma konkreetsete näideteta tegelikust elust, muutes sellega aine õpilastele võõraks.

Esineb ka vastupidiseid liialdusi, kus õpetaja kasutab uue teema esitamisel nii ohtralt konkreetseid fakte, et õpilased ei suuda selles faktide rägastikus leida teema peamõtet. Siin unustavad õpetajad NSV Liidu Konstitutsiooni programmi seletuskirja nõude, et: „Konkreetne materjal peab olema abivahendiks Konstitutsiooni põhialuste kõige paremaks, teadlikumaks ja kindlamaks omandamiseks“.

Mõnes koolis kasutatakse konstitutsioonitundides vähe näitlikke õppevahendeid; ei organiseerita ekskursioone tööstusse ja põllumajandusse; ei korraldata õpilaste kohtumisi tööeesrindlastega ja kohalike nõukogude töötajatega; vähe pannakse rõhku õpilaste iseseisvale tööle. Õpetajad ei tunne lähemat ümbrust ega selle ajalugu, mis teeb raskusi kohaliku materjali kasutamisel. Esineb juhtumeid, kus õpetaja tunnis kasutatavat kohalikku materjali enne korralikult läbi ei mõtle, mille tulemusena see viib õpilased tunni teemast kõrvale.

Ka esineb juhtumeid, kus õpetajad ei pea kinni NSV Liidu Konstitutsiooni programmist ja käsitlevad materjali palju laiemalt, koormates õpilasi materjaliga, mida programmis pole.

Eksamid möödunud kevadel näitasid, et niisuguste koolide õpilaste teadmised NSV Liidu Konstitutsioonis on formaalselt omandatud ja pinnapealsed. Nende koolide õpilased ei suutnud konstitutsiooni paragrahve siduda neid ümbritseva tegeliku eluga. Nad rääkisid kõigest midagi, kuid ilma küsimusse süvenemata. Nii näiteks jutustas ühe Tallinna kooli õpilane NSV Liidu Konstitutsiooni eksamil 1951. a., et „... NSV Liidu sõjajärgse rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaan on juba peaaegu täidetud, ainult vähe on veel puudu, sest Tallinnas on veel mõned varemed.“

Teine näide. Õpilane, jutustades komsomolist, kommunistlike noorte eesrindlikkusest töös ja õpinguis, tõi illustreerivaks näiteks, et Tallinna trammi need vagunid, mis on remonditud kommunistlike noorte brigaadi poolt, liikuvat palju kiiremini kui teised. Mõlemal korral jäid õpetajad õpilase jutustusega täiesti rahule.

Need ja arvukad teised faktid näitavad, et saavutuste kõrval esineb paljudes koolides konstitutsiooni õpetamisel veel olulisi lünki ja puudusi, mistõttu meie koolidel ja haridusorganitel tuleb teha tõsiseid pingutusi, et tõsta konstitutsiooni õpetamise tase niisugusele kõrgusele, nagu nõuavad selle õppeaine sisu ja tähtsus, s. t. on vaja tõsta konstitutsiooni õpetamise ideelist, teaduslikku ja metoodilist taset, kõrvaldada selle aine õpetamisel täielikult formalismi elemendid, võidelda selle eest, et õpilaste teadmised oleksid tõesti sügavad, teadlikult omandatud.

Meie konstitutsiooniõpetajail, koolidel ja haridusorganitel ei tule unustada, et kommunism pole meile enam kaugel tulevik ja et igat sammu, mis lähendab meid kommunismile, kergendab ja kiirustab suure Stalinliku Konstitutsiooni põhjalik tundmaõppimine.

Täidame auga partei XIX kongressi poolt püstitatud ülesanded hariduse alal.

L. HALLOP.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XIX kongress, mis peeti meie kodumaa pealinnas Moskvas 5.—14. oktoobrini k. a., on ülitähtsaks sündmuseks nõukogude rahva, kogu demokraatia- ja sotsialismileeri rahvaste, kõigi rahu ja progressi sõprade elus. Kongress tegi kokkuvõtte nõukogude rahva ajaloolistest edusammudest sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimisel ja järkjärgulisel üleminekul sotsialismilt kommunismile, millel on hindamatu tähtsus mitte üksnes nõukogude rahva tänasele ja homsele päevale, mitte üksnes demokraatia- ja sotsialismileeri rahvastele, vaid kogu töötavale inimsoole tema õiglasel võitluses rahu ja ühiskonna progressi eest. Kongress näitas, kuidas nõukogude rahva ajaloolised võidud uue ühiskonna ülesehitamise töös on avaldanud ülimalt positiivset mõju kahe vastandliku süsteemi, sotsialismi ja kapitalismi vahelisele võitlusele sotsialismi kasuks ja kuidas seetõttu sotsialismimaaailm on võrratult laienenud ja tugevne-

nud, tõendades oma ammendamatu elujõudu, kapitalismimaailm aga seevastu oluliselt vähenenud, mis tõendab pimedalegi, et kapitalism on oma aja ära elanud ja määratud ajaloo poolt hukkamisele.

Kongress püstitas nõukogude rahva ette veel ulatuslikumad, veel grandioossemad ülesanded, mis tulevad lahendada praegusel viisaastakul kommunismile järkjärgulise ülemineku teel.

Nende ajalooliste suurülesannete ühe külje moodustab Nõukogude-maa tootlike jõudude ennenägemata suurendamine, nii et viienda viisaastaku lõpul 1955. a. on tööstusliku tootmise tase umbes 70 protsenti kõrgem 1950. a. tasemest, kusjuures paljude tähtsamate tööstustoodangu liikide alal on juurdekasv veelgi suurem, nagu näit. malmi alal 76 protsenti, nafta alal 85 protsenti, elektrienergia alal 80 protsenti, hüdroturbiinide alal koguni 7,8 korda jne.

„Niisugune ülesanne tööstusliku tootmise kasvu alal tähendab,“ ütles sm. G. Malenkov partei XIX kongressil, „et 1955. aastal suureneb tööstustoodangu maht 1940. aastaga võrreldes kolmekordseks.“¹

Sellest Nõukogudemaa tööstustoodangu juurdekasvu gigantsest ulatusest uuel viisaastakul saame veelgi selgema kujutluse, kui võrdleme mõnede tähtsamate toodanguliikide absoluutset juurdekasvu kolme esimese viisaastaku jooksul (13 aastat) saavutatud tulemustega. Tuues selle kohta võrdlevaid andmeid ütles NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee esimees sm. M. Saburov partei XIX kongressil: „Nii näiteks ületab viiendaks viisaastakuks ettenähtud malmi, nafta, elektrienergia, puuvil-lase riide ja teiste tähtsamate saaduste tootmise juurdekasv tunduvalt nende väljalaske juurdekasvu kolme sõjaeelse viisaastaku jooksul — 1927/28. aastast 1940. aastani.“²

Tootlike jõudude kasv põllumajanduses on uuel viisaastakul samuti hämmastav, jättes kaugele seljataha kõik senised saavutused sel alal. Nii suureneb teravilja kogusaak 40—50 protsenti, toorpuuvilla kogusaak 55—65 protsenti, suhkrupeedi kogusaak 65—70 protsenti, kartuli kogusaak 40—45 protsenti jne. Loomakasvatustoodangu alal kasvab liha- ja rasvatoodang 80—90 protsenti, piimatoodang 45—50 protsenti, villatoodang umbes 2—2,5 korda jne. Kõik see saavutatakse agro- ja zootehnika parema ärakasutamise, mitmekülgse võimsa tehnika ulatusliku kasutuselevõtmise ja tootmisprotsesside üha kasvava elektrifitseerimise tulemusena.

Mõlema põhilise rahvamajandusharu, tööstuse ja põllumajanduse uus võimas tõus lähendab Nõukogude põllumajanduses valitsevaid tootmissuhteid tööstuse omadele, vähendab seega linna ja maa vahelist olulist erinevust, valmistades teed selle erinevuse täielikule kadumisele kommunistlikus ühiskonnas.

Tänapäeva Nõukogudemaa rahvamajanduse tootlike jõudude ennenägemata kasvu iseloomustab veel see asjaolu, et toodangu juurdekasvus omandab üha suuremat tähtsust tööviljakuse tõus, olemasolevate masinate ja seadmete tootlikum ärakasutamine. Käsitledes seda küsimust partei XIX kongressil, ütles sm. G. Malenkov, et tööviljakuse süstemaatilise tõusuga „... seletuvadki peamiselt need määratu suured edusammud, mis on tehtud tootmise arendamisel NSV Liidus. Ajavahe-

¹ G. Malenkov, Aruandekõne UK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile, Tallinn, 1952, lk. 38.

² M. Saburov, Ettekanne partei XIX kongressi direktiividest NSV Liidu arendamise viienda viie aasta plaani kohta aastaks 1951—1955, Tallinn, 1952, lk. 34.

mikul 1940. aastast kuni 1951. aastani suurenes tööviljakus tööstuses 50 protsenti, kusjuures 70 protsenti tööstustoodangu juurdekasvust sellel ajavahemikul saadi tööviljakuse tõusu tõttu".³

Partei XIX kongressi direktiivides viienda viie aasta plaani kohta nähakse ette, et selle viisaastaku jooksul peab tööviljakus tõusma tööstuses umbes 50 protsenti, ehituses 55 protsenti ja põllumajanduses 40 protsenti.

Kuid tööviljakuse seesugune ulatuslik tõstmine, Nõukogudemaa tootlike jõudude seninähtamatu edasiarendamine ei toimu ega saagi toimuda iseendast, vaid see eeldab töötajate, kogu nõukogude töörahva kultuurilis-tehnilise taseme veelgi kõrgemale järjele tõstmist, sest inimesed, töötajad moodustavad tootlike jõudude otsustava, määrava elemendi, õpetab seltsimees Stalin. Et tööviljakuse tõstmine sõltub kaasaegse nõukogude ühiskonna tootmistingimustes otsustavalt töötajate kultuurilisest ja tehnilisest ettevalmistusest, seda mõtet rõhutas seltsimees Stalin erilise jõuga juba I üleliidulisel stahaanovlaste nõupidamisel 1935. a. 17. novembril, öeldes: „Kas pole selge, et... stahaanovlik liikumine on meie tööstuse tulevik, et selles peitub tööliklassi tulevase kultuurilis-tehnilise tõusu idu, et see avab meile selle ainsa tee, mille kaudu on võimalik saavutada neid tööviljakuse kõrgemaid näitajaid, mis on vajalikud üleminekuks sotsialismilt kommunismile ja vastuolu kaotamiseks vaimse ja kehalise töö vahel?“⁴

Oma äsjailmunud väljapaistvas töös „Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus“ arendab seltsimees Stalin edasi kehalise ja vaimse töö vastandlikkuse kaotamise probleemi, näidates, et sotsialistliku revolutsiooni võiduga ja kapitalistlike tootmissuhete likvideerimisega kõrvaldatakse ka kehalise ja vaimse töö vastandlikkus, kuid sotsialismi perioodil jääb siiski püsima oluline erinevus nende vahel, mille aluseks on see, et tööliste kultuuriline ja tehniline tase jääb veel maha insener-tehniliste töötajate omast, kuid järkjärgulisel üleminekul sotsialismilt kommunismile, kommunismi ülesehitamise käigus tõusevad kõik töölised insener-tehniliste töötajate tasemele, millega kaobki oluline erinevus vaimse ja füüsilise töö vahel. Seltsimees Stalin näitab, et sel asjaolul on ülisuur tähtsus kommunismi ülesehitamisele: „Mis oleks, kui mitte üksikud tööliste rühmad, vaid enamuse töölise oleks tõstnud oma kultuurilise ja tehnilise taseme insener-tehnilise personali tasemele? Meie tööstus oleks tõstetud teiste maade tööstusele kättesaamatule kõrgusele. Järelikult ei saa eitada, et vaimse ja füüsilise töö vahel olemasoleva olulise erinevuse kaotamisel tööliste kultuurilise ja tehnilise taseme tõstmisega tehnilise personali tasemele peab olema meie jaoks esmajärguline tähtsus.“⁵

Partei XIX kongressi direktiivides viienda viie aasta plaani kohta ettenähtud abinõud rahvahariduse alal ongi suunatud selle ajaloolise ülesande täitmisele — olulise erinevuse kaotamisele vaimse ja füüsilise töö vahel tööliste kultuurilise ja tehnilise taseme tõstmisega insener-tehnilise personali tasemele.

Mis tuleb teha Nõukogudemaa üldhariduslikel koolidel selle üli-tähtsa küsimuse lahendamiseks? Partei XIX kongressi direktiivid püsti-

³ G. Malenkov, Aruandekõne UK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile, Tallinn, 1952, lk. 40.

⁴ J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 439.

⁵ J. Stalin, Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, Tallinn, 1952, lk. 26—27.

tavad sel alal kaks väga tõsist ülesannet. Esimene neist seisneb selles, et käesoleva viisaastaku lõpuks tuleb teostada üldine kohustuslik keskharidus vabariikide pealinnades, vabariikliku alluvusega linnades, oblastite ja kraide keskustes ning suuremates tööstuskeskustes, kusjuures üheaegselt selle ülesande lahendamiseks tuleb ette valmistada tingimused, nii et järgmisel viisaastakul oleks võimalik üle minna täielikule keskharidusele kõikjal — linnas ja maal.

Pole raske mõista, et need sammud ei mahu keskhariduse tavalise laiendamise raamidesse, mille puhul keskkooli lõpetanute arv kasvab küll aastast-aastasse tunduvalt, kuid jäi siiski maha seitsmeklassiliste koolide lõpetanute arvust. See tähistab meie maa kultuurirevolutsioonis täiesti uut etappi, hüpet vanast kvalitatiivsest seisundist uude, mis ületab kõik senised saavutused rahvahariduse valdkonnas. Nende abinõude kaudu teostub see, millest kõneles seltsimees Stalin juba partei XVIII kongressil: „Me tahame teha kõik töölisel ja kõik talupojal kultuurseteks ja haritud inimesteks ja me teeme seda aja jooksul.“⁶

Mõistagi ei teostu täielikule keskharidusele üleminek iseendast, vaid see nõuab tõsist ja läbimõeldud ettevalmistustööd. Ja see ülesanne ei puuduta üksnes linnu, kus juba sel viisaastakul tuleb teostada üldine keskharidus, nagu näiteks meie vabariigis Tallinnas, Tartus, Pärnus, Narvas, Kiviõlis, Kohtla-Järvel, vaid ka kõiki maarajoone ja nende keskusi, sest sel viisaastakul tuleb teha kõik selleks, et 1956. aastast peale oleks võimalik ka maal üle minna üldisele kohustuslikule keskharidusele. Kui palju õpilasi on sel ajal 8.—11. klassides? Missuguseid muudatusi tuleb sellega ühenduses ette võtta praeguses üldhariduslike koolide võrgus? Kas ja kuidas saab vanemate klasside õpilasi ära mahutada olemasolevatesse koolimajadesse uute paralleelklasside avamisega? Missugustele koolihoonetele on otstarbekohane teha juurdeehitusi? Kuhu tuleks ehitada uued koolihooned? Mis viisil saab igal konkreetsel juhtumil lahendada internaadiküsimuse, sest selge on, et eriti igas maakeskkoolis peab olema eeskujulik internaat? Kuidas kujuneb olukord pedagoogilise kaadriga: kui palju kõrgema pedagoogilise haridusega õppejõude — matemaatikuid ja füüsikuid, keemikuid ja biolooge, kirjanduseõpetajaid ja ajaloolasi jne. — läheb tarvis ja mis osa sellest vajadusest saab katta praeguste seitsmeklassiliste koolide õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmisega mittetatsionaarse edasiõppimise teel? Kui palju uut õppevarustust tuleb vaja? Jne.

Kõigi nende ja väga paljude teiste küsimuste väljaselgitamisele ja järkjärgulisele lahendamisele tuleb asuda kohtadel juba nüüd viivitamatult, sest siis, kui kohtadel vajalik eeltöö on tehtud, saavad juhtivad haridusorganid õigeaegselt ja kaalutult omapoolseid samme astuda.

Partei XIX kongressi direktiivides on kõigile nendele küsimustele mõeldud. Nii nähakse neis direktiivides ette, et käesoleval viisaastakul peab suurenema koolimajade ehitamine umbes 70 protsenti ja vastuvõtt pedagoogilistesse instituutidesse 45 protsenti, kusjuures meie vabariigis koguni 60 protsenti.

Üheaegselt täieliku keskhariduse määratu laiendamiseks juba sel viisaastakul tuleb teostada oluline muudatus ka üldhariduslike koolide

⁶ J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 534.

õppe-kasvatustöö korralduses. Partei XIX kongressi direktiivides öeldakse selle kohta järgmist:

„Üldharidusliku kooli sotsialistliku kasvatusliku tähtsuse edasise tõstmise eesmärgil ja keskkooli lõpetavatele õpilastele kutseala vabaks valimiseks tingimuste kindlustamise eesmärgil asuda teostama polütehnilist õpetust keskkoolis ja võtta tarvitusele abinõud, mis on vajalikud üleminekuks üldisele polütehnilisele õpetusele.“

Juba teadusliku kommunismi geniaalsed rajajad Marx ja Engels, töötades välja kommunistliku kasvatuseteooria, näitasid, et polütehniline õpetus moodustab kommunistliku kasvatuseteooria lahutamatu koostisosa. Andes juhtnõore I Internatsionaali Ajutise Kesknõukogu delegaatidele I Internatsionaali Genfi kongressi puhul 1866. a., kirjutas Marx, et kasvatusel tuleb mõelda kolme asja: vaimset kasvatuset, füüsilist kasvatuset ja polütehnilist õpetust. Sealsamas annab Marx polütehnilise õpetuse klassikalise definitsiooni, öeldes, et polütehniline õpetus tutvustab noori kõigi tootmisprotsesside põhiprintsiipidega ja annab neile vilumusi kõigi tööalade elementaarse teooriistade käsitsemiseks.

Lenin, arendades edasi kommunistliku kasvatuseteooriat, pööras erakordset tähelepanu ka polütehnilisele õpetusele. Tema poolt koostatud Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei programmi projektis öeldakse, et rahvahariduse alal seab partei enesele lähemaks ülesandeks tasuta ja kohustusliku üldise ning polütehnilise hariduse elluviimise, kusjuures polütehnilist haridust defineerib Lenin selles dokumendis niisuguse haridusena, mis tutvustab noorsugu teoorias ja praktikas kõigi peamiste tootmisharudega.

Seega näeme, et polütehnilise õpetuse (Marxi poolt kasutatud termin) resp. polütehnilise hariduse (Lenini poolt kasutatud termin) mõistesse kuulub kaks olulist komponenti: 1) õpilaste tutvustamine teoorias ja praktikas kõigi peamiste tootmisharudega, kõigi tootmisprotsesside põhiprintsiipidega ja 2) õpilastele vilumuse andmine kõige elementaarsemate, kõige üldtarvitatavamate teooriistade käsitsemiseks.

Nõukogude kooli ülesehitustöö esimestel aastatel leidis juhtivais haridusorganeis inimesi, kes hakkasid polütehnilise hariduse mõistet ühekülgelt tõlgitsema, taandades selle sisuliselt mõne üksiku tootmisharu teaduslike aluste ja tehnoloogiliste protsesside tundmaõpetamisele ja tehes sel kaalutlusel ettepaneku asendada polütehnilise hariduse termin monotehnilise hariduse terminiga. Oma artiklis „Hariduse Rahvakomissariaadi tööst“ astus Lenin teravalt välja polütehnilise hariduse mõiste seesuguse moonutamise vastu, kirjutades: „Arutlused sellest, kas „polütehniline või monotehniline haridus“... — need arutlused on täiesti ebaõiged, kommunistile otse lubamatud ja näitavad niihästi programmi mittetundmist kui ka tühiseimat abstraktsete loosungite „harrastust“.“

Miks Lenin astus nii teravalt välja selle vastu, et nõukogude üldhariduslik kool muudetakse monotehnilise hariduse taimelavaks?

Kõigepealt seepärast, et see on vastuolus kommunismi ülesehitamise huvidega, mis nõuavad igakülgelt arenenud ja igakülgelt ettevalmistatud inimeste kasvatamist, kes oskavad teha kõike, nagu kirjutas Lenin oma kuulsas töös „Pahempoolsuse“ lastehaigus kommunismis“. Kommunismi ülesehitamise praegusel etapil, nagu näitas seltsimees

Stalin kogu teoreetilise sügavusega oma äsjailmunud teoses „Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus“, omandab igakülselt haritud inimeste ettevalmistamine erakordse tähtsuse, sest üksnes igakülselt haritud inimesed on suutelised saavutama nõutavat edu meie maa tootlike jõudude arendamisel ja teaduse ning kultuuri edasiviimisel. Seepärast märgitaksegi partei XIX kongressi direktiivides täie õigusega, et polütehnilise hariduse elluviimine tagab meie keskkoolide lõpetajaile tööala vaba valiku võimaluse, sest meie noored saavad üldhariduslikus keskkoolis niisuguse ettevalmistuse, mis võimaldab neil vabalt orienteeruda mistahes tööalal.

Hoopis teisiti on lugu kapitalistlikus ühiskonnas. Kapitalistlikud tootmissuhted, tööjaotuse kapitalistlik süsteem muudavad töölise masina ripatsiks, kelle väärtust kapitalist hindab eeskätt selle järgi, kui võrd kuulekas ta on ja kui võrd osavalt oskab ta masinat käsitseda. Kõik, mis üle selle, on kapitalistile vastuvõetamatu, pole tema taskuhuvidega kooskõlas. Vastavalt kapitalistlikele tootmissuhetele ongi rajatud kodanlik haridussüsteem, mille eesmärgiks on kasvatada töörahva noorsugu kapitalistide kuulekaiks käskudetäitjaks ja neile tohtute varanduste kokkukandjaks. Imperialistide hääletorud kooli- ja haridusküsimustes kõnelevad ja kirjutavad avalikult niihästi Ameerikas kui ka teistes kapitalistlikes maades, et töörahva lastele polevat rohkem haridust vaja, kui neile kapitalistide teenreina igapäevases elus tarvis läheb. Seepärast ongi kapitalistlikes maades töörahva lastele määratud algharidus redutseeritud miinimumini, mille järele töörahva noored suunatakse kohe teatud tööala õppima. Teadupärast oli kodanliku Eesti koolikorraldus, eriti kodanliku võimu viimaseil aastail, rajatud täiel määral samasuguseile aluseile ja „põhimõtteile“. Kodanliku Eesti poliitika tuusad kirjutasid ja kõnelesid avalikult, et töörahva noortele jätkub 4-klassilisest algkoolist, mille järele lapsed tuleb panna ametit õppima.

Seal, kapitalistlikus maailmas, prevaleerib tõepoolest monotehniline haridus!

Nagu nägime, väljendavad need vastandlikud terminid — polütehniline ja monotehniline haridus — ka vastandlike tootmissuhete, vastandlike ühiskonnasüsteemide huvisid ja vajadusi hariduse valdkonnas: polütehniline haridus — sotsialistliku ja kommunistliku ühiskonna kasvatussüsteemi koostisosa, monotehniline haridus — kapitalistliku süsteemi hariduskorralduse printsiipi.

Muidugi ei järgne ülalöeldust, nagu oleks sotsialismile ja kommunistismile võõras ning vastuvõetamatu eri tootmisalade kindel ja põhjalik kätteõpetamine noorsoole. Hoopis vastupidi: ükski antagonistlik ühiskond pole teinud ega tee murdosagi sellest, mida on tehtud ja tehakse Nõukogudemaal noorpõlve ettevalmistamisel tööalade järgi, samuti täiskasvanud põlvkonna tööalase kvalifikatsiooni tõstmisel, kuid see erialane ettevalmistus on meie maal ühendatud igakülgse üldhariduse andmisega. Küsimuse tuum on niisiis selles, et sotsialism ja kommunism ei või lubada üldhariduse redutseerimist monotehnilismile tasemele, missugused tendentsid on täies aus tänapäeva imperialismileeri maades.

Kuid polütehnilise hariduse mõiste tõlgitsemisel esines nõukogude kooli ülesehituse algaastail vääratusi ka vastupidises suunas: mõned seltsimehed hakkasid väitma, nagu nõuaks polütehnilismi põhimõte

kõigi tootmisharude tutvustamist noorsoole. Oma üleskirjutustes hariduse rahvakomissari ettekande puhul Ulevenemaalise Kesktäitevkomitee seitsmenda koosseisu kolmandal istungjärgul, mis peeti 26.—27. septembril 1920. a., näitas Lenin, et polütehniismi põhimõte „ei nõua kõige õpetamist, kuid nõuab kaasaegse tööstuse üldiste põhialuste õpetamist“.

Pole raske mõista, et tänapäeva tootmistehnika tingimustes polegi võimalik kõike õpetada; mõistagi ei suudaks keegi seda ka omandada. Ulesanne on niisiis selles, et tutvustada noorsugu teoorias ja praktikas kõigi peamiste tootmisharudega, kaasaja tööstuse üldiste põhialustega.

Kuidas lahendada see tähtis küsimus? Kuidas leida kaasaja loendamatuist tootmisharudest just peamised, millede tundmaõppimine kergendab noortel pärast keskkooli lõpetamist mistahes konkreetse tootmisala selgeksõppimist? Milles seisnevad kaasaja tootmise põhialused, mille tundmine võimaldab noortel vabalt orienteeruda mistahes konkreettsel tootmisalal?

Lenini märkused N. Krupskaja teeside puhul polütehnilise hariduse kohta on meile väga väärtuslikeks juhendeiks selle küsimuse lahendamisel. Neis märkustes näitab Lenin, et polütehnilise hariduse algmed, polütehnilise hariduse põhialused seisnevad selles, et anda noortele: „a) põhimõisted elektrist (täpselt kindlaks määrata, millised); b) elektri kasutamisest mehaanilises tööstuses; c) sama — keemiatööstuses; d) sama — VNFSV elektrifitseerimise plaanist; e) külastaks vähemalt 1—3 korda elektrijaama, tehast, sovhoosi; f) tunneks see- ja seesuguseid agronoomia põhialuseid jne., oleks üksikasjaliselt läbi töötanud teadmiste miinimumi“.

Siit näeme, et peamisi tootmisharusid tuleb meil otsida niihästi tööstusest kui põllumajandusest ja et tootmise põhialusena tuleb käsitada eelkõige elektrit.

Et elekter kuulub Nõukogudemaal tootmise põhialuste hulka, ei vaja erilist põhjendamist: see on selge kõigile juba igapäevaste empiiriliste faktide järgi. Enamgi: Lenin ja seltsimees Stalin on oma töödes näidanud, et kommunismi ülesehitamine ongi võimalik üksnes siis, kui kogu rahvamajandus — niihästi tööstus kui ka põllumajandus — on täielikult elektrifitseeritud, on viidud elektri alusele. Seda mõtet väljendab ilmekalt ka Lenini poolt antud kommunismi klassikaline definitsioon: kommunism — see on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.

Sellega seoses on ka arusaadav, miks meie kommunistlik partei on pööranud ja pöörab nii suurt tähelepanu kogu rahvamajanduse elektrifitseerimisele. Pole seepärast juhus, et partei XIX kongressi direktiivides nähakse ette elektrienergia toodangu tõus suuremas ulatuses (80. prots.) kui kogu tööstusliku tootmise tõus (70 prots.). Ja kui meie rahvas Volgal ja Donil ehitavad gigantsed hüdroelektrijaamad nimetas stalinlikeks kommunismi suurehitusteks, siis väljendab see väga õigesti kommunistliku ühiskonna materiaalse ja tehnilise baasi olemust.

Elekter esineb meie tänapäeva rahvamajanduses ühelt poolt põhilise energiaallikana, mis elektrimootorite kaudu paneb käima loendamatud masinad, seadmed, agregaadid mitte üksnes tööstuses ja transpordis, vaid ikka kasvaval määral ka põllumajanduses. Teiselt poolt on meile elekter asendamatuks valgusallikaks. Kolmandalt poolt avar-

dub iga päevaga elektri kasutamisala tootmisprotsesside vahetu sooritajana ja inimese asendajana tootmisprotsesside juhtimisel. Seadmete, agregaatide ja tervete osakondade kaugjuhtimine on võimalik üksnes elektri abil.

Juba neist vähestest märkustest piisab veendumiseks, kui keskne koht on elektril meie tänapäeva rahvamajanduses ja kuivõrd kerge- neb meie keskkooli lõpetanud noorel konkreetse tööala õppimine, kui ta on hästi tuttav elektri teaduslike alustega ja elektri kasutamise põhialustega nii tööstuse kui põllumajanduse peamistes harudes.

Elektri kõrval näeme tänapäeva tootmises — niihästi tööstuses kui põllumajanduses — keemia üha ulatuslikumat rakendamist. Arvukaid plastilisi aineid, kunstvilla, sünteetilist bensiini, kautšukki ja loendamatuid teisi aineid omame üksnes seetõttu, et me oskame kasutada keemiat ja elektrit. Ja kui siia lisada tootmisprotsesside üha kasvav mehhaniseerimine ja automatiseerimine, kus jällegi elekter etendab asendamatu osa, siis oleme osutanud kaasaja tootmise neile põhialustele, mille tundmine kergendab meie keskkooli lõpetanud noortel mis tahes konkreetse tootmisala omandamist.

Seega näeme, et toetudes Marxi ja Lenini poolt antud klassikalisele definitsioonile polütehnilise hariduse sisu kohta ja juhindudes Lenini märkustest N. Krupskaja teeside kohta, kus ta osutab elektri kasutamisele mehaanilises tööstuses ja keemiatööstuses, on võimalik läbi töötada niihästi peamiste tootmisharude kui ka tootmise teaduslike põhialuste probleem. Muidugi on selge, et selle tõsise probleemi lahendamiseks ei tule toime pedagoogid üksi: selleks on vajalik pedagoogide, teadlaste ja insener-tehniliste töötajate pidev koostöö ja vastastikune toetus.

Siin võib tõusta küsimus, kas polütehnilise hariduse nõuded ja ülesanded polegi vahest lahendatud praeguste programmide, õpikute ja õppe-kasvatustöö korraldusega? Sellele küsimusele vastamiseks piisab märkimisest, et kui see probleem oleks juba lahendatud kehtivate õppeprogrammidega, siis poleks ju vajadust olnud partei XIX kongressi direktiivides seda kui lahendamist nõudvat ülesannet püstitadagi.

On vaieldamatu, et ühegi teise maa üldhariduslikes koolides ei tehta murdosagi sellest, mis tehakse meie maal õpilaste varustamiseks praktiliste oskuste ja vilumustega. See on meie kooli ja haridussüsteemi võrratu eelis ja paremus. Kuid kommunismi ülesehitamise praegusel etapil ei piisa sellest, tuleb asuda kogu õppe-kasvatustöö polütehniliseerimisele selle sõna täies mõttes.

Selleks on vaja teha vastavaid muudatusi õppeprogrammides ja mitte üksnes üldhariduslike koolide, vaid ka pedagoogiliste õppeasutuste omades. Selleks peab olema koolidel ka rikkalikum materiaalne baas ajakohaselt sisustatud õppekabinettide ja õppetöökodade näol. Selleks on vaja õppe-kasvatustöö metoodilises korralduses anda senisest soot suuremat kaalu vaatlustele, katsetele, demonstratsioonidele, laboratoorsetele töödele, ekskursioonidele.

Kõike seda ei ole võimalik muidugi üle öö korda saata, kuid kehtivad õppeprogrammid, kasutusel olevad õpikud ja olemasolevad õppekabinetid ning katseriistad võimaldavad siin hulga rohkem ära teha, kui senini oleme teinud. Füüsikaprogrammis 6., 7., 8., 9., 10. ja 11. klassile, keemiaprogrammis 7., 8., 9., 10. ja 11. klassile, nagu ka nende klasside vastavais õpikuis on suur hulk tarvilikke katseid, laboratoor-

seid töid, arvutusi, mõõtmisi ja ülesandeid, mis annavad noortele väärtuslikke polütehnilise iseloomuga teadmisi, oskusi ja vilumusi. Mida näitab meie vabariigi koolide praktika sel alal? Väga paljudes koolides sooritatakse neid praktilisi töid järjekindlalt ja asjatundlikult. Aga mitte kõigis — mõnedes ainult osaliselt. Nüüd on ülesanne selles, et need kohustuslikud tööd tuleb sooritada eranditult igas koolis.

Muidugi tekib mõnedeski koolides raskusi seetõttu, et pole käepärasid kõiki vajalikke katseriistu. Arusaadavalt tuleb need soetada. Juhtivate haridusorganite kohus on mitte üksnes kontrollida, kas igal koolil on olemas miinimum vajalikke seadmeid ja katseriistu, vaid igati kaasa aidata ka nende muretsemisele. Praegu saab meie vabariigis vajalikke aparate ja katseriistu osta vaid Tallinnast. On aeg korraldada asja nii, et neid saaks muretseda igast oblastikeskusest.

Kuigi on arusaadav ja nõutav, et igal koolil peab olema vähemalt miinimum vajalikke katse- ja mõõteriistu, seadmeid ja masinaid, ei järgne sellest hoopiski, nagu ei saaks ega tuleks kasutada teisi võimalusi ja allikaid praktiliste tööde, katsete ja demonstratsioonide sooritamiseks. Meie vabariigis on arvukalt tehnikume, kellel on oma õppekabinetid, laboratooriumid, õppetöökojad. Meie kõrgemal õppeasutusel ja teaduslikel uurimisinstituutidel on oma laboratooriumid ja katsekojad, neil on rikkalikult katse- ja mõõteriistu, seadmeid ja masinaid. Meie tööstustel, traktorijaamadel, sovhoosidel ja kolhoosidel on töökojad, laboratooriumid, masinad. Kas kõiki neid arvukaid võimalusi võib jätta kasutamata polütehnilise hariduse ülesannete teostamisel? Mõistagi mitte. Juhtivate haridusorganite kohus on ses asjas koolidele nõu ja abi anda.

Meie koolides õpetatakse botaanikat, zooloogiat ja darvinismi aluseid. Pole vaja eriti põhjendada, et neis aineis antakse keskkooli lõpetanud noortele agronoomia ja loomakasvatuse teaduslikud põhialused, mida Lenin arvas õigusega polütehnilise hariduse mõistesse ja millede teoreetiline ning praktiline omandamine võimaldab keskkooli lõpetanud noorel hõlpsasti orienteeruda meie sotsialistliku põllumajanduse tootmisprotsessides. Ka siin, nihästi 5. ja 6. klassi botaanikas kui ka 6. ja 7. klassi zooloogias ning 9. klassi darvinismi aluste kursuses, näeb programm ette arvukalt väga mitmesuguseid vaatlusi, katseid ja praktilisi töid, millest üks osa tuleb sooritada suvisel koolivaheajal. Tähelepanekud näitavad, et kui paljudes eesrindlikkudes koolides need tööd tõepoolest heas korras sooritatakse, siis on meie vabariigis veel arvukalt koole, kus selle tööga ei saa sugugi rahule jääda. Ülesanne seisneb selles, et nüüdsest peale ei tohi olla ühtki kooli, kes seda osa kohustuslikust õppekasvatustööst poolikult teostaks.

See juhib meid koolide õppe-katseaedade juurde, sest need on ju asendamatuks baasiks vastavate praktiliste tööde sooritamisel. Kas kõigil meie vabariigi koolidel on juba nõuetekohased õppe-katseaiaid? Paraku ei saa seda veel ütelda, kuigi paljudel koolidel on need tõepoolest olemas. See on pakiline ülesanne, mille lahendamist ei saa ükski kool nüüd enam edasi lükata.

Nagu märkisime juba eespool, omandavad polütehnilise hariduse andmisel senisest soot suuremat kaalu niisugused õppemeetodid, nagu katse, vaatlus, laboratoorsed ja praktilised tööd, õppekäigud ja ekskursioonid, eriti muidugi õppekäigud ja ekskursioonid tootmisalale. Tähelepanekud näitavad, et meie vabariigis pole kõigil õpetajail vajalikke

vilumusi nende õppemeetodite praktilises kasutamises, eriti kui on tegemist laboratoorsete töödega või siis ekskursioonidega tootmisalale. Viimaste korraldamisel ei võeta sageli arvesse, et kui ekskursiooni puhul loodusse võib osavõtjate arv tõusta vabalt mitmekümneni, ilma et see avaldaks eitavat mõju ekskursiooni kordaminekule, siis tootmisalase ekskursiooni puhul tuleb suur osavõtjate arv juba asjale kahjuks, sest vaatlusobjektide iseloom on siin sootu teistsugune. Ka nõuab tootmisalane ekskursioon tunduvalt detailsemat ettevalmistust kui ekskursioon looduses.

Nüüd on selge, et tootmisalased ekskursioonid peavad leidma kindla koha meie vabariigi kõigi koolide tööplaanides.

Metoodilistel ringidel ja aineseksioonidel on siin tänuväärne tööpõld. Meie pedagoogilises keskajakirjanduses on sel alal rohkesti materjali ilmunud ja ilmub pidevalt juurde. Mõndagi kasulikku nende küsimuste kohta leidub ka meie vabariigi pedagoogilistes väljaannetes.

Õppetunnis tehtavat tööd polütehnilise hariduse alal saab mitmeti täiendada ja tõhustada klassivälise töö arvukate vormide kaudu. Need võimalused tuleb igal pool täies ulatuses ära kasutada.

Avar tööpõld on siin koolide komsomoli- ja pionieriorganisatsioonidel, nagu seda võib selgesti välja lugeda ÜLKNÜ Keskkomitee VII pleenumi otsusest: just nemad, kommunistlikud noored ja pioneerid, peaksid olema algatajad ja õhutajad üritustes ning ettevõtetes, mis aitavad laiendada meie koolinoorte polütehnilist silmaringi, olgu siis tegemist noorte naturalistide ringi tööga, mis süvendab ja laiendab koolinoorte teadmisi mitsuurinliku agrobioloogia valdkonnas ja täiendab nende praktilisi oskusi ning vilumusi agronoomia ja zootehnika alal, või olgu siis tegemist füüsika-, keemia- ja tehnikaringi tööga, mis laiendab ja süvendab õpilaste teadmisi tootmise teaduslike põhiprintsiipide alal, täiendades samas ka nende praktilisi oskusi mõõte- ja katseriistade käsitlemises, katsete ja laboratoorsete tööde sooritamises, õppeabinõude ja riistade valmistamises jne.

Tallinna Pioneeride Maja ja teiste linnade pioneerimajad peaksid oma hea tööga koolide sellealastele klassivälistele üritustele suurt tõuget ja hoogu andma.

Lõpuks võib tõusta küsimus, et kas kõik need sammud, mis me juba täna ja homme astume polütehnilise hariduse suunas, ei nõrgenda teaduse aluste süstemaatilise õpetamise ülesannet, mida nõukogude üldhariduslik kool on taotlenud kogu oma olemasolu kestel, juhindudes Lenini tarkadest sõnadest, mis ta lausus Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil: „Kommunistiks võib saada ainult siis, kui rikastad oma mälu kõigi nende vaimsete varadega, mis inimkond on välja arendanud.“⁷

Kui küsimusse süveneda, selgub otsekohe, et niisugused kartused on täiesti alusetud, sest kaasaja tootmine ja kaasaja tootmistehnika tuginevad täies ulatuses kaasaja teaduse saavutustele. Kaasaja tootmise põhialuseid võib tõeliselt mõista üksnes siis, kui põhjalikult tuntake kaasaja teaduse põhialuseid. Seepärast rõhutatakse ÜK(b)P Keskkomitee tuntud otsuses „Alg- ja keskkoolist“ täie kindlusega, et iga-sugune katse lahti kiskuda kooli polütehniliseerimist teaduse aluste, eriti füüsika, keemia ja matemaatika süstemaatilisest ja kindlast omandamisest, on polütehnilise kooli ideede kõige jämedam moonutamine.

⁷ V. I. Lenin, Valitud teosed II, Tallinn, 1946, lk. 545.

Kui seega on selge, et üldharidusliku kooli polütehnikiseerimine eeldab eelkõige teaduse aluste kindlat ja süstemaatilist kätteõpetamist, siis on teiselt poolt arusaadav ka see, et teaduse aluste kindel ja püsiv omandamine õpilaste poolt on omakorda seda edukam, mida ulatuslikumalt ja otstarbekamalt seotakse seda praktikaga, teaduse aluste praktilise kasutamise ja tööstuses ja põllumajanduses, teiste sõnadega — õppe-kasvatustöö polütehnikiseerimisega. Mitte juhuslikult ei motiveerita seepärast partei XIX kongressi direktiivides polütehnilisele õpetusele üleminekut kooli sotsialistliku kasvatusliku mõju tõhusdamise vajadusega.

Koolitöö praktika kinnitab seda dialektilist seost igal sammul: seal, kus juba tänini on teaduse aluste õpetamist seotud ulatuslikumalt ja otstarbekohasemalt praktikaga, on õpilaste teoreetilised teadmised sootu sügavamad ja kindlamad kui neis koolides, kus teadmiste praktiline külg on jäänud tagaplaanile.

Kõige ülaltoodu põhjal on küllaldane alus väita, et ka täieliku õppe-
edukuse küsimust ei saa nüüdsest peale käsitada isoleeritult õppe-
kasvatustöö polütehnikiseerimisest, vaid lahutamatus seoses sellega, sest
tõsist edu täieliku õppe-
edukuse taotlemisel võib saavutada just õppe-
kasvatustöö polütehnikiseerimise pinnal.

Üleminek täielikule keskharidusele ja üldharidusliku kooli polütehnikiseerimine on lahutamatu osa kommunismi ülesehitamise ajaloolisest ülesandest. Õppides tundma marksismi-leninismi klassikute Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini õpetust polütehnilisest haridusest, teooria sidumisest praktikaga ja teaduslikult üldistades koolide töökogemusi sel alal, suudavad Nõukogudemaa pedagoogid ja haridusorganid auga täita partei XIX kongressi direktiivide nõude täieliku keskharidusega, polütehnilise silmaringiga noorte ettevalmistamise kohta, tuues sellega hindamatu panuse viienda viisaastaku täitmise üritusse, kommunismi ülesehitamise ajaloolisse üritusse.

Nõukogude keeleteaduse põhiküsimuste käsitlemisest koolis.

J. VALGMA.

ULDISI MÄRKUSI.

Nõukogude keeleteaduse põhiküsimused, mis lähtuvad otseselt J. V. Stalini teostest, on seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmides ette nähtud V—X klassini, välja arvatud VI klass. Meid huvitab keeleteaduse põhiküsimuste läbitöötamine V—VIII klassis, kus tuleb õpetada üldisi probleeme, kuna IX ja X klassis tulevad käsitlusele eriprobleemid (süntaks ja sõnavara). Sellepärast vaatleme ligemalt, mis on programmis vastavate klasside jaoks stalinliku keeleteaduse küsimustest ette nähtud.

V klass. „Seltsimees Stalin keelest ja grammatika osatähtsusest keeles. Keel kui inimeste tähtsaim suhtlemisvahend.“¹

VI klass. Puudub.

VII klass. „Jooni stalinlikust keeleõpetusest (3 tundi). Keele olemusest, iseloomulikest tunnustest, kujunemisest ja väärtusest. Grammatika ja sõnavara osa keeles. Grammatika (morfoloogia ja süntaksi) olemus ja väärtus.“²

VIII klass. „Keel ühiskondliku suhtlemisvahendina. Seltsimees Stalin keele grammatikast. Keeleõpetuse jaotus ja ülesanded.“³

VI klassi programmis pole otseselt nimetatud J. V. Stalini õpetust keelest, kuid peatükis „Sõnavara ja tähendusõpetuse küsimusi“ on tingimata tarvis sissejuhatav osa pühendada stalinliku keeleõpetuse küsimustele, nimelt õpetusele sõnavarast.

Selles kirjutuses on eeskätt lähtutud 7. klassi vajadustest, mille programmile vastavalt käsitlus on planeeritud 3 tunnile. Kuid sedasama käsitlusviisi saab lihtsustatud kujul kasutada V ja VI klassis ning täiendatud kujul VIII klassis vastavate teemade õpetamisel.

Esitatud meetodilist läbitöödust on proovitud Tallinna Õpetajate Instituudi üliõpilaste pedagoogilisel praktikal 1952. a. veebruaris (üliõpilased Mering, Oinus, Vender jt.), õpetaja H. Nõmmiku poolt Tallinna 7. Keskkoolis ja autori poolt Tallinna 21. N. Gogoli nim. Keskkoolis.

Siin esitatud materjal on ainult üheks näiteks, üheks võimaluseks, kuidas seda tähtsat ainet käsitleda. On tarvilik, et iga õpetaja töötaks teema läbi iseseisvalt ja leiaks küsimustele oma meetodilise lahenduse, kasutades allpool toodud kogemusi ainult abimaterjalina.

Nõukogude keeleteaduse põhiküsimuste käsitlemine peab aitama õpilastele selgitada keele tähtsust, tekitades neis huvi keele kui suure ühiskondliku väärtusega nähtuse vastu ja ergutades sellega eesti ja vene keele paremale õppimisele; peab andma meetodilised alused keele sõnavara omandamiseks ja ülevaate keele grammatilisest ehitusest, näidates ühtlasi grammatika tähtsust ja ergutades sellega õpilasi grammatika paremale omandamisele.

ESIMENE TUND.

I. 1) **T e e m a:** Keele tähtsusest J. V. Stalini õpetuse järgi.

2) **E e s m ä r k:** Õpetada tundma keele suurt tähtsust ühiskonnas, hindama keelt kui suhtlemisvahendit ja mõtlemise tööriista, armastama oma emakeelt ja suurt vene keelt ning ergutada neid innukalt õppima.

3) **N ä i t l i k u d õ p p e v a h e n d i d:** J. V. Stalini teosed „Marksism ja keeleteaduse küsimused“, J. V. Stalini teosed 11. kd., pilte ürgajast.

II. **Tunni käik.** A. **Õpetaja meenutab lühidalt käsitletud keeleõpetuse osi** (2 min.).

B. **Uue aine esitamine** (38 min.). Õpetaja teatab tunni teema ja kirjutab selle tahvlile, õpilased — vihikuisse.

¹ Seitsmeklassiliste koolide ja keskk. programmid. Eesti keel. Tallinn, 1952, lk. 12.

² Samas, lk. 15.

³ Samas lk. 16.

1) Keele olemus.

Õpetaja. Selleks et õigesti suhtuda keelesse, kõneleme täna neist keeleteaduse põhiküsimustest, mida on käsitletud seltsimees Stalin. Millal ilmusid keeleteaduse küsimusi käsitlevad J. V. Stalini teosed?

Õpilane. Need ilmusid 1950. a.

Õpetaja. Praegu on need teosed koondatud ühe pealkirja alla „Marksism ja keeleteaduse küsimused“ (õp. näitab teost õpilastele). Siit saame kõigepealt vastuse küsimusele, mis on keel.

Õpetaja resp. õpil. loeb tsitaadi J. V. Stalini teosest „Marksism ja keeleteaduse küsimused“, lk. 18:

„Keel on vahend, tööriist, mille abil inimesed üksteisega suhtlevad, mõtteid vahetavad ja vastastikuse mõistmise saavutavad...“

Mõtete vahetamine on pidev ja eluline vajadus, sest ilma selleta on võimatu korraldada inimeste ühist tegevust võitluses loodusjõududega, võitluses vajalike materiaalsete hüvede tootmise eest, on võimatu saavutada edu ühiskonna tootmistegevuses, — järelikult on võimatu ka ühiskondliku tootmise enda olemasolu. Järelikult ilma keeleta, mis on ühiskonnale arusaadav ja tema liikmetele ühine, lõpetab ühiskond tootmise, laguneb ja lakkab olemast ühiskonnana. Selles mõttes keel, olles suhtlemise tööriist, on ühtlasi ühiskonna võitluse ja arenemise tööriist.“

Õpetaja. Mis on keel selle tsitaadi järgi?

Õpilane. Keel on suhtlemisvahend, mõtete vahetamise ja vastastikuse mõistmise saavutamise vahend.

Õpetaja paneb tahvlile tsitaadi: „Keel on vahend, tööriist, mille abil inimesed üksteisega suhtlevad, mõtteid vahetavad ja vastastikuse mõistmise saavutavad.“

Õpilased kirjutavad tsitaadi vihikuisse.

2) Keele arenemine.

Õpetaja. Mis te arvate, millal tekkis keel?

Õpilane. Keel tekkis väga vanal ajal.

Õpetaja riputab üles pildi „Mammutijaht“. Mis näitab, et sel pildil kujutatud ürginimestel oli olemas keel?

Õpilane. Seda näitab nende plaanikindel, organiseeritud tegevus mammutile kallaletungimisel.

Õpetaja. Milline võis olla keel sellel ajajärgul oma sõnavara ja grammatilise ehituse poolest, võrreldes tänapäeva keelega?

Õpilane. Keel oli lihtne ja algeline.

Õpetaja. Miks?

Õpilane. Inimeste tegevus oli sellal lihtne, primitiivne.

Õpetaja. Kuidas muutus keel ühiskonna arenemisega seoses?

Õpilane. Keel arenes.

Õpetaja. Milles avaldub keele arenemine?

Õpilane. Keele sõnavara muutub rikkamaks ja grammatiline ehitus täielikumaks.

Õpetaja. Tooge näiteid sõnadest, mis tulid eesti keelde feodalismi ja kapitalismi ajall

Õpilane. Feodalismi ajal tulid meie keelde sellised sõnad kui: mõisnik, kubjas, kilter, pastor, altar; kapitalismi ajal: majaomanik, kapitalist, vabrikant, tööstur, pankrot, kriis, tööpuudus jt.

Õpetaja. Mõnede sõnade kohta on isegi teada täpsem aeg, millal nad keelde on tulnud ja kelle poolt tarvitusele võetud. Nii näiteks on läinud sajandi lõpul areneva majandus- ja kultuurielu tarbeks tarvitusele võetud terve rida sõnu toleaeagsete kirjanike ja kultuuritegelaste poolt. F. R. Kreutzwald on tuletanud näiteks sõnu arstiteaduse ja keemia alal: palavik, põletik, hapnik, süsinik jne. C. R. Jakobson — ollus, avaus jt. K. A. Hermann, kes oli keeleteadlane ja muusikamees, soetas keeleteaduse ja muusika oskussõnu: häälik, ainsus, mitmus, nimetav, omastav jt., samuti keelpill, puhkpill, helilooja jt.

Millised sõnad on meie keelde juurde tulnud sotsialismi ajastul?

Õpilane. Sotsialismi ajastul on meie keelde tulnud sellised sõnad kui: kolhoos, sovhoos, komsomol, pioneer, sotsialistlik võistlus, kombain, kombainer jne.

Õpetaja. Kuidas erineb tänapäeva keel grammatiliselt näiteks rahvalaulude keelest?

Õpilased toovad näiteid.

Õpetaja. Teeme kokkuvõtte: Keel on niisama vana kui inimühiskond. Ta on läbi teinud koos inimühiskonnaga pika arenemistee. Ühes tootmise arenemisega on arenenud ka keel.

Kirjutage vihikuisse: Keel, vahetult peegeldades tööstuse ja põllumajanduse, kaubanduse ja transpordi, tehnika ja teaduse pidevat arenemist, täiendab oma sõnavara uute sõnadega, täiustab oma grammatilist ehitust.

3) Keele üldrahvalikkus.

Õpetaja jutustab akadeemik N. Marri ekslikest vaadetest keele klassilisuse suhtes. N. Marr arvas, et igal klassil on oma keel: on kodanluse, töölisklassi keel jne. Seltsimees Stalin näitab selle seisukoha ekslikkust. Kui on olemas kodanluse keel, siis peaks kodanluse kaotamisega hävitama ka keele. See nõue sarnaneb mõnede inimeste nõudega, kes tegid omal ajal ettepaneku hävitada Nõukogudemaal raudteed, mis on pärit tsaariajast, kuna need olevat kodanlikud. See on muidugi naeruväärne seisukoht. Seltsimees Stalin õpetab: „Keelt pole loonud mõni üksik klass, vaid kogu ühiskond, kõik ühiskonna klassid, sadade põlvkondade jõupingutused. Ta pole loodud mõne üksiku klassi, vaid kogu ühiskonna, kõigi ühiskonna klasside tarvete rahuldamiseks. Just sellepärast on ta loodud ühiskonnale ühtsena ja kõigile ühiskonna liikmetele ühise üldrahvaliku keelena.“⁴ Nii ka eesti keel on ajaloo kestel teenindanud eesti töörahvast võitluses kurnajate vastu, kuid niisamuti on ta teenindanud ka kurnajaid.

Õpetaja. Kuidas teenindab keel tänapäeval kapitalistlike maade töörahvast?

Õpilane. Keel võimaldab võidelda sõjaõhutajate-imperialistide vastu, võidelda rahu eest.

Õpetaja. Kuidas teenindab keel imperialiste?

Õpilane. Ta on vahendiks, mille abil imperialistid püüavad pimes-tada töölisi ja õhutada sõda rahuarmastavate maade, eeskätt Nõukogude Liidu vastu.

⁴ J. V. Stalin, „Marxism ja keeleteaduse küsimused“, Tallinn, 1952, lk. 5.

Õpetaja. Näeme, et keel teenindab samaväärselt kõiki klasse. Esitame selle kohta veel tsitaadi seltsimees Stalinilt.

Õpilane loeb: „Kellelegi pole saladuseks tõsiasi, et vene keel teenindas niisama hästi vene kapitalismi ja vene kodanlikku kultuuri enne Oktoobripööret, nagu ta teenindab praegu vene ühiskonna sotsialistlikku korda ja sotsialistlikku kultuuri.

Sedasama tuleb öelda ukraina, valgevene, usbeki, kasahhi, gruusia, armeenia, eesti, läti, leedu, moldaavia, tatari, aserbaidžani, baškiiri, turkmeeni ja teiste Nõukogude rahvuste keelte kohta, mis niisama hästi teenindasid nende rahvuste vana, kodanlikku korda, nagu nad teenindavad uut, sotsialistlikku korda.“⁵

Õpetaja. Milline on keele ülesanne sotsialistlikus ühiskonnas?

Õpilane. Ta teenindab sotsialistliku ühiskonna tootmise ja kultuuri edasiarenemist, kommunistliku ühiskonna ülesehitamist.

Õpetaja. Kirjutame vihikuisse kokkuvõtte: Keel on loodud selleks, et ühesuguselt teenindada kogu ühiskonda, kõiki ühiskonna klasse.

4) Keele tulevik.

Õpetaja. Milline on rahvuslike keelte, sealhulgas ka eesti keele areng sotsialistlikus ühiskonnas?

Õpilane. Keelte areng sotsialistlikus ühiskonnas on kõrgem kui üheski varasemas ühiskonnas.

Õpetaja. Mispärast?

Õpilane. Sotsialistlikus ühiskonnas on nii tootmine kui kultuur sootud kõrgemal tasemel, mis nõuab ka keelelt võrratult rikkalikumat sõnavara ja väga suurt täpsust väljenduses.

Õpetaja. On avaldatud arvamust, et sotsialismi levikuga üle maailma kaovad rahvuslikud keeled ja ka rahvused ise. Kuidas sellest aru saada? Sellele küsimusele annab vastuse seltsimees Stalin. Ta ütleb oma teoses „Rahvusküsimus ja leninism“ (avaldatud J. V. Stalini teoste 11. köites; õp. näitab teost õpilastele), et pärast seda, kui sotsialism on hakanud kehtima ülemaailmselt, arenevad rahvuslikud keeled täiuslikult välja ja puhkevad õitsele. Seda võimaldab rahvusliku rõhumise täielik kaotamine. Alles väga pika aja jooksul tekivad rahvuslike keelte kõrvale läbikäimiseks teiste rahvustega nn. tsonaalsed keeled ja seejärel sulavad need keeled kokku üheks ühiseks rahvusvaheliseks keeleks, mis ei ole saksa, vene ega inglise keel, vaid uus keel, mis on võtnud endasse rahvus- ja tsonaalsete keelte parimad elemendid.⁶ Sellest võime järeldada, et eesti keel areneb edasi, saavutab sotsialismi ajastul koos teiste keeltega oma õitsengu. Alles kauges tulevikus, kui sotsialism on levinud üle maailma, tekib rahvuslike keelte kõrvale rahvusvaheline keel, mis muudab viimaks rahvuslikud keeled tarbetuks.

5) Keel ja mõtlemine.

Õpetaja. Mõtlege midagi! Väljendage, mida mõtlesite! (Vastavad õpilased A, B, C). Mille abil väljendate oma mõtteid?

Õpilane. Keele abil.

Õpetaja. Mille abil toimub mõtlemine?

⁵ J. V. Stalin, „Marksism ja keeleteaduse küsimused“, Tallinn, 1952, lk. 5—6.

⁶ J. V. Stalin, Teosed, 11. kd., Tallinn, 1951, lk. 336—344.

Õpilane. Mõtlemine toimub samuti keele abil.

Õpetaja. Millise järelduse võime sellest teha keele ja mõtlemise seose kohta?

Õpilane. Mõtlemine ja keel on tihedasti, lahutamatult teineteisega seotud; ei ole võimalik, et üks esineks ilma teiseta.

Õpetaja. Enne seltsimees Stalini keeleteaduse küsimusi käsitlevate teoste ilmumist oli levinud akadeemik Marri vaade, mille järgi mõtlemine võivat toimuda ka ilma keeleta ja mille järgi inimesed olevat esialgu väljendunud žestide, liigutuste, mitte aga keele abil. Selle kohta ütleb seltsimees Stalin: „Räägitakse, et mõtted tekivad inimese peas enne seda, kui neid väljendatakse kõnes, tekivad ilma keelelise materjalita, ilma keelelise kestata, niiöelda paljal kujul. Kuid see on täiesti vale. Missugused mõtted inimese peas ka tekiksid ja millal nad ka tekiksid, nad saavad tekkida ja eksisteerida ainult keelelise materjali alusel...“⁷

Milline keel on tavaliselt mõtlemise aluseks?

Õpilane. Mõtlemise aluseks on tavaliselt emakeel.

Õpetaja. Sellepärast ongi nõukogude koolis antud emakeelele auväärne koht teiste õppeainete hulgas. Arendades oma keelelisi oskusi saame arendada ka mõtlemist. Mida rohkem sõnu tunneme, seda rikkalikumad on mõtted. Inimene, kes tunneb rohkesti sõnu ja oskab neid tarvitada, mõtleb täpsemalt ja sügavamalt kui inimene, kes teab vähe sõnu.

Kuidas soodustab keele grammatilise ehituse tundmaõppimine mõtlemise arenemist?

Grammatika õpetab, kuidas sõnu muuta ja lauseid ehitada, et teised neist õigesti aru saaksid. Sellepärast aitab grammatika õppimine kaasa mõtete täpsemaks väljendamiseks. See on eriti tähtis teaduse alal, seadusandluses, kõnedes jne.

Kirjutage vihikuisse: Keel ja mõtlemine on teineteisega lahutamatult seotud. Selleks et arendada mõtlemist, on tarvis arendada ka keelt.

Kuid seltsimees Stalinile esitati küsimus inimeste kohta, kes ei saa kõnelda. Kes need on?

Õpilane. Need on kurtummad.

Õpetaja. Kuidas nemad mõtlevad?

Õpilased ei suuda vastata.

Õpetaja. Seltsimees Stalin ütleb, et kõneldes keele ja mõtlemise seosest tuleb arvestada normaalseid inimesi. Kurtummad ei ole normaalsed inimesed. Nende mõtlemine ei saa toimuda keele abil, sest neil pole keelt⁸

6) Eesti ja vene keele suhe.

Õpetaja. Oleme kõnelnud emakeele suurest tähtsusest ja tema õppimise vajalikkusest. Kuid koolis õpime peale eesti keele veel vene keelt. Milleks on see tarvilik?

Vestluse käigus õpilastega peaksid selguma vene keele õppimise järgmised põhjused:

⁷ J. V. Stalin, „Marksism ja keeleteaduse küsimused“, Tallinn, 1952, lk. 34.

⁸ Vrd. J. V. Stalin „Marksism ja keeleteaduse küsimused“, Tallinn, 1952, lk. 43.

1) vene keel on suhtlemisvahendiks kogu Nõukogude Liidu ulatuses;
2) vene keel on suhtlemisvahendiks rahvademokraatia maade rahvastega ja suure hiina rahvaga, kelle koolides õpetatakse vene keelt, samuti teiste rahvastega;

3) vene keel on marksismi-leninismi klassikute Lenini ja Stalini keel; selles keeles on kättesaadavad kõik marksismi-leninismi klassikute teosed;

4) vene keel on vahendiks eesrindliku vene teaduse ja kirjanduse tundmaõppimisel;

5) vene keel on vahendiks kogu maailma eesrindliku teaduse ja kirjanduse tundmaõppimisel, kuna eesti keelde tõlgitakse ainult kõige silmapaistvamad teosed.

C. Kokkuvõte (5 min.).

Õpetaja. Teeme kokkuvõtte käsitletud küsimuse kohta. (Esitab järgnevad küsimused, millele õpilased annavad vastused:)

Milline tähtsus on keeleteaduse küsimusi käsitlevate J. V. Stalini teoste ilmumisel? Milline on keele tähtsus J. V. Stalini õpetuse järgi? Mille tõttu arenes keel? Mille poolest ta arenes? Milline on keele ja eri klasside suhe? Milline on keele areng sotsialistlikus ühiskonnas? Kuidas toimub rahvuskeelte edasine arenemine J. V. Stalini õpetuse järgi? Milline on keele ja mõtlemise suhe? Millise järelduse teeme sellest emakeele õppimise kohta? Milline tähtsus on vene keele õppimisel?

TEINE TUND.

I. 1) Teema: Eesti keele sõnavarast J. V. Stalini õpetuse järgi.

2) Eesmärk: Tundma õpetada eesti keele sõnavara liigitust põhisõnavaraks ja üldsõnavaraks ning selgitada, kuidas stalinlikku õpetust sõnavarast saab kasutada keelte õppimisel.

3) Näitlikud õppevahendid: Sõnavara jaotuse skeemid.

II. Tunni käik. A. Eelmise tunni sisu kordamine küsitluse abil (10 min.).

B. Uue aine esitamine (30 min.). Õpetaja teatab tunni teema ja kirjutab selle tahvlile, õpilased — vihikuisse.

1) Sõnavara jaotus.

Õpetaja. Nimetage mõned sõnad, mida me igapäev tarvitame.

Õpilased nimetavad: laud, tool, tahvel, aken, kirjutama, lugema, töötama, nägema jne.

Õpetaja. Nimetage sääraseid sõnu, mida igapäev tarvis ei lähe, mis harva esinevad.

Õpilased nimetavad: valdas, kursus, küpress, oaas, kartsas, diagnoos, susi jt.

Õpetaja. Millised nimetatud sõnadest on tähtsamad, tarvilikumad meie igapäevasel suhtlemisel teiste inimestega?

Õpilane. Tähtsamad on need, mida varem nimetasime.

Õpetaja. Miks?

Õpilane. Sest neid läheb tarvis alatasa, neid tarvitavad kõik eesti keelt kõnelevad inimesed, kuna teisi läheb tarvis harvem ja neid tarvitab ainult osa eesti keelt kõnelevaist inimestest.

Õpetaja. Kuidas nimetatakse kõiki keeles leiduvaid sõnu?

Õpilane. Kõiki keeles leiduvaid sõnu nimetatakse sõnavaraks.

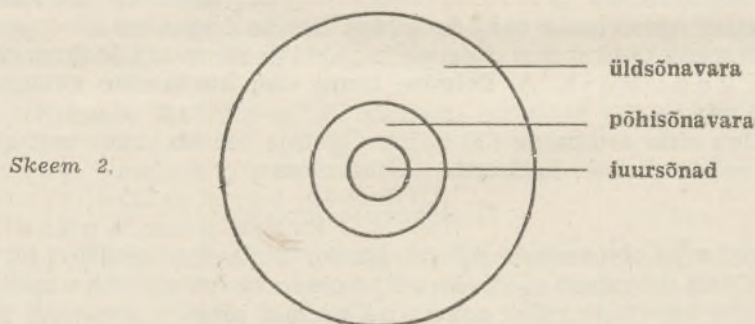
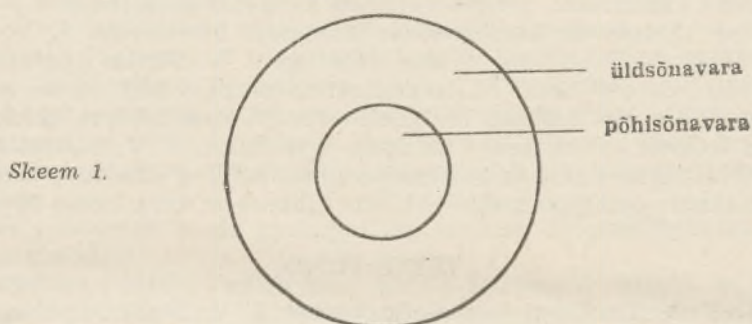
Õpetaja loeb tsitaadi: „Teatavasti moodustavad kõik keeles olemasolevad sõnad koos keele niinimetatud sõnavara. Peamine keele sõnavaras on sõnavara põhifond, kuhu kuuluvad ka kõik juursõnad selle tuumana. Sõnavara põhifondi ulatus on palju väiksem kui keele sõnavaral, kuid ta elab väga kaua, sajandite vältel, ja annab keelele baasi uute sõnade moodustamiseks.“⁹

Kirjutage vihikuisse selle tsitaadi esimene osa: „Teatavasti moodustavad kõik keeles olemasolevad sõnad koos keele niinimetatud sõnavara. Peamine keele sõnavaras on sõnavara põhifond, kuhu kuuluvad ka kõik juursõnad selle tuumana.“

Millisteks osadeks jaguneb sõnavara seltsimees Stalini teose järgi?

Õpilane. Sõnavara jaguneb sõnavara põhifondiks ja väljaspool põhifondi olevaks sõnavaraks.

Keele sõnavara.

Õpetaja. Eesti keeles nimetame sõnavara põhifondi põhisõnavaraks ja ülejäänud osa sõnavarast üldsõnavaraks. (Joonistab tahvlile skeemi.) Põhisõnavarasse kuuluvad säärased sõnad, mida esmalt nimetasite (laud, tool, tahvel, lugema jne.), kuna üldsõnavarale on iseloomulikud hiljem nimetatud sõnad (valdas, kursus jt.). Seltsimees Stalini õpetuse järgi moodustab põhisõnavara keeles peamise, keske osa; temasse kuuluvad ka kõik juursõnad, mis moodustavad põhisõnavara tuuma (õpet. täiendab skeemi); vt. skeem 2.*

⁹ J. V. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused", Tallinn, 1952, lk. 19.

* Kõik skeemid joonistavad õpilased vihikuisse.

2) Põhisõnavara.

a) Tunnused. Õpetaja loeb uuesti eespool toodud J. V. Stalini tsitaadist: „Peamine keele sõnavaras on sõnavara põhifond, kuhu kuuluvad ka kõik juursõnad selle tuumana. Sõnavara põhifondi ulatus on palju väiksem kui üldsõnavaral, kuid ta elab väga kaua, sajandite vältel, ja annab keelele baasi uute sõnade moodustamiseks.“ Seltsimees Stalin esitab siin põhisõnavara tunnused. Millised need on?

1. Põhisõnavara on keele sõnavaras peamine, s. t. kõige tähtsam, kõige üldisemalt tuntud ja tarvitatud. Tooge näiteks mõni põhisõnavarasse kuuluv sõna.

Õpilased esitavad näit. sõnad kirjutama, lugema jt.

Õpetaja. Kes ei tunne neid sõnu? Kõik tunnevad, oskavad neid tarvitada.

2. Põhisõnavara elab väga kaua, tähendab on püsiva iseloomuga, näiteks sellised sõnad kui käsi, jalg, isa, ema, elama, minema jt. on meie keeles väga vanad.

3. Põhisõnavara annab keelele aluse uute sõnade moodustamiseks, näiteks sõnast aeg on hiljem moodustatud sõnad aeglustama, aegkond, aeglus jt., sõnast pidama — pidu, pidulik, pidulikkus, pidur, pidurdama, pidurdus jt.

4. Põhisõnavarasse kuuluvad ka kõik juursõnad selle tuumana, tähendab, keske osa põhisõnavarast moodustavad juursõnad; peale selle kuulub sinna ka veel tuletisi. Näit. küsi/ma, küsimus, küsija, ela/ma, elav, elu, eluline. Tooge veel näiteid!

b) Vanus ja päritolu. Õpetaja. Kui vanad on põhisõnavarasse kuuluvad sõnad?

Õpilane. Väga vanad.

Õpetaja. Millest võib seda järeldada?

Õpilane. Nad tekkisid inimühiskonna tekkimisega.

Õpetaja. Muidugi ei tekkinud kõik need sõnad üheaegselt, mõned tekkisid varem, teised hiljem, vastavalt tootmise ja kultuuri arenemisele. Kõige vanemad sõnad on tuhandeid aastaid vanad, kuna nooremate vanus ulatub ainult sadadesse aastatesse. Näit. sõna käsi on kahtlemata palju tuhandeid aastaid vana, kuid sõna aken märgatavalt noorem, sest akendega elamut hakati ehitama hoopis hiljem.

Millise keele sõnu meenutavad teile sõnad saabas, aken, nõdal, ramaat?

Õpilane. Need meenutavad vene keele sõnu.

Õpetaja. Tähendab, teatav osa sõnavarast on naaberkeeltega ühine. Eestlased on slaavlastega olnud sõbralikes suhetes vanast ajast alates; seda näitab slaavi sõnavara eesti keeles. Slaavlaste kaudu on õpitud tundma vastavat eset ja tema nimetust.

Toome veel näiteks eesti sõnu, mis on laenatud slaavi (vene) keelest: sirp (серп), sahk (сеха), varblane (воробей), turg (торговать), kapsas (капуста) jt.

Õpetaja. Milliste teiste rahvastega on eestlased ajaloo vältel kokku puutunud?

Õpilane. Sakslastega, lätlastega, rootslastega.

Õpetaja. Nii on eesti keeles põhisõnavarasse kuuluvaid sõnu ka neist keeltest, näit. saksa keelest: pilt, tahvel, kriit, pliiats jt.;

Kust on saadud sellised sõnad kui d ü n a m o, a a t o m, k o m b a i n, traktor, telegraaf?

Õpilane. Need on rahvusvahelised sõnad.

Õpetaja. Milline on eesti keeles esineva üldsõnavara vanus, võrreldes põhisõnavaraga?

Õpilane. See on märgatavalt noorem. Näit. sõna elekter võis esineda alles siis, kui seda nähtust tundma õpiti jne.

Õpetaja. Millist osa sõnavarast peame esmajoones tundma, et teiste inimestega suhelda?

Õpilane. Peame tundma eeskätt põhisõnavara.

Õpetaja. Millist osa üldsõnavarast peame esmajoones tundma?

Õpilane. Seda osa, mis puutub meie erialasse.

Õpetaja. Millist sõnavara peab näiteks tundma traktorist?

Õpilane. Ta peab tundma traktori ehitusega ja tööga seoses olevat sõnavara.

Õpetaja. Millist osa üldsõnavarast peab tundma arst?

Õpilane. Haiguste ja ravimite nimetusi ning haiguste tekkimisega ja ravimisega ühenduses olevaid sõnu.

Õpetaja. Peale eesti keele õpime koolis vene keelt ja võõrkeelt. Millist osa õpitava keele sõnavarast peame eeskätt tundma õppima?

Õpilane. Peame eeskätt tundma õppima põhisõnavara.

Õpetaja. Selleks aga, et tundma õppida vene keele ja võõrkeelte põhisõnavara, peame tundma J. V. Stalini teoses antud põhisõnavara tunnuseid, peame eeskätt tundma õppima oma emakeele põhisõnavara.

C. Kokkuvõte (5 min.).

Õpetaja. Mis moodustab sõnavara? Kuidas jaguneb sõnavara J. V. Stalini õpetuse järgi? Millised tunnused on põhisõnavaral? Millistest allikatest on pärit põhisõnavara? Millised sõnad on laenatud vene keelest? Millised tunnused on üldsõnavaral? Milliste alade sõnad moodustavad üldsõnavara? Milleks on tarvis tunda põhi- ja üldsõnavara?

KOLMAS TUND.

I. 1) Teema: Keele grammatilisest ehitusest J. V. Stalini õpetuse järgi.

2) Eesmärk: Anda ülevaade keele grammatilisest ehitusest, näidata grammatika tundmise vajalikkust, tõstes sellega huvi grammatika vastu, ja innustada selle õppimisele.

3) Näitlikud õppevahendid: Morfoloogiline ja süntaktiline skeem.

II. Tunni käik. A. Eelmise tunni sisu kordamine küsitluse abil (8 min.).

B. Uue aine esitamine (30 min.). Õpetaja teatab tunni teema ja kirjutab selle tahvlile, õpilased — vihikuisse.

1) Grammatika mõiste ja jaotus.

Õpetaja loeb tsitaadi lk. 19: „Sõnavara üksi ei moodusta veel keelt...”

Õpetaja toob näiteks rea sõnu: kõik, nõukogude, olema, liit, noor, õppima, võimalus, edasi. Mis on nende sõnadega väljendatud?

Õpilane. Nende sõnadega pole väljendatud seotud mõtet.

Õpetaja. Esitame need sõnad lausena: Nõukogude Liidus on kõigil noortel võimalus edasi õppida.

Mille poolest erineb lause üksikuist sõnadest?

Õpilane. Lauses on avaldatud seotud mõte. Üksikute grammatiliselt korraldamata sõnadega ei saa väljendada seotud mõtet.

Õpetaja. Milline erinevus on sõnade vormides kummalgi korral?

Õpilane. Üksiksõnad on esitatud ainsuse nimetavas käändes või tegevusnimes. Lauses esinevad sõnad mitmesugustes vormides.

Õpetaja. Kuidas on lugu sõnade grammatilise ja mõttelise seosega üksiksõnade puhul ja lauses?

Õpilane. Üksiksõnad ei ole grammatiliselt ega mõtteliselt seotud. Lauses on kõik sõnad mõtteliselt ja grammatiliselt seotud.

Õpetaja. Kuidas nimetatakse õpetust sõnade vormidest ja sõnade ühendamiseks lauseks?

Õpilane. Sellist õpetust nimetatakse grammatikaks.

Õpetaja. J. V. Stalin ütleb: „Grammatika (morfoloogia, süntaks) on reeglite kogu sõnade muutmiseks ja sõnade ühendamiseks lauseks.“

Õpilased kirjutavad selle vihikuisse.

Õpetaja. Võtame näiteks laused: Õpilased lahendavad ülesandeid. Tööline ületas plaani. Kirjanik kohtus õpilastega. Nende lausete sisu on erinev, kuid grammatiline ehitus on sarnane. Milles see avaldub?

Õpilane. Neis lauses on kõigis alus ja öeldis, mis teineteisega ühilduvad; alus asetseb öeldise ees, sihitis ja kausihiitis öeldise taga jne.

Õpetaja. Nii on sõnades ja lausetes midagi ühist: see on nende grammatiline ehitus. See võimaldabki anda grammatika reegleid, grammatika seadusi, mis on kehtivad kõigil sarnastel juhtudel. J. V. Stalin õpetab: „Grammatika iseloomulik joon seisab selles, et ta annab sõnade muutmise reeglid, pidades silmas mitte konkreetseid sõnu, vaid üldse sõnu ilma igasuguse konkreetseta; ta annab reeglid lausete moodustamiseks, pidades silmas mitte mingisuguseid konkreetseid lauseid, nagu näiteks konkreetne alus, konkreetne öeldis jne., vaid üldse igasuguseid lauseid, olenemata ühe või teise lause konkreetsest vormist.“¹⁰

Mitmeks osaks jaguneb grammatika?

Õpilane: Grammatika jaguneb 2 osaks: vormiõpetuseks ehk morfoloogiaks ja lauseõpetuseks e. süntaksiks.

2) Vormiõpetus.

Õpetaja. Mida õpetab vormiõpetus?

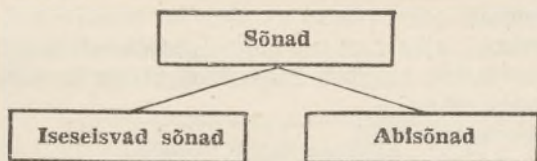
Õpilane. Vormiõpetus õpetab tundma sõnade vorme.

Õpetaja. Seltsimees Stalin õpetab, et vormiõpetus annab sõnade muutmise reeglid. Kuid selleks, et anda reegleid sõnade muutmise kohta, peame tundma mõningaid mõisteid. Nimelt peame tundma sõnade liigitamist mitmest seisukohast. Kuidas liigitatakse sõnad selle järgi, kas nad on meie kõnes iseseisva või abistava tähendusega?

Õpilane. Sõnad jaotatakse selle järgi iseseisvaiks sõnadeks ja abisõnadeks.

¹⁰ J. V. Stalin, „Marksism ja keeleteaduse küsimused“, Tallinn, 1952, lk. 20.

Õpetaja joonistab tahvlile skeemi:

Skeem 4.

Esitage näiteid iseseisvate ja abisõnade kohta!

Õpilane. Iseseisvad sõnad on: laud, tool, maja, õpilane, käima, kirjutama, hästi jt. Abisõnad on: (minu) kõrval, (laua) all, mööda (minema), välja (maksma), ja, kuid jt.

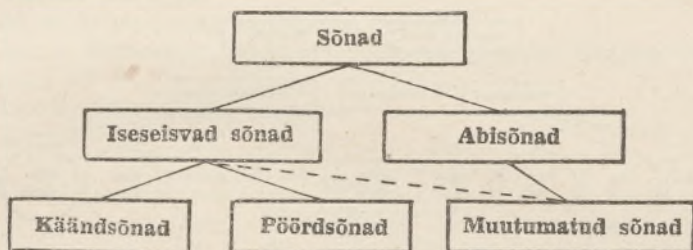
Õpetaja. Kuidas eraldame iseseisvad sõnad abisõnadest?

Õpilane. Iseseisvad sõnad vastavad lauses teatud küsimusele ja moodustavad omaette lauseliikme, kuna abisõnad küsimusele ei vasta ja lauseliiget ei moodusta, vaid on ainult abiks lauseliikmete moodustamisel.

Õpetaja. Kuidas jaotatakse sõnad nende muutumise poolest?

Õpilane. Muutumise poolest jaotatakse sõnad käändsõnadeks, pöörd sõnadeks ja muutumatuks sõnadeks.

Õpetaja täiendab skeemi:

Skeem 5.

Näeme skeemist, et käänd- ja pöörd sõnad on iseseisvad sõnad, kuna muutumatud sõnad on suurelt osalt abisõnad, ainult väike osa muutumatu sõnu on iseseisvad sõnad.

Kuidas muutuvad käändsõnad?

Õpilane. Käändsõnad käänduvad.

Õpetaja. Mitmes käändes? arvus?

Õpilane. Eesti keeles käänduvad käändsõnad 14 käändes ja 2 arvus — ainsuses ja mitmuses.

Õpetaja. Mitu käännet on vene keeles?

Õpilane. Vene keeles on kuus käännet.

Õpetaja. Nimetage eesti käänded ja tooge neile võrdluseks vene käänded!

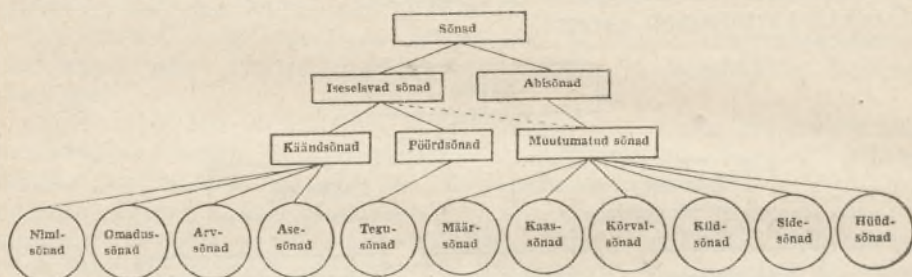
Õpilane nimetab käänded.

Õpetaja. Kuidas muutuvad pöörd sõnad?

Õpilane. Pöörd sõnad pöörduvad.

Õpetaja. Mitmes pöördes ja arvus pöörduvad pöörd sõnad?

- Õpilane. 3 pöördes (isikus) ja 2 arvus.
 Õpetaja. Nimetage need!
 Õpilane nimetab.
 Õpetaja. Mitmes ajas muutub pöördsõna eesti keeles?
 Õpilane. Pöördsõna muutub 2 ajas: olevikus ja minevikus.
 Õpetaja. Tooge näiteid!
 Õpilased toovad näiteid.
 Õpetaja. Tooge võrdluseks näiteid vene keele kohta!
 Õpilane toob näiteid.
 Õpetaja. Mitu ajavormi on minevikus?
 Õpilane. Minevikus on 3 ajavormi.
 Õpetaja. Nimetage need koos näidetega!
 Õpilane. Lihtminevik — lugesin, täisminevik — olen lugenud, enneminevik — olin lugenud.
 Õpetaja. Mitu kõneviisi on pöördsõnal? jne. (Käsitluse sügavus oleneb sellest, kuidas jätkub aega.)
 Õpetaja. Käändsõnad omakorda jagunevad 4 liiki. Millised need on?
 Õpilane. Need on nimisõnad, omadussõnad, arvsõnad ja asesõnad.
 Õpetaja. Mitmesse liiki jagunevad muutumatud sõnad?
 Õpilased annavad vastused.
 Õpetaja. Täiendame vastavalt skeemi:

Skeem 6.

Selles skeemis kujutatud asjaolusid ja kõike seda, mida kõnelesime, on järelikult vaja tunda selleks, et osata sõnu õigesti muuta, et osata tarvitada lauseis õigeid vorme. Muutmise reeglid ise on antud käänamis- ja pööramisreegleina.

Õpetaja. Kuidas nimetatakse seda osa grammatikast, mis annab sõnade muutmise reeglid?

Õpilane. Seda osa grammatikast nimetatakse vormiõpetuseks e. morfoloogiaks.

3) Lauseõpetus.

Õpetaja. Peale selle on olemas veel teine grammatika osa.

Õpilane. See on lauseõpetus e. süntaks.

Õpetaja. Mis on lauseõpetuse ülesandeks?

Õpilane. Lauseõpetus annab reeglid sõnade ühendamisest lauseks.

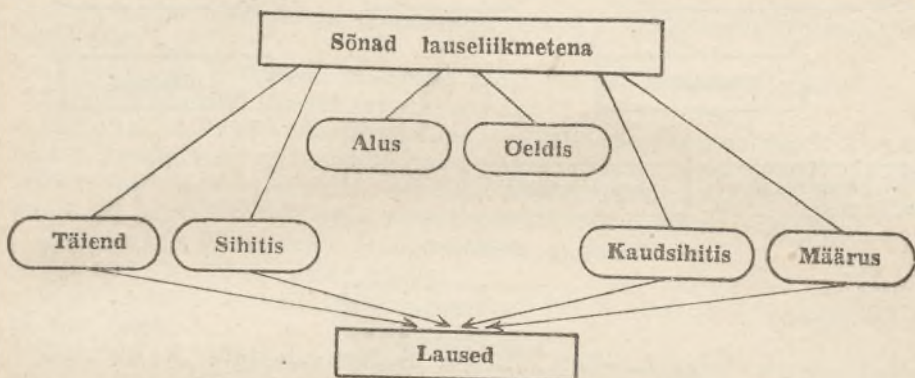
Õpetaja. Lause koosneb sõnadest, mis üksikult või koos abisõnadega moodustavad lauseliikmeid. Selleks, et anda reegleid sõnade ühendamise kohta lauseiks, peame tundma lauseliikmeid. Milliseid lauseliikmeid teate?

Õpilased loetlevad lauseliikmed.

Õpetaja. Millised on pealiikmed ja millised kõrvalliikmed?

Õpilane. Pealiikmed on alus ja öeldis ning kõrvalliikmed sihitis, kaudsihitis, määrus ja täiend.

Õpetaja. Kujutame seda skeemi abil:

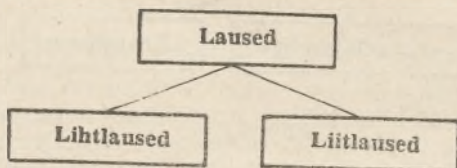
Skeem 7.

Iga lauseliikme kohta on olemas teatud reeglid, mis määravad, millises vormis lauseliige peab esinema, millises asendis teiste suhtes ja millises seoses teistega.

Millised on laused oma koosseisu poolest?

Õpilane. Koosseisu poolest jagunevad laused lihtlauseiks ja liitlauseiks.

Õpetaja. Täiendame skeemi:

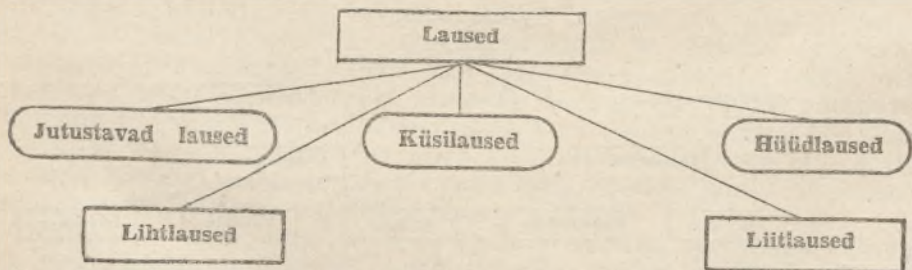

Skeem 8.

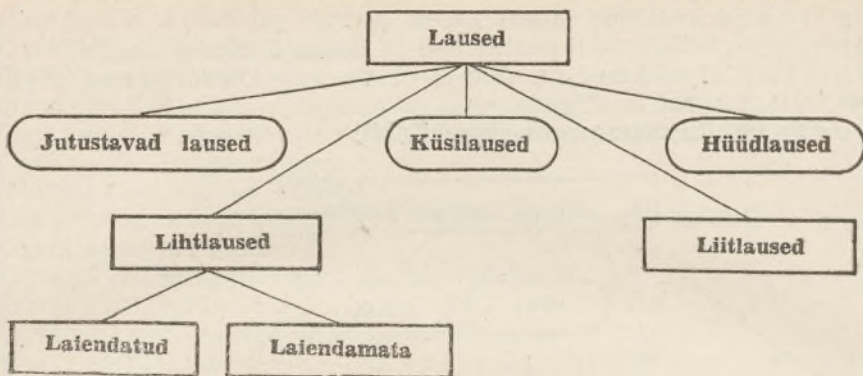
Õpetaja. Kuidas jagunevad laused oma sisu poolest?

Õpilane. Jutustavaiks, küsi- ja hüüdlauseiks.

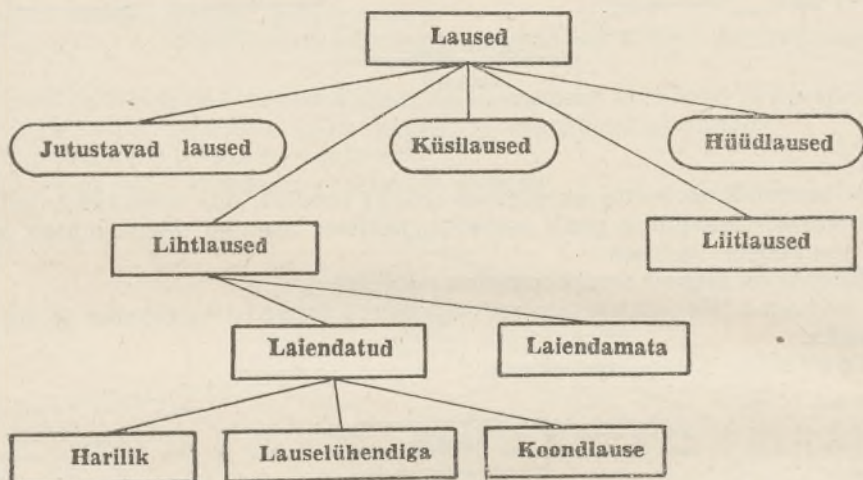
Õpetaja. Täiendame skeemi:

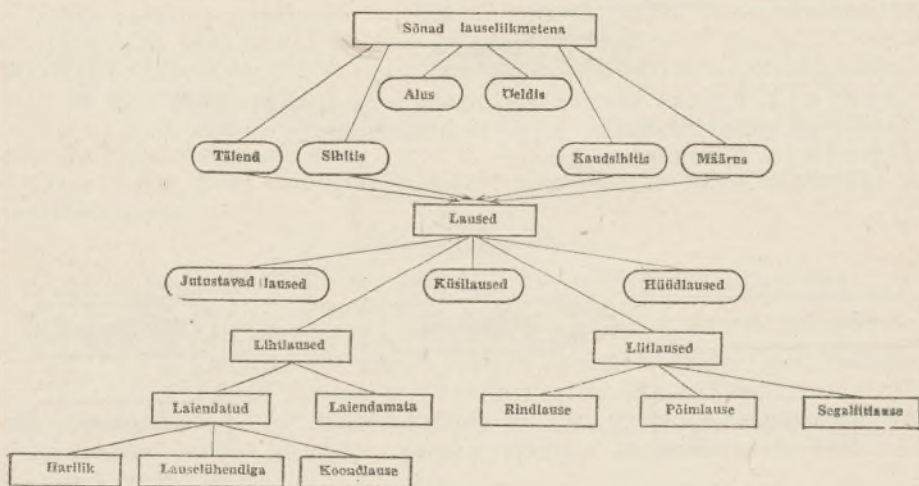
Skeem 9.

Skeem 10.

Skeem 11.

Skeem 12.

Õpetaja. Milliseid lihtlause liike teate?

Õpilane. On laiendamata ja laiendatud lihtlause.

Õpetaja. Täiendame skeemi (vt. skeem 10).

Õpetaja. Milliseid laiendatud lihtlause liike teate?

Õpilane. On harilik laiendatud lihtlause, lauselühendiga lause, koondlause.

Õpetaja. Täiendame skeemi (vt. skeem 11). Milliseid lihtlause liike mäletate?

Õpilane. Lihtlauseid on rind-, põim- ja segatüüpi lihtlause.

Nüüd on tahvilil skeem (vt. skeem 12).

Õpetaja. Nüüd oleme meelde tuletanud ja skemaatiliselt kujutanud vormiõpetuse ja lauseõpetuse põhiküsimusi. Neid peame tundma selleks, et võida omandada reeglid sõnade muutmise ja sõnade ühendamise lauseiks. Milliseid sõnade muutmise reegleid mäletate?

Õpilane. Käänamise ja pööramise reegleid.

Õpetaja. Tooge mõni näide!

Õpilased toovad näiteid reeglite kohta sõnade käänamisest ja pööramisest.

Õpetaja. Milliseid sõnade lauseteks ühendamise reegleid mäletate?

Õpilased toovad näiteid lauseliikmete kongruentsi, rektsiooni, järjekorra ja interpunktsiooni kohta.

Õpetaja. Milleks on tarvis hästi tunda grammatika reegleid?

Õpilane. Selleks et osata paremini kõnelda ja kirjutada.

Õpetaja. Keel ja mõtlemine on tihedasti, lahutamatu ühendatud. Järelikult, mida paremini oskame keelt, seda paremini oskame mõelda.

Keel on suhtlemisvahend: mida paremini oskame keelt, seda parem, seda kergem on teiste inimestega suhelda, seda täpsemalt saame ennast väljendada. Aga see on eriti tähtis sotsialistlikus ühiskonnas, kommunismi ülesehitamisel.

C. Kokkuvõtte kogu stalinlikust keeleõpetusest (7 min.).

Küsimused: 1. Mis on keel? 2. Miks keel areneb? 3. Milles avaldub keele üldrahvalikkus? 4. Kuidas on seotud keel ja mõtlemine? 5. Milline on eesti ja vene keele õppimise tähtsus? 6. Kuidas jaguneb keele sõnavara? 7. Milline on sõnavara jaotuse tundmise tähtsus? 8. Milleks on tarvis tunda keele grammatilist ehitust? 9. Milline on stalinliku keeleõpetuse tähtsus?

Lõppmärkused.

Nagu praktika on näidanud, huvitab nõukogude keeleteaduse põhiküsimuste läbitöötamine õpilasi, tõmbab neid kaasa ja õpilased saavad probleemid küllalt hästi selgeks. Kõige raskem on siiski esimene teema — keele tähtsuse käsitus. Konspektis on õpilaste oodatavad vastused esitatud mõnel puhul liiga „tarkadena“. Seda on tehtud eeldades, et õpilased juba varem on nende küsimustega kokku puutunud. Kui aga küsimused peaksid olema mõne kooli õpilastele ühel või teisel põhjusel tõeliselt rasked, siis tuleb ka õpilaste vastusena ettenähtud mõtted õpetajal endal avaldada, mille tõttu õpetaja juhtiv osa tunnis tõuseb ning tund oma väärtuselt midagi ei kaota.

Nagu juba algul märgitud, saab õpetaja esitatud meetodilisi võtteid ja küsimusi kasutada ainult ümbertöötatuna, kohandatuna antud koolile ja klassile.

Nõukogude teaduse prioriteedi küsimus ideoloogilise kasvatuse vahendina keemiatundides.

J. ERM,

Pärnu 2. L. Koidula nim. Keskkooli direktor.

I

Samuti kui kõigi teiste ainete õpetamine, seisab ka keemia õpetamine nõukogude koolis kommunistliku kasvatuse teenistuses.

Uheks lüliks meie noorsoo kommunistliku kasvatuse alal on nõukogude patriotismi kasvatamine. Tuleb kasvatada piiritut armastust oma sotsialistliku kodumaa vastu, valmidust ja püüet anda ta võimsuseks ja õitsenguks kõik jõud ning võimed, valmidust kaitsta teda kõikide vaenlaste vastu. Tuleb kasvatada rahvusliku uhkuse tunnet Nõukogude rahvaste võitluste ja saavutuste üle, uhkust selle üle, et maailmas ei ole teist maad, kes oleks teaduse, tehnika ja muul alal saavutanud säärast edu nagu Nõukogude Liit, ja arusaamist sellest, et meie nõukogude ühiskonda edasiviivaks jõuks on nõukogude patriotism.

Nõukogude patriotismi kasvatamiseks pakuvad keemiatunnid suurepäraseid võimalusi. Meil on põhjust uhked olla vene ja nõukogude keemikute ja nende saavutuste üle keemia ja keemilise tehnoloogia alal. Kahjuks tunneme meie, õpetajad, oma keemikuid vähe. Meie keemia õpperaamatud pakuvad vene ja nõukogude keemikute saavutuste propageerimiseks vähe materjali.

On mitmesuguseid põhjusi, miks vene teadlased-keemikud keemia ajaloos seni varju on jäänud. Peamine süü on siin tsaari-Venemaa valitsevatel klassidel, kes alahindasid omamaist teadust, pidades kõike välismaist kõrgemaks ja väärtuslikumaks.

„Tsaari-Venemaa valitsevad klassid olid võõrad ja eemaldunud rahvast, nad ei uskunud vene rahva loovatesse jõududesse...“ ütles sm. Malenkov oma kõnes UK(b)P Keskkomitee tegevuse kohta mõnede kommunistlike parteide nõupidamisel.

Teiseks, „välismaa kapitalistid omasid tsaari-Venemaal kindlaid positsioone, igati toetasid ja sisendasid Venemaale arusaamist, et vene rahvas olla hingeliselt ja kultuuriliselt mittetäiuslik“, ütles sm. Malenkov samal nõupidamisel.

Edasi on selles süüdi need välismaalased, kes tsaarivalitsuse ajal olid teaduslikes asutustes juhtivatel kohtadel. Need levitasid vaadet, et vene rahvas ei olevat suuteline teaduse alal midagi pakkuma. Samuti on siin põhjuseks ka see, et eesrindlikud vene teadlased olid isevalitsuse ägedad vastased. Sellepärast püüdis tsaarivalitsus neid alla suruda ja võimalikult unustada. Paljud meie teadlaste tööd ei leidnud

tsaarivalitsuse ajal praktilist kasutamist ning sattusid arhiividesse, kust nad alles nõukogude korra ajal välja toodi. Vahepeal aga jõudsid välismaa teadlased vene teadlaste leiutised oma nimele kirjutada, mistõttu veel praegu tunneme paljusid vene leiutisi võõraste nimede all. Seejärel on meie kohus vene ja nõukogude teadlaste saavutustega tutvuda, taastada ajalooline tõde ja vene ning nõukogude teaduse prioriteedi esiletoomisega kasvatada nõukogude patriotismi.

Peatume nende keemikute elu ja tegevuse juures, kellega õppeprogrammis otseselt kokku puutume.

Kui õppetunnid ei võimalda pikemalt ühe või teise keemiku tegevusel peatuda, siis on soovitav osa tööd viia keemiaringi töökavasse või — eriti tähtpäevade puhul — kooli õpilaslektoriumi tööplaani.

II

7. klassi keemiaprogrammis on mainitud vaid ühe kuulsa vene keemiku nimi: seal tuleb anda Mihhail Vassiljevitsš Lomonossov'i lühike elulugu ja tema vaated aine ehitusele. Arusaadavalt saab 7. klassis Lomonossovi vaateid käsitleda üsna lühidalt. Kuid teistes klassides puutume uuesti kokku aine ehitusega ja Lomonossovi vaadetega sellele. Seal tuleb õpilaste teadmisi Lomonossovist süvendada, juhtides nende tähelepanu Lomonossovi suurele tähtsusele keemia arenemises.

19. novembril möödus 241 aastat geniaalse vene teadlase Mihhail Vassiljevitsš Lomonossovi sünnist, kes lõi uue etapi vene teaduse arengus. Meie oleme seni rohkem kuulnud ja lugenud Lomonossovi põhjapanevatest töödest keeleteaduse ja ilukirjanduse alal, kuid vähe on meie koolikirjanduses tähelepanu juhitud tema tähtsusele loodusteaduste, eriti keemia arenemises. Üldistes sõnades on teda küll esile tõstatatud kui aine jäävuse seaduse autorit, kuid ikka veel esineb õpetlaste hulgas ebaõiget vaadet, nagu oleks prantsuse keemik Lavoisier olnud uute teede rajajaks keemias (vt. B. V. Nekrassov „Üldine keemia“, lk. 14—15).

Välismaistes ja isegi mõnedes nõukogude õpperaamatuis peetakse füüsikalise keemia rajajaks saksa teadlast W. Ostwaldi ja selle teaduse tekkimise ajaks antakse 1887. a., millal Ostwald hakkas lugema seda õppeainet Leipzigi ülikooli üliõpilastele. Samal ajal korraldas ta keemia praktikumi ning organiseeris ajakirja „Zeitschrift für physikalische Chemie“ väljaandmist. Kuid Ostwaldi tunnistamine füüsikalise keemia loojaks on saksa teadlaste väljamõeldis.

Juba 1749. aastal koostas Lomonossov esimese füüsikalise keemia kava ning alates 1752. aastast pidas ta kaks korda nädalas loenguid selle kursusest, illustreerides loenguid paljude katsetega, mida ta korraldas 1748. a. Akadeemia juurde ehitatud keemialaboratooriumis. Samas laboratooriumis korraldas ta ka maailmas esimese füüsikalise keemia praktikumi üliõpilastele. Ise tegeles ta laboratooriumis lahuste uurimisega, värviliste klaaside koostisega ning töötas soolade termokeemia kallal. Tol ajal ilmus Lomonossovilt „Tõelise füüsikalise keemia kursus“, milles ta selgitab selle ülesande.

Olgu tähendatud, et M. V. Lomonossovi loodud keemialaboratoorium oli maailmas esimeseks teaduslikuks asutuseks, kus üliõpilased mitte üksnes õppisid keemiat, vaid tegid ka teaduslikke uurimistöid. Mitte

Justus Liebig, nagu sageli ekslikult arvatakse, ei olnud esimese õppetstarbelise teadusliku keemialaboratooriumi rajajaks, vaid M. V. Lomonossov.

Seega tuleb Lomonossovit täie õigusega pidada füüsikalise keemia kui iseseisva teaduse rajajaks.

Tähtsas töös „Matemaatilise keemia elemendid“ (1740—1744) leiame Lomonossovi selgelt formuleeritud vaated keemiast, tema sisust, meetodist ja seosest teiste teadustega. Selle töö esimeses paragrahvis annab Lomonossov keemiale järgmise määrangu: „Keemia on teadus muutustest, mis toimuvad liitkehas.“

Et mõista Lomonossovi vaadete tähtsust keemiale, on vaja meelde tuletada, et kõigis tolle aja õpperaamatuis ja teaduslikes töödes käsitati keemiat ainult kui kunsti valmistada mitmesuguseid aineid. Lomonossov esimesena seadis keemia teaduste hulka ja 200 aastat tagasi andis temale määrangu, mis vastab nüüdisaegsele.

„Matemaatilise keemia elementides“ kirjutab Lomonossov: „Kõik kehade muutused toimuvad liikumise abil.“ Edasi tõestab ta, et ilma liikumiseta ei saa ette kujutada mingisuguseid muutusi. Liikumise tundmaõppimine on võimalik ainult füüsika ja matemaatika abil, seepärast keemikul on vaja tunda neid teadusi.

Lomonossov rakendab esimesena liikumise mõistet keemiliste muutuste selgitamiseks. Ta eraldab kehas kaks liikumisvormi: üldise, kui „kogu keha pidevalt muudab oma kohta“, ning sisemise, „mis seisneb tajumatute materiaosakeste asukoha vahetamises“.

Oma kaasaegsetest palju aastaid ette jõudnud, töötab ta geniaalselt läbi aine ehituse atomistlik-molekulaarse teooria. „Matemaatilise keemia elementides“ kirjutab ta: „Element on keha osake, mis ei koosne mingisugustest teistest väiksematest ja isekeskis erinevatest kehadest. Korpuskulid on elementide kogumikud, mis on koondunud ühte väiksesse massi. Korpuskulid on ühesugused, kui nad koosnevad samadest elementidest, mis on ühendatud ühtviisi. Korpuskulid on erinevad, kui nende elemendid on erinevad ja on ühendatud erineval viisil või erineval arvul, sellest sõltub kehade lõpmatu mitmekesisus.“

Korpuskulid, mis koosnevad elementidest, on alalises liikumises, millega määratakse kõik kehade muutused.

Nagu näeme, seisneb Lomonossovi põhiline kontseptsioon selles, et looduses kõigi füüsiliste ja keemiliste nähtuste aluseks on aine korpuskulaarne ehitus.

Kui me Lomonossovi korpuskulid asendame molekuli mõistega ning elemendid aatomitega, siis joonestub meie ette korrapärane nüüdisaegne aine ehituse atomistlik-molekulaarne teooria.

Kuid Lomonossovi tööd keemia alal ei piirdu ainult sellega. 1745. a. esitab ta Akadeemia istungil töö „Mõtisklused sooja ja külma põhjustest“, milles ta lükkab ümber tol ajal tunnustatud Robert Boyle'i õpetuse, mille järgi põlemisest võtab osa eriline soojust tekitav materia (flogiston). Lomonossov, eitades soojust tekitava aine olemasolu, väidab, et soojus tekib „aine sisemise liikumise resultaadina“. „On hästi teada,“ kirjutab ta, „et soojus tekib liikumisel: käed soojenevad hõõrumisel, puu süttib isegi leegiga; tulekivi löömisel tuleraua vastu ilmuvad sädemed, raud kuumeneb sagedastest ja tugevatest löökidest punaseks. Kuid kui need lõpetada, siis soojus väheneb ja tekkinud tuli kustub.“

Peale üksikasjalise ja väga teravmeelse vaatlemise teeb Lomonossov lõpliku järelduse: soojuse tekkimise põhjuseks on materiaga seotud sisemine liikumine.

Üheks M. V. Lomonossovi kui keemiku suurimaks teeneks on reageerivate ainete kaalu jäävuse seaduse formuleerimine ja eksperimentaalne tõestamine.

Kirjas L. Eulerile 5. juulil 1748 kritiseerib ta R. Boyle'i järeldusi metallide kuumutamise puhul ja märgib: „Kõik muutused, mis toimuvad looduses, toimuvad nii, et kui millelegi midagi juurde lisada, siis niisama palju võetakse ära milleltki teiselt.“

R. Boyle kuumutas mitmesuguseid metalle kinnisulatatud retortides, kaalus retordid peale õhu sisselaskmist ja pani tähele metalli kaalu suurenemist. Lähtudes neist katsetest seletas ta metalli kaalu suurenemist sellega, et kuumutamisel esineb soojust tekitav materia, mis on nii peen, et tungib läbi retordi seinte ja ühineb metalliga. Lomonossov korraldas oma uues keemialaboratooriumis R. Boyle'i katsete kontrolli, kuumutades metalli kinnistes retortides ning kaalus retordid ilma avamata. Sellega Lomonossov tegi kindlaks, et metalli kaalu suurenemine põletamisel on tingitud tema ühinemisest õhuga (hapnikuga), kusjuures metalli kuumutamisel kinnises retordis tema kaal suureneb ainult niipalju, kuipalju väheneb õhu kaal retordis.

Oma klassikalises töös „Arutlus kehade tahkest ja vedelast olekust“, mis ilmus 1760. a., tuleb Lomonossov uuesti aine massi jäävuse seaduse juurde ning korrates seaduse formuleeringut, seob selle seaduse liikumise jäävuse seadusega.

Sellega Lomonossovi aine jäävuse seaduse formuleering ei ole juhuslik väljamõeldis, nagu seda mõned autorid püüavad kujutada. Materია jäävuse idee käib punase niidina läbi kõigist tema tähtsamatest töödest. Oma teaduslikes üldistustes toetub Lomonossov sellele seadusele.

Lomonossov võttis keemias esimesena uurimise aluseks kvantitatiivse meetodi — „kaalu, mõõdu ja proportsiooni“. Kõigis oma katsetes kasutas ta laialt kaalusid ja muid mitmesuguseid mõõteriistu, millest enamuse ta ise konstrueeris.

Suureks panuseks keemiateadusse on Lomonossovi uurimused lahustest. Need tööd ei ole seni leidnud vajalikku tunnustamist, kuigi Lomonossovit täie õigusega võib pidada lahusteõpetuse loojaks. Lomonossov õpib tundma lahuste kapillaarsust, temperatuuri mõju ainete lahustuvusele, lahuste külmumist, soojuse nähtusi lahustumisel jne. Juba tema tööde loetelu sellel alal näitab küsimusele lähenemise ulatust ja sügavust.

Lomonossovi uurimused füüsika ja keemia alal olid hästi tuntud tema aja teadlastele. Siiski tekkis ebaõige arvamus, nagu ei oleks Lomonossovi tööd avaldanud mingisugust mõju teaduse arenemisele sellepärast, et nad said laialt tuntuks ja lugejaile kättesaadavaks alles XX sajandi algul.

Tõeliselt ei ole asi sugugi nii. Lomonossovi tähtsamad tööd avaldati S.-Peterburi Teaduste Akadeemia Kommentaarides, mida välja anti ladina keeles ja saadeti kõigile välismaistele akadeemiatele ja ülikoolidele. Nende kaudu pidid ta nimi ja tööd välismaa teadlastele küllalt tuttavad olema.

Ebaõigena näib väide, et Lavoisier sõltumatult Lomonossovist avastas aine jäävuse seaduse. Lavoisier, oma sajandi väga haritud inimene,

Prantsuse Teaduste Akadeemia liige, elas tol ajal, kui Lomonossovi kuulsusest kõneles kogu maailm (Lomonossov oli Bologna ja Rootsi akadeemia auliige). Temale ei võinud tundmatud olla Lomonossovi tähtsamad tööd ja katsed.

Seepärast võib veendumusega öelda, et, korraldades oma katseid metallide kuumutamise kinnises retordis, Lavoisier ainult kordas Lomonossovi tuntud katseid.

Lavoisier sai väga hästi aru aine jäävuse seaduse ülisuurest tähtsusest, kuid ta ei julgenud kuskil avalikult seda enda nimele kirjutada, sest et tolle aja teadlastel olid värsked mälestused Lomonossovi katsetest ja järeldustest, mida ta tegi neist katsetest.

1789. a. Lavoisier annab välja oma kuulsa õpperaamatu „Elementaarne keemia, mis on koostatud uues järjestuses, vastavalt nüüdisaegsetele avastustele“, milles ta üldistab ülemaailmsed saavutused tolle aja keemiavallas. Alles siin, 41 aastat pärast Lomonossovit, tõi Lavoisier aine jäävuse seaduse täpse formuleeringu, kusjuures ta ei kirjutanud selle seaduse avastamist enda nimele, vaid räägib sellest kui hästi tuntud ja ammu kindlaks tehtud tõesest. Kasutades seda seadust kogu raamatu ulatuses, andis Lavoisier tema täieliku formuleeringu mitte raamatu algul, kõige nähtavamal kohal, vaid alles 141. leheküljel käärimisprotsesside kirjeldamise juures. See viitab veel kord sellele, et Lavoisier, nagu tema kaasaegsedki, teadis Lomonossovi töödest. Kuigi Lavoisier ei omistanud selle seaduse avastamist endale, ei näidanud ta ka selle seaduse autorit.

Peamiseks põhjuseks, miks Lomonossov „unustati“, on tema kirglik materialismi jutlustamine, võitlus müstitsismiga ja religiooniga, tema filosoofilised vaated. Erakordse veendumusega uskus M. V. Lomonossov teaduse võimsusse ja võimalusse maailma tunnetada. Pärast Prantsuse kodanlikku revolutsiooni, kui materialism tekitas „loomalikku“ hirmu valitsevais klassides, tegid valitsevate klasside õpetlased kõik. et „unustada“ Lomonossovi tööd, eriti loodusteaduse valdkonnas. Alles nõukogude korra viljastavais tingimustes leidsid Lomonossovi teaduslased kangelasteod täie tunnustuse.

III

8. klassi keemiakursuses metalli ja happe ning metalli ja soola vastastikuse toime selgitamise puhul tuleb käsitleda N. N. Beketovi poolt kindlaks tehtud metallide aktiivsuse rida ning ühenduses sellega anda lühike ülevaade N. N. Beketovi tähtsusest keemia arenguses.

N. N. Beketov algas teaduslikku tegevust orgaanilise keemia alal ja tegi siin mõned leiutised. Hiljem läks ta üle anorgaanilise ja füüsikalise keemia alale, kus saavutas suure kuulsuse just töödega metallide aktiivsuse üle. Beketov näitas, et magneesium ja tsink tõrjuvad välja teised metallid nende sooladest. 1865. aastal Beketov leiutas metallide taandamise alumiiniumiga nende hapendeist ning pani sellega aluse aluminotermiale, millel on suur teaduslik ja tööstuslik tähtsus. Seda leiutist peeti kaua aega ekslikult saksa keemiku G. Goldschmidti omaks.

N. N. Beketov oli ka termokeemik. Harkovis ja hiljem Peterburis ehitas ta termokeemilised laboratooriumid, kus teostas oma õpilastega termokeemilisi uurimusi.

N. N. Beketovi tähtsaks teeneks keemia alal on ka füüsikalise keemia kui iseseisva teadusliku distsipliini edasiarendamine. Füüsikalise keemia rajajaks peetakse õigusega Lomonossovit. Beketov jätkas Lomonossovi algatust ja viis esimesena füüsikalise keemia iseseisva teadusliku õppeainena ülikooli. 1864. a. asutatakse Beketovi ettepanekul Harjovi ülikooli juurde füüsikalise keemia osakond, kus paralleelselt loengutega toimusid praktilised tööd ja uurimused füüsikalise keemia alal. Seega enam kui 20 aastat enne W. Ostwaldi arendas Beketov nüüdisaegset füüsikalist keemiat, mida seni ebaõigelt peeti saksa keemiku W. Ostwaldi koolkonna teeneks. Ometi on selle teaduse kodumaaks Venemaa.

Tutvustades õpilasi 8. klassis D. I. Mendelejevi elementide perioodilise süsteemiga, tuleb peatuda Mendelejevil kui tähtsamal vene keemikul. D. I. Mendelejevi elu ja tegevusega põhjalikum tutvumine toimub õppekava kohaselt 10. klassis.

IV

9. klassi keemiakursuses tuleb õpilasi tutvustada silmapaistvate vene ja nõukogude teadlaste-keemikute *Tovii Jegorovitš Lovitsa*, *Nikolai Dmitrijevitiš Zelinski* ja *Aleksander Jevgenjevitiš Fersmani* tööde ja tähtsusega keemia alal. See on õpilastele kindlasti väga huvitav ja õpetlik, eriti kui veel näiteid tuua Fersmani „Huvitavast geokeemiast“ ning „Lugusid mineraalidest“. Kuna nende teadlaste kohta on põhilised andmed keemia õppe- raamatus olemas, siis ei peatuta siin nende juures pikemalt.

Eriti suured teened on vene ja nõukogude teadlastel orgaanilise keemia arendamisel. Teadlased, kes viisid keemiateaduse Venemaal ja Nõukogude Liidus enneolematule kõrgusele, on: A. M. Butlerov, M. G. Kutšerov, N. N. Zinin, S. V. Lebedev, A. S. Favorski jt. Et mõista A. M. Butlerovi tähtsust, meenutame seda, mida kujutas endast orgaaniline keemia XIX sajandi esimesel poolel.

Sakslane Wöhler kirjutas tol ajal: „Orgaaniline keemia võib nüüdisajal inimese viia hullumeelsuseni; ta tekitab minus troopilise ürgmetsa mulje, mis on täis kõige imeväärsemaid loomi, hirmsa ääretu padriku mulje, millest ei ole väljapääsu ja millesse ei saa minna ilma hirmuta.“

Sellest „hirmsast ääretust padrikust“ leidis väljapääsu Kaasani ülikooli professor *Aleksander Mihhailovitš Butlerov* (1826—1886) oma orgaaniliste ühendite ehituse teooriaga. See teooria moodustab kogu nüüdisaegse orgaanilise keemia aluse.

Butlerov näitas, et toetudes keemilistele reaktsioonidele võib mõttes tungida aatomite sügavamate seosteni molekulides ja õppida tundma nende tõelist keemilist ehitust. See on võimalik selletõttu, et molekulis aatomid, mis on vahetult üksteisega seotud, avaldavad üksteisele teatud mõju, mis avaldub mitte ainult ainete füüsilistes omadustes, vaid ka nende keemilistes reaktsioonides.

A. M. Butlerovi teooria võimaldas luua orgaaniliste ühendite loomuliku klassifikatsiooni mis põhineb aine molekulide ehitusel ning on praegusajal peamiseks vahendiks teaduslike hüpoteeside loomisel uute ainete saamise kohta.

Orgaaniliste ühendite süntees, mis varem oli kas juhuse asjaks või põhines mõistatamisel ja analoogiatel, sai nüüd kindla teoreetilise aluse ja seda hakati teostama teaduslikult ja kindla plaani järgi.

Oma teooriat tõestas Butlerov hiilgavalt sellega, et tema ise ja paljud tema õpilased sünteesisid selle teooria abil rea ette kindlaks tehtud ühendeid.

Ei ole ime, et peale Butlerovi poolt väljatöötatud orgaaniliste ainete ehituse teooria kasutuselevõtmist hakkas orgaaniline keemia arenema hiigelsammudega.

Uued vaated orgaaniliste ühendite ehitusele esitas Butlerov oma raamatus „Sissejuhatus orgaanilise keemia täielikuks tundmaõppimiseks“, mis sai juhtivaks teoseks orgaanilises keemias. Lääne-Euroopas tekitas „Sissejuhatus“ suurt elevust ning määras ära kauaks ajaks süsiniku ühendite keemia edasise arengu.

On huvitav tähendada, et juba 1886. a. väljendas Butlerov selle aja kohta väga julge mõtte aatomi keerukast ehitusest ja keemiliste elementide mitmesuguste teisendite (isotoopide) olemasolust, millel on erinev aatomkaal. Butlerovi arvates on aatomi jagamatus suhteline. Aatomid on jagamatud vaid sellepärast, et keemikuil puuduvad vahendid nende jagamiseks. Butlerovi sünteesidest omavad eriti suurt tähtsust urotropiini süntees, mida praegu laialt kasutatakse arstiteaduses. 1861. a. valmistas Butlerov esmakordselt keemia ajaloos formaldehüüdist suhkruaine, mida ta nimetas metüleenitaniks.

Andes sellele reaktsioonile erakorraliselt suure tähtsuse, kirjutas Butlerov: „Ma arvan, et metüleenitani saamist tuleb vaadelda kui fakti, millel on suur tähtsus. See on esimene sünteesi näide ainest, millel on suhkru iseloomu ja mis on saadud võrdlemisi lihtsatest orgaanilistest ainetest.“

Butlerov suunas kogu oma teadusliku tegevuse oma kodumaa hüvanaguks. Tema oli — samuti kui Mendelejev — Venemaa majanduselu ümberkujundamise pooldaja ning võitles hariduse levitamise eest laia-des rahvamassides.

Butlerovil, nagu paljudel teistel eesrindlikel teadlastel, tuli ägedat võitlust pidada Teaduste Akadeemia reaktsioonilise saksa klikiga, kes püüdis akadeemiast eemale tõrjuda eesrindlikke vene teadlasi. Butlerov esitas mitu korda ülemaailmse kuulsusega D. I. Mendelejevi kandidatuuri akadeemikuks valimiseks, kuid ikka kukutati ta saksa kliki poolt läbi. Butlerov iseloomustas Teaduste Akadeemia olemust töös „Kas Vene või ainult imperaatorlik Teaduste Akadeemia?“

Pärast Butlerovi surma keelas tsaarivalitsus ühiskondliku rahakogumise mälestussamba püstitamiseks suurele teadlasele ja patrioodile — Aleksander Mihhailovitš Butlerovile.

(Järgneb.)

KATSED KESKKOOLI PSÜHHOLOOGIATUNDIDES.

PROF. K. RAMUL.

(Lõpp. Algus vt. „Nõukogude Kool“ nr. 9, 1952. a.)

Tähelepanu maht¹⁴

Tähelepanu mahu määramine.

Katsevahendid: projektsiooniaparaat, tükk pappi (suurus 30×30 cm) väljalõikega keskel (väljalõike suurus 12×4 cm), isevalmistatud diapositiivid — vastavas suuruses klaasid neile tuši või musta tindiga kirjutatud üksikute sõnade ja mõttetute tähtedegruppidega. Need on järgmist laadi: a) 3 kuni 8 tähest koosnevad mõttetud tähtedegrupid, näit. mbfe, lbius, grsukõ jt., b) 5 kuni 15 tähest koosnevad emakeelsed sõnad, millest mõned koosnevad nendetsamadest tähtedest kui mõned mõttetud tähtedegrupid (näit. «lbius» — «sibul» — «grsukõ» — «kõrgus») ja mõned (pikemad sõnad) sisaldavad kirjutusvigu (näit. «sipelgapesu», «koolijahutaja»).

Katse korraldatakse (nõrgalt valgustatud ruumis) järgmiselt. Olles papi alumise osaga katnud projektsiooniaparaadi objektiivivi avause ja pannud projektsiooniaparaati diapositiivi, ütleb õpetaja valju häälega: «tähelepanu!», mille järele kõik õpilased jälgivad teraselt ekraani keskk kohta, ja siis, umbes kahe sekundi pärast tõmbab papi võimalikult kiirelt allapoole, nii et selles olev väljalõige (horisontaalses asendis) mööduks objektiivivi avausest ja avaus jääks kaetuks papi

ülemise osaga. Igale üksikule katsele järgneb õpilaste lühike suuline küsitamine selle kohta, mida üks või teine neist on suutnud ära lugeda ekraanil, mille järele, kui on vaja, näidatakse neile uuesti, juba vähe pikemaks ajaks, sedasama diapositiivi. Raskemaid emakeelseid sõnu võib näidata (lühikeseks ajaks) ka mitu korda järgemööda, kuni sõna esimese veata lugemiseni. Tähelepanu mahuks loetakse tähtede arvu kõige pikemas sõnas, mis suudeti esimesel näitamisel tervikuna ilma veata ära lugeda. On vaja juhtida õpilaste tähelepanu sellele, et tuttavate sõnade puhul on see arv palju suurem kui mõttetute tähtedegruppide puhul.

Tähelepanu jaotamine ja ümberlülitamine¹⁵

Esimene katse (tähelepanu ümberlülitamise kohta). Katsevahendid: pakk mängukaardi suuruses pakust paberist lehekesi, neist 20 märgiga + (pluss) ja 20 märgiga — (miinus).

Katseisik istub õpetajalaua taga, näoga klassi poole. Õpetaja, seistes tema kõrval laua juures, laob lehekesed umbes 2-sekundiliste vaheaegadega üksteise peale katseisiku ette lauale. Katseisik vaatab tähelepanelikult lehekestele ja loeb neid valju häälega, kummagi märgiga eraldi, näit: «pluss üks, pluss kaks, miinus üks, pluss

¹⁴ B. Теплов, Психология преподавания в средней школе, Таллин, 1951, lk. 62.

¹⁵ Теплов, lk. 63 ja 65.

kolm, miinus kaks» jne., kusjuures keegi õpilastest märgib seda tahvlile järgmiselt:

+ 1 2 3 4 5 5 6....

— 1 2 3 4 5 7 8....

Tehtud vead kriipsutatakse alla ja nende arv märgitakse tahvlile. Võrdlevate andmete saamiseks korraldatakse katse vähemalt veel ühe õpilasega.

Teine katse. Katseisik kirjutab tahvlile arvud 1 kuni 20 ja loeb samaaegselt valju häälega vastupidises järjekorras 20, 19, 18 jne. Õpilased jälgivad, kui võrd kergelt ja ühtlaselt toimuvad mõlemad tegevused (harilikult öeldakse «kakskümmend» ja samal ajal kirjutatakse 1, siis väikese vaheaja järel — «üheksateist» ja samal ajal kirjutatakse 2 jne.).

Kolmas katse. Katseisik loeb valju häälega raamatust ja samal ajal kirjutab tahvlile, algul: + — + — + —...., ja siis: — — —.... Õpilaste tähelepanu juhitakse sellele, et kahe tegevuse samaaegne sooritamine on teisel juhul tunduvalt kergem (põhjus: üks kahest tegevusest toimub enam-vähem automaatselt).

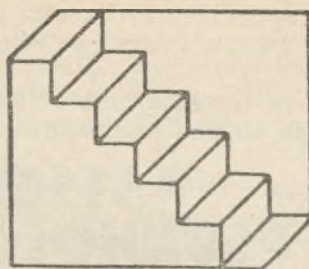
Tähelepanu võnkumised*

Tähelepanu võnkumiste sagedus ehk sagedus, millega toimuvad perioodilised muudatused objekti tähenduses.

Katsevahendid: tabel joonistusega «trepp — karniis» (joon. 21), taskukell.

Tabel kinnitatakse tahvlile ja õpilased, vaadates joonistusele, näevad joonistuses kord treppi, kord — allarippuvat karniisi. Seejärel teeb õpetaja ühele (parem eespool istuval) õpilasele ülesandeks (see õpilane istub oma kohal edasi) vaadata tähe-

* See katse ei ole otseselt seotud Teplovi õpikus käsitletud materjaliga, kuid selle korraldamine on siiski soovitatav, kas klassis, kui lubab aeg, või väljaspool tunde (näit. psühholoogiaringsis).

Joon. 21.

lepanelikult tabelile ja iga kord, kui tal toimub muudatus joonistuse tähenduses, sellest kohe teatada, öeldes kas «trepp» või «karniis», vastavalt sellele, mida ta antud momendil hakkab joonistuses nägema. Katse kestab täpselt 2 minutit, kusjuures keegi õpilastest, alustades ja lõpetades õpetaja poolt antud märgi järgi, märgib tahvlil lühikeste vertikaalsete kriipsudega kõik katseisikul toimuvad üksikud muudatused joonistuse tähenduses. Aeg — 120 sek. — jagatakse seadud kriipsude arvuga, mis annab üksiku faasi keskmise kestuse ehk faaside vahetuse keskmise sageduse. Katse korraldatakse veel ühe õpilasega.

Märkus. On olemas ka veel teisi «tähelepanu võnkumiste» juhte, nagu näit. väga nõrgalt kuuldava taskukella tiksumise perioodiline kuulmatuks muutumine või valgel taustal väga nõrgalt nähtava halli laigu perioodiline nägematuks muutumine, kuid nende kohta on koolitunni tingimustes raske korraldada katseid.

Kujutlused.¹⁶

Erinevused üksikute meeltealade kujutluste elavuses.

Õpetaja loeb ette (umbes 10-sekundiliste vaheaegadega) järgmised sõnad: taevasinine, viiuliheli, sametpehme, roosilõhn, sidrunihapu, jääkülm, hambavalu, jooksmispinge. Õpilased, olles iga kord sulgenud silmad ja ära oodanud, kuni neil tekib vastav kujutus, märgivad kirja-

¹⁶ Teplov, lk. 69.

likult selle elavusastme arvudega 0 kuni 5, mis antud juhul tähendavad: 0 — «ei ole kujutlust», 1 — «väga nõrk», 2 — «nõrk», 3 — «keskmise elavusega», 4 — «üsna elav», 5 — «äärmiselt elav». Lõpuks toimub õpilaste küsitlemine nende poolt ülesmargitu kohta, kusjuures juhitakse nende tähelepanu katsel ilmnenud erinevustele: a) erinevate meeltealade kujutluste elavuses samal isikul ja b) sama meelega kujutluste elavuses erinevail isikul.

Märkus: Katse tulemuste arvestamisel tuleb pidada silmas, et meil on selle juures tegemist meelega esilekutsutud kujutlustega.

Assotsiatsioon. 17.

A. Assotsiatsioonija mõõtmine.

Katsevahendid: stopper või taskukell. Sedel katsematerjaliga.

Katseisikule nimetatakse valju häälega ja selgelt üksikud ühe- või kahe-silbilised konkreetse tähendusega nimisõnad (nagu «katus», «nina», «mets» jt.) ja katseisik peab igale sõnale võimalikult ruttu ja ilma järelemõtlemata vastama esimese sõnaga, mis tal selle sõna puhul meelde tuleb. Aeg — assotsiatsiooniaeg — mõõdetakse sel teel, et ühes katseisikule antava sõna («ärritussõna») ütlemisega pannakse stopper käima ja katseisiku vastamise momendil pannakse jälle seisma. Kokku korraldatakse niiviisi (erinevate sõnadega) 10 üksikut katset, kusjuures millegipärast ebaõnnestunud katsed (näit. liiga pika ajaga — 4 ja enam sekundit) asendatakse teiste katsetega uute sõnadega. Enne «peakatseid», mille tulemused arvestatakse, korraldatakse (selleks, et katseisik harjuks katse tingimustega) mõned «eelkatsed», mille tulemusi ei arvestata. Üksikute katsete ajad märgitakse üksteise alla tahvlile (kirjutades iga viiendiku sekundi asemel kaks kümnendikku, näit. $1\frac{1}{5} = 1,2$; $1\frac{2}{5} = 1,4$ jne.), ja

nende summa jagatakse kümnega (katsete arv), mis annab keskmise assotsiatsiooniaja. Samal viisil korraldatakse seejärel sama isikuga ka katse «seotud» assotsiatsioonide aja kohta, millede puhul katseisik on oma vastustes seotud temale asetatud tingimustega, näit. nimetatakse temale iga kord mõni tervik ja tema peab alati vastama selle terviku mõne osa nimetamisega (näit: «nägu — nina», «käsi — sõrm», «maja — sein») või temale nimetatakse mõni looma- või taimeperekind või üldse mõni üldmõiste ja ta peab vastama mõne selle liigi nimetamisega (näit. «kala — silk», «puu — kask», «metall — tina») jne. Lõpuks võrreldakse teise katse juures saadud keskmist assotsiatsiooniga esimese katse juures saadud keskmise ajaga. Katse korraldatakse võrdlevate andmete saamiseks veel ühe või kahe katseisikuga.

Stopperi puudumisel võib assotsiatsioonija mõõtmist korraldada ka taskukella (mitte käekella) abil ja nimelt järgmiselt. Opetaja seisab tahvli ees, surudes vasaku käega taskukella vastu kõrva ja hoides paremas käes kriiditükki, nii et see puudutab tahvli pinda. Olles paar sekundit tähelepanelikult kuulatanud taskukella tiksumist, nimetab ta üheaegselt tiksumislöögiga katseisikule antava sõna ja hakkab samal ajal, taktis taskukella tiksumisega, tõmbama tahvlil siksakjoont, esimese tiksumislöögi juures tõmmates joont allapoole, teise juures — ülespoole, kolmanda juures — jälle allapoole jne., kuni momendini, kui katseisik hakkab vastama temale antud sõnale. Kuna taskukellad tiksumavad sagedusega 5 lööki sekundis, siis tähendaks kaheksast üksikust osast koosnev siksakjoon $\frac{8}{5}$ ehk 1,6 sek., üheteistkümnest osast koosnev siksakjoon $1\frac{1}{5}$ ehk 2,2 sek. jne. Üksikud siksakjooned tõmmatakse tahvlil üksteise alla ja paremale üksikuist joontest kirjutatakse numbritega vastav aeg. Peale väikest harjutamist

17 Теллов, lk. 71—73.

ei paku selline assotsiatsioonija mõõtmise viis mingisuguseid raskusi ja ei ole vähem täpne kui assotsiatsioonija mõõtmine stopperi abil.

Kui kooli füüsikakabinetil on olemas mõni aeg tagasi füüsika õppevahendina müügile lastud elektriline ajamõõtja «Секундомер электрический демонстрационный», siis on kõige parem korraldada assotsiatsioonija mõõtmisi selle abil, kasutades seda vastavalt sellele juurdelisatud instruksioonile. Katse jaoks pannakse elektriline ajamõõtja kogu klassile hästi nähtavale kohale lauale, et õpilased võiksid ka ise ära lugeda üksikute assotsiatsioonide aegu.

B. Üksikute assotsiatsiooniliikide esinemise sagedus («assotsiatsioonide statistika»).

Sedel sõnadega.

Õpilastele nimetatakse üksikud sõnad nimisõnade, omadussõnade, arv sõnade ja tegusõnade hulgast ja nende ülesandeks on ilma järele mõtlemata iga kord üles märkida esimene antud sõna puhul neile meelde tulnud sõna. Katse tulemusi analüüsitakse üksikute assotsiatsiooniliikide esinemise sageduse suhtes: ruumiline naabrus, kõrvutiseisimine arvureas («nina — silm», «seitse — kaheksa»), sarnasus — tähenduse järgi ja kõlaline — («janes — küülik», «kolm — tolm») kontrast («suur — väike»), vastamine sama sõnaliigiga («punane — sinine», «käima — jooksuma») jne. Sellejuures juhitakse õpilaste tähelepanu ka üksikute assotsiatsioonide eriti sagedale esinemisele («isa — ema», «seitse — kaheksa», «valge — must» «lugema — kirjutama» jt.).

Omandamine.¹⁸

A. Mehaaniline ja mõtteline omandamine.

Sedel katsematerjaliga.

Õpilastele loetakse — väikeste vaheagadega nende vahel — üks kord

¹⁸ Teplov, lk. 75—74.

ette 16 sõnadepaari ilma loogilise seoseta üksiku sõnadepaari vahel («aken — tint», «maja — sõrm», «pilv — raamat» jne.) ja selle järele — teises järjekorras — iga üksiku paari esimene sõna. Viimasel korral kirjutavad õpilased neile nimetatud sõna iga kord üles ja selle kõrvale, kui meelde tuleb, ka sõnadepaari teise sõna, mille järele üleskirjutatu kontrollimise otstarbel kogu sõnadepaaride rida veel kord aeglaselt ette loetakse. Sellele järgnev õpilaste küsitlemine toimub järgmiselt: «Kellel on ainult 3 (4, 5, 6 jne.) õiget vastust, tõstke käed!» Küsitlemise tulemused kirjutatakse tahvlile nii:

Õiged vastused	Isikud
4	2
5	3
6	5

jne.

Õigete vastuste summa leidmiseks kogu klassi kohta korrutatakse õigete vastuste arvud neid vastuseid andnud õpilaste arvuga ja saadud tulemused liidetakse, näit.:

Õiged vastused	Isikud
4 x	2 = 8
5 x	3 = 15
6 x	5 = 30

53 õiget vastust

Selle järele korraldatakse täpselt samal viisil teine katse — samuti 16 sõnadepaariga, kuid loogilise seosega sama paari sõnade vahel («lamp — valgus», «taskukell — aeg», «telefon — kõne» jne.) ja saadud õigete vastuste kogusummat võrreldakse esimese katse puhul saadud õigete vastuste kogusummaga.

B. Üksikute elementide arv, mida on võimalik ühekordse ettelugemise järgi kohe veata reprodutseerida («mälu ulatus»)¹⁹.

Sedel katsematerjaliga.

Õpilastele loetakse ette — umbes sekundiliste vaheagadega ja täiesti

¹⁹ Teplov, lk. 75 (puudutab küsimust kordamistest)

monotoonselt — juhuslikus järjekorras 4 tähtede nimetust (näit. «ka—pe—i—el») ja nad kirjutavad kohe üles — samas järjekorras — kõik neile meeldejäanud tähed. Olles kontrollimise otstarbel veel kord aeglaselt ette lugenud sama rea, teeb õpetaja sedasama 5, 6, siis 7 ja viimaks 8 tähe nimetamisega, iga kord erinevate tähtedega. Samal viisil korraldatakse veel teine katse 10, 11, 12, 13 ja 14 sõnast koosnevate lausetega (laused võib võtta mõnest õpilaste jaoks mitte raskest trükitud tekstist). Mälu ulatuseks üksiku katseisiku suhtes loetakse üksikute tähenimetuste või üksikute sõnade arvu kõige pikemas tema poolt veata üleskirjutatud tähenimetuste reas või lauses. Katse tulemuste puhul tuleb õpilaste tähelepanu juhtida tulemuste olenevusele materjali iseloomust (kas mõtestatud või mitte).

C. T a h e o m a n d a d a j a m e e l e s p i d a m i n e.²⁰

Sedel katsematerjaliga.

Õpetaja esitab õpilastele 5—6 küsimust nende poolt sagedasti nähtu kohta, nagu näit.: Mitu akent on kõigile neile hästi tuntud ruumis? Mis värvi on kõigile neile hästi tuntud sama kooli kahe õpetaja juuksed ja silmad? Missugused numbrid (rooma või araabia) on kõigi nende poolt sagedasti nähtud kellal (näit. õpetajatetoas või koridoris või raekoja tornis)? Mitu pööret ja millises järjekorras (paremale, vasakule) tuleb teha, minnes kõigile neile hästi tuntud treppi mööda üles selle lõpuni? jt. Küsimuste vastamine kirjalikult peab toimuma täielikus vaikuses. Üksikute õpilaste ekslikkude või puudulikkude vastuste puhul tuleb seletada, et nende peamiseks põhjuseks on puudulik tähelepanu nähtu suhtes ja tahte puudumine seda meeles pidada. On arusaadav, et enne küsimuste esitamist klassis peab õpetaja ise kindlaks tegema, millised on õiged vastused üksikutele küsimustele.

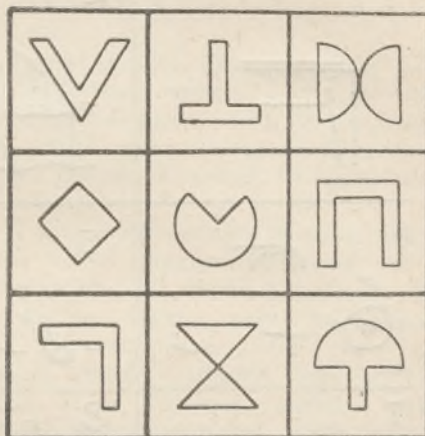
²⁰ Teplov, lk. 75.

Mälu tüübid.²¹

Individaalsed erinevused visuaalse (nägemis-) mälu suhtes.

Katsevahendid: tabel või diapositiiv joon. 22 järgi.

Õpilastel lastakse joonistada oma vihikuisse suurem ruut ja see kahe horisontaal- ja kahe vertikaaljoonega jagada üheksaks umbes võrdseks osaks. Pärast seda näidatakse neile ühe minuti kestel joon. 22. Kohe

Joon. 22.

peale näitamise lõppu joonistavad õpilased täielikus vaikuses nende poolt eespool kirjeldatud viisil valmistatud ruutudesse mälu järgi üksikud neile näidatud figuurid, igaühe tema õigele kohale. Õpilaste poolt joonistatu kontrollimise otstarbel näidatakse neile seejärel joon. 22 veel kord, millele järgneb õpilaste küsitlemine ja individuaalsete katsetulemuste omavaheline võrdlemine. Viimase lihtsustamiseks arvestatakse katsetulemused iga üksiku katseisiku suhtes punktides nii, et õige figuur õigel kohal annaks 2 punkti ja õige figuur mitteõigel kohal annaks 1 punkti (näit. 3 õiget figuuri õigel kohal ja 3 õiget figuuri mitteõigel kohal annaksid kokku $(3 \times 2) + (3 \times 1) = 9$ punkti.

²¹ Teplov, lk. 81.

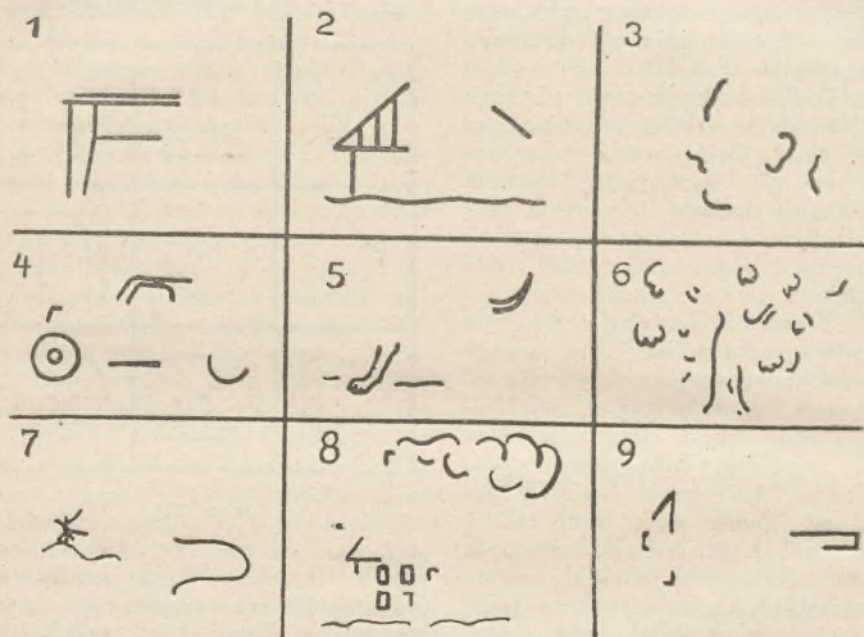
Individaalsed erinevused rekonstrueeriva fantaasia suhtes.

Katsevahend: tabel või diapositiiv lõpetamata joonistustega joon. 23 järgi. Diapositiivi võib kergesti valmistada ka omal jõul: klaas pannakse joonistusele ja tuši või musta tindiga tõmmatakse väikese joonistamissule abil klaasile eseme üksikud jooned.

A. Mõiste ja kujutlus.

Katsevahendid: sedel katsematerjaliga, taskukell.

Õpetaja nimetab õpilastele umbes 10-sekundiliste vaheaegadega 6 või enam konkreetse ja abstraktse tähendusega nimisõna, näit.: laev, kontsert, torn, vahvus, algus, suhe jt., kusjuures õpilased märgivad iga sõna puhul üles neil selle kuulmisel esinenud ku-

Joon. 23.

Joon. 23 näidatakse 45 sek. kestel õpilastele ja viimased märgivad selle aja kestel kirjalikult, mida nende arvates kujutab igaüks lõpetamata jäänud joonistustest (iga joonistus on märgitud eri numbriga). Katsele järgneb üksikute õpilaste küsitlemine nende poolt antud õigete vastuste arvu kohta.

Joon. 23 on kujutatud: 1) laud, 2) maja, 3) inimese pea, 4) auto, 5) koer, 6) puu, 7) hiir, 8) vabrik, 9) vasar.

jutluse või kujutlused või, kui kujutlust ei esinenud, selle puudumise. Katse tulemuste puhul peatatakse küsimusel kujutluste tähtsusest sõnade tähenduse mõistmisel.

B. Kujutluste osa ülesannete lahendamisel.

Sedel katsematerjaliga.

Õpilastele antakse järgmine ülesanne: Ma lähen 100 sammu ida suunas, siis 50 sammu põhja suunas ja viimaks 50 sammu lääne suunas. Mii- lises suunas pean ma nüüd liikuma,

²³ Teplov, lk. 89–91.

²⁴ Teplov, lk. 103–104.

et otseteed jõuda tagasi oma läh-
tepunkti? Ülesande lahendamisele
üksikute õpilaste poolt järgneb nende
küsitlemine selle kohta, millist osa
ülesande lahendamisel on neil eten-
danud kujutlused.

Teisi ülesandeid: 1. Väljastpoolt
punaseks värvitud puust kuup külje
pikkusega 9 cm on jagatud väikes-
teks kuupideks, igaüks külje pikku-
sega 3 cm. Mitmel neist on 3 punast
külge, mitmel 2, mitmel 1 ja mit-
mel — ei ühtegi?

2. Kell näitab pool üks. Millist
aega näitaks kell, kui ümber vahetada
mõlema osuti asendid?

Mõtlemisprotsessid ülesannete lahendamisel.²⁵

Ülesande lahendamise
viis.

Sedel katsematerjaliga.

Õpilastele antakse järgmine üles-
anne: On olemas ainult kaks veenõu:
üks 8-liitiline ja teine 5-liitiline, kus-
juures suuremasse nõusse on vaja va-
lada täpselt 6 liitrit vett. Kuidas on
võimalik seda teha?

Ülesande lahendamisele üksikute
õpilaste poolt järgneb nende küsit-
lemine selle kohta, kuidas nad selle
sooritasid, kusjuures õpilaste tähele-
panu juhitakse eriti sellele, et ülesande
õigele lahendusele on jõutud alles
samm-sammult, mitme üksiku lahen-
damisviisi mõttelisel läbiproovimisel.
Ülesande lahendus: a) täidetakse suu-
rem nõu, b) sellest valatakse täis
väiksem nõu, c) väiksem nõu tühjen-
datakse, d) suuremasse nõusse jää-
nud 3 liitrit valatakse väiksemasse
nõusse, e) täidetakse suurem nõu ja
sellest valatakse väiksemasse nõusse
nii palju, et see oleks täis. Suuremasse
nõusse jääb niiviisi järele 6 liitrit
(8—5=3; 5—3=2; 8—2=6).

Teisi ülesandeid: 1. Minul
on ainult kümne- ja kolmerublasi:
kuidas ma saan selle rahaga, ilma ta-
gasi saamata, maksta 27 rubla?
(Vastus: Ma annan 9 kolmerublast.)

²⁵ Teplov, lk. 106—108.

2. Kaks poissi on saanud oma va-
nemailt õunu. Esimene poiss ütleb
teisele: «Anna minule üks õun ja siis
on minul sama palju õunu kui
sinul.» Teine vastab: «Anna parem
sina minule üks õun ja siis on minul
kolm korda nii palju õunu kui
sinul.» Mitu õuna oli kummalgi poi-
sil? (Vastus: esimesel 3, teisel 5
õuna).

Tundmused ja tunnetusprotsessid.²⁶

Üksikute värvide meel-
divus.

Katsevahendid: mitmevärvilised pa-
berid (suurus umbes 12×8 cm) või
kettad (veel parem: riba musta pabe-
rit sellele mõnes kauguses üksteisest
püsti asendis kleebitud värviliste pa-
beritega).

Tahvlile kinnitatakse horisontaalses
reas teatud kauguses üksteisest püsti
asendis 8—12 värvilist paberit või
ketast ja igaüks neist märgitakse
järjekorranumbriga, alates rea va-
sakust otsast. Õpilastest teeb igaüks
enda kohta kindlaks, milline värv
temale antud värvidest kõige enam
meeldib ja sellele järgneb õpilaste
küsitlemine. Küsimus kõlab igakord:
«Kellele värv number üks (kaks,
kolm jne.) meeldib antud värvidest
kõige enam, tõstku käed», ja vastav
õpilaste arv märgitakse selle värvi
alla tahvlile, mida loetakse siis selle
värvi meeldivuse «mõõduks» antud
katseisikute grupis. Lõpuks esitatakse
üksikuile õpilasile küsimusi põh-
juste kohta, miks teatud värv neile
eriti meeldib (või ei meeldi).

Katse tulemuste arutamisel tuleb
rõhutada, et need võivad katse puhul
teiste värvidega ja teise katseisikute
grupiga ka mõnel määral erinevad
olla.

Tingimatu refleksi.²⁷

Tingimatu refleksi de-
monstreerimine.

²⁶ Teplov, lk. 122.

²⁷ Teplov, lk. 158—159.

Katseisik istub õpetajalaua otsale, vasaku küljega klassi poole ja paneb parema jala üle vasaku. Õpetaja, seis-tes tema taga, leiab tema paremal jalal kompamise teel põlvekedra, mär-gib selle alumise ääre katseisiku riidel kriidijoonega ja annab siis katseisiku jalale parema käe servaga (või veel parem: väikese haamriga) järsu löögi, just allpool kriidijoont. Teistkordse katse puhul pingutab katseisik enne lööki võimalikult tugevasti oma va-saku käe lihaseid, ja õpilased panevad mõlemal juhul tähele löögi läbi esile kutsutud jala liigutuse ulatust. Katse korraldatakse pärast seda veel kord, kusjuures õpetaja enne katset paneb katseisikule ette püüda jala lii-gutust ära hoida. Võrdlevate andmete saamiseks korraldatakse katse veel ühe või kahe õpilasega.

Reaktsioon.²⁸

Reaktsiooni aja mõõt-mine.

A. Individuaalsed kat-sed.

Katsevahend: pikkusega 75 cm ja läbimõõduga 1,2 cm tihedast puust kepp sellele kleebitud paberiribaga, millele on joonestatud skaala järg-miste vahekaugustega kepi alumi-sest otsast:

Sajan-dikud sekundid	mm	Sajan-dikud sekundid	mm
10	49	20	196
11	59	21	216
12	71	22	237
13	83	23	259
14	96	24	282
15	111	25	306
16	126	26	331
17	142	27	357
18	159	28	384
19	177	29	412
		30	441

Iga skaala jaotus vastab ühele sa-jandikule sekundile ja üksi-kute jaotuste kaugus kepi alumisest

²⁸ Sobib korraldada ühenduses Tep-lovi õpikus lk-l 158—159 öelduga.

otsast on välja arvatud kehade vaba languse valemi põhjal: $s = \frac{1}{2} gt^2$.

Õpetaja seisab laua juures, vasakul sellest, ja hoiab keppi selle ülemisest otsast oma ülestõstetud parema käe kahe sõrme vahel. Katseisik istub laua ees ja paneb laua äärel lasuva pa-rema käe pihu kepi alumise otsa ümber (ilma keppi puudutamata) nii-viisi, et kepi ots ja väikese sõrme alu-mine äär oleksid täpselt ühel tasemel, vaadates tähelepanelikult keppi hoid-vatele õpetaja sõrmedele (joon. 24). Õpetaja ütleb valju häälega: «Nüüd!» ja umbes kahe sekundi järele laseb kiiresti sõrmed lahti, mistõttu kepp hakkab alla langema (mitte anda sellejuures kepile tõuget allapoole). Katseisik, olles märganud õpetaja sõrmede liigutust, reageerib võimali-kult kiiresti nimetatud «ärritusele» sellega, et haarab kinni langevast ke-pist ja hoiab seda siis samast kohast kinni. Reaktsiooniaeg — aeg «ärrit-tusest» kuni katseisiku käe liigutu-seni — loetakse ära, vaadates, milli-sele skaala numbrile langeb katseisiku väikese sõrme alumine äär (pidades

Joon. 24.

meeles, et iga skaala jaotus tähendab $\frac{1}{100}$ sek.). Algul korraldatakse mõned «eelkatsed» (millede tulemusi ei arvestata) selleks, et katseisik saaks kohaneda katse tingimustele, ja pärast seda 10 «peakatset», millede puhul üksikuid ebaõnnestunud katseid (enneaegne reageerimine, liiga pikk reaktsiooniaeg — 30 ja enam sajandikku sekundit) samuti ei arvestata, asendades need uute katsetega. Katseid korraldatakse kokku kolme õpilasega, kusjuures igaühe kohta üksikult ja kõige kolme kohta kokku arvutatakse välja reaktsiooniaegade aritmeetiline keskmine ja kirjutatakse tahvlile.

B. Grupikatse.

Katsevahend: taskukell või stopper. Õpilased, seisest klassi vabas osas ringis, võtavad üksteise kätest kinni ja moodustavad niiviisi katkestamata aheliku. Õpetaja võtab oma paremasse kätte ahelikus esimesena seisva õpilase vasaku käe ja, olles valju häälega öelnud: «Tähelepanu!», pigistab umbes 2 sekundi järele kiiresti õpilase kätt, kes vastuseks sellele pigistab võimalikult kiiresti oma naabri kätt, mille peale viimane reageerib samal viisil jne., kuni käepigistus jõuab ahelikus viimasena seisvale õpilasele, kes seda tundes hüüab võimalikult kiiresti: «Nüüd!» Aeg õpetaja käepigistusest kuni ahelikus viimasena seisva õpilase hüüdeni mõõdetakse taskukella või stopperi abil ja iga üksiku katse järele kirjutatakse tahvlile. Kuna esimeste katsete juures harilikult on aeg pikem kui järgmiste juures, siis korratakse katset seni, kui ei ole enam näha tunduvalt aja vähenemist, mis juhtub harilikult peale 7—8 katset. Niiviisi saadud lühim aeg jagatakse katsest osavõtute arvule (arvata kaasa ka õpetaja) ja jagatis — kogu klassi keskmise reaktsiooniaeg — kirjutatakse tahvlile ja võrreldakse katseil üksikute õpilastega saadud keskmise reaktsioonijaga, kuid pidades silmas, et ühel juhul oli tegemist reaktsiooniga nägemisärritusele ja teisel

juhul — reaktsiooniga kompimisärritusele, ja et kompimisärrituse puhul reaktsiooniaeg on üldse lühem kui nägemisärrituse puhul. Grupikatset nägemisärritusega võib korraldada sel viisil, et iga katsest osavõtja hoiab oma parema käe väljasirutatud näitajasõrmega oma parema naabri silmade ees (umbes 15 cm kaugusel silmadest), tõmmates selle kiire liigutusega allapoole, millele järgneb naabri samasugune liigutus.

Pedagoogilistel kaalutlustel on soovitatav korraldada grupikatse reaktsioonijaga mõõtmiseks päris tunni lõpul. Kogu katse korraldamiseks ühes vajalikkude seletustega, üksikute ebaõnnestunud katsetega alguses jt. on vaja jätta 8 kuni 10 minutit.

Vilumuste kujunemine.³⁰

Üksiku vilumuse omandamise käik.

Katsevahendid: taskukell (või stopper), meetrimõõt, suur tabel sellele neljas reas järgmises järjekorras kleebitud 20 mustast paberist tähega:

C	V	G	T	E
R	K	O	D	N
H	M	B	U	A
P	F	S	I	L

Ilma õpilastele ennem tabelit näitamata kutsub õpetaja ühe õpilase tahvli juurde,³¹ palub teda pöörduda seljaga tahvli poole, riputab tabeli tahvli ääresse löödud väikesele naelale ja siis, vaadates kellale (või vajutades stopperi nupule), ütleb: «Nüüd!», mille peale katseisik pöördub kiiresti näoga tahvli poole ja, alustades A-ga, näitab sõrmega tabelil (ilma seda puudutamata), nii kiiresti kui ta seda suudab, tähestiku järjekorras üksikuid

³⁰ On täienduseks sellele, mis on toodud Teplovi õpikus lk-l. 156—158.

³¹ Enne, kui kutsuda kedagi tahvli juurde, on vaja kindlaks teha, kas ta tunneb tähestiku järjekorda kuni V-ni, juhtides tema tähelepanu sellele, et nimetades üksikuid tähti, tuleb nimetada ka C.

tähti, samal ajal neid ka nimetades, kuni jõuab V-ni, pöördudes seejärel kiiresti seljaga tahvli poole. Õpetaja kirjutab tahvlile (sekundites) aja, mis katseisikul kulus ülesande sooritamiseks, mille järele kogu katse korraldatakse samal viisil uuesti. Kokku korraldatakse sel viisil pooleminutilise vaheaegadega 7 üksikut katset. Lõpuks joonestab õpetaja saadud andmete põhjal tahvlile antud vilumuse omandamise kõvera, toimides selleks järgmiselt: tõmbab tahvli alumisse ossa horisontaaljoone pikkusega 80 cm, märgib viimasele alates selle vasakust otsast 10-sentimeetriliste vahedega 7 punkti, tõmbab esimesest punktist ülespoole vertikaaljoone, mis oleks niimitu cm pikk, kui palju sekundeid kestis esimene katse, teisest punktist — vertikaaljoone, mille pikkus oleks samal viisil proportsionaalne teise katse kestusele jne., ühendades viimaks kõikide vertikaaljoonte ülemised otsad pideva joonega. Saadud kõvera puhul, mis näitabki antud vilumuse omandamise käiku, on vaja juhtida õpilaste tähelepanu tähtsate omaduste, mis on ühine õppimis- ehk vilumuste omandamise kõverate enamikule: kõvera kiirem langus (või tõus) algul ja aeglasem langus (või tõus) pärastpoole, mis tähendab, et uue vilumuse omandamisel harjutamise teel on progress algul harilikult kiirem kui pärastpoole.

Märkus: Tähtede tabeli puudumisel võib katse korraldada sel teel, et tahvli juurde kutsutud katseisiku seljaga kirjutatakse tähed (võimalikult kalligraafiliselt) sobivas kõrguses tahvlile.

Lõppmärkused.

Tähtsamaid psühholoogia õpetamise ülesandeid keskkoolis on dialek-

tilis-materialistliku maailmavaate kasvatamine õpilastel. Kuid dialektilis-materialistliku maailmavaate üheks oluliseks elemendiks on ka teaduslik suhtumine psüühilistesse nähtustesse, mis heidab otsustavalt kõrvale igasugused usulised kontseptsioonid, igasuguse müstitsismi ja ebausüühiliste nähtuste seletamisel. Sellist teaduslikku suhtumist psüühilistesse nähtustesse on võimalik kasvatada õpilastes kõigepealt kahel teel: a) andes neile vastavaid teoreetilisi seletusi psüühiliste nähtuste kohta ja b) tuues üksikuid psüühilisi nähtusi nii-öelda otsest nende silmade ette ja nii neile vaatlilikult näidates, et ka psüühilised nähtused alluvad objektiivsetele seadustele, mille kindlakstegemine on võimalik üksnes kogemusel põhjeneva täpse teadusliku uurimise läbi. Ei ole raske näha, et üksikute psüühiliste nähtuste õpilaste silmade ette toomise parimaks abinõuks on just hästi korraldatud eksperiment.

Ülaltoodud katsete kirjeldused peaksid selgelt näitama, et tee eksperimendi kasutamiseks oma aine õpetamisel on avatud ka keskkooli psühholoogiaõpetajaile, et üksikute psühholoogiliste katsete korraldamine klassis ei paku tõsiseid meetodilisi ega ka tunduvaid tehnilisi raskusi ja et seetõttu ei ole olemas ka mingisuguseid objektiivseid, psühholoogiaõpetajat vabandavaid põhjusi nende mittekorraldamiseks.

Lõpuks tahaksin igale psühholoogiaõpetajale veel meelde tuletada, et klassis korraldatavale psühholoogilisele katsele ei tule vaadata üksnes kui tähtsate didaktililise vahendile, vaid et psühholoogilisi katseid tuleb intensiivselt ära kasutada ka olulise pedagoogilise vahendina õpilaste abistamisel nende enesekasvatamise töös, et neist sirguksid igakülgset haritud ja aktiivsed kommunismiehitajad.

Kuidas käsitleda kultuuriküsimusi

4. klassi ajalootunnis.

V. KARTSOV.

Nõukogude rahvas on loonud ja loob kõige eesrindlikuma ja kõige kõrgema kultuuri maailmas. Oma iseloomult ja tasemelt on kultuuri areng alati ja kõikjal vastav sellele sotsiaal-majanduslikule korrale, mille rüpes ta kujuneb. Nõukogude kultuur on sotsialistliku ühiskonna üles ehitatud ja kommunismi ehitamisele asunud rahvaste kultuur. Nagu sotsialistlik kord ise on kvalitatiivselt uueks etapiks ühiskonna arenemises, nii on ka sotsialismi kultuur kvalitatiivselt uus kultuur ja ületab mõõtmatult kõikide varasemate formatsioonide kultuurid.

Sotsialistlik kultuur on mineviku kultuuri paremate traditsioonide ja saavutuste otseseks kandjaks. V. I. Lenin, rääkides kodanlikust kultuurist, ütles: „I g a s rahvuslikus kultuuris on, kuigi mitte väljaarenenud kujul, demokraatliku ja sotsialistliku kultuuri e l e m e n t e, sest i g a s rahvuses on töötavad ja eksploateeritavad hulgad, kelle elutingimused sünnitavad paratamatult demokraatlikku ja sotsialistlikku ideoloogiat.“¹ Suur vene rahvas andis oma ajaloolise arengu kõikides etappides maailma kultuuri varasalve väärtuslikema panuse. Vene kultuuris on olnud progressiivsed elemendid alati eriti tugevad, sest vene teaduse, kirjanduse ja kõikide kunstialade ideelisust ja sihiteadlikkust põhjustas klassivõitluse erakordne teravnemine tsaari-Venemaal. Seltsimees Stalin iseloomustab suurt vene rahvast kui „... Plehhanovi ja Lenini, Belinski ja Tšernõševski, Puškini ja Tolstoi, Glinka ja Tšaikovski, Gorki ja Tšehhovi, Setšenovovi ja Pavlovi, Repini ja Surikovi, Suvorovi ja Kutuzovi rahvast...“²

Suure kasvatusliku väärtusega on õpilaste tutvustamine peamiste ilmekate momentidega kultuuri ajaloo. Õpilastele tuleb jutustada, missugustes äärmiselt rasketes tingimustes meie kodumaa rahvad lõid oma kultuuri, missuguseid raskusi, õigusetust ja tagakiusamisi tuli kannatada ja ületada tsaarirežiimi ajal meie teadusala parematel inimestel, kirjanikel ja kunstnikel, kes püüdsid anda kõik oma jõud ja teadmised rahva teenimise suurele üritusele.

Jutustused sellest, kuidas vene inimesed tegid ühe või teise avastuse, vestlused meie kodumaa prioriteedist ühe või teise teaduse ja tehnika alal, näited NSV Liidu rahvaste juhtivast osast maailma kultuuri alal äratavad õpilastes õigustatud uhkustunnet oma rahva üle.

Määratu suure ideelis-kasvatusliku tähtsuse kõrval etendab õpilaste tutvustamine ajaloolis-kultuuriliste materjalidega ka erakordselt suurt osa neis õigete piltlike kujutluste loomisel minevikust.

¹ В. И. Ленин, Сочинения, изд. 4-е, т. 20, стр. 8.

² J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1946, lk. 27—28.

tarbekohane tuua kujukaid katkendeid „Lugu Igori sõjaretkest“. Kirjanduslikud näited aitavad õpilastel mõista muistse Vene kultuuri kõrget taset ja omapära.

Vaadeldes klassis V. Vasnetsovi pilti „Vägilased“ ja Bilibini „Kohus „Russkaja Pravda“ ajal“, suudavad õpilased selgemini kujutleda inimesi Kiievi-Venes, nende riietust, relvastust, ehituste iseloomu jne. Pilt kohtust, õpetaja poolt õigesti selgitatuna, näitab sotsiaalset eba-võrdsust Kiievi riigis; õpilased eraldavad juba välimuse järgi valitseva klassi esindajad — vürstid, bojaarid, družinnikud — „mustrahva“ esin-dajaist — smerdidest ja linlastest.

Rääkides Kiievi-Venemaa kultuuri kõrgest arengutasemest, tuleb rõhutada ka selle rahvusvahelist tähtsust. Kiievi käsitööliste tooted tungisid kaugetesse maadesse; nii näiteks kasutati vene lukke Tšehhi-maal, kus need kandsid ka vene lukkude nimetust. Vene linnad erine-sid mitmeti Lääne-Euroopa linnadest. Nii kaeti Novgorodi tänavad sillutisega alates XI sajandist, kuna Saksamaal ilmusid esimesed sillu-tised XIV sajandi algul ja Inglismaal alles 1417. aastal. Novgorodi veejuhtmed, mis ehitati juba XI sajandil, olid vanimad Põhja-Euroopas.

Eraldi tuleb peatuda Venemaa kangelaslikul võitlusel rändrahvas-tega, eriti tatari-mongoli vallutajatega, ja näidata selle võitluse suurt tähtsust Lääne-Euroopale. Vene rahvas, ehkki oli sunnitud ajutiselt vallutajale alistuma, killustas tatarlaste jõud ja hoidis ära nende edasi-tungimise kaugemale läände. Vene rahva paremate poegade verrega päästeti Lääne-Euroopa rahvad vallutajate sissetungi ohust ja sellega võimaldati neil rahulikes tingimustes arendada oma tsivilisatsiooni, samal ajal kui vene rahva kõik jõud ja mõtted olid suunatud võitlusele orjastajatega. See ei jätnud mõju avaldamata ka vene kultuuri arene-misele.

*

Teemas „Vene riigi tekkimine“ tuleb näidata õpilastele seda suurt kultuurilist tõusu, mis algas Venemaal koos võõramaise ikke kukuta-misega ja Vene maade ühendamiseiga ühtseks riigiks. Samas teemas, samuti ka ristiusu vastuvõtmise küsimuses, on vajalik näidata, et mitte Sofia Paleologos ja käputäis tema saatjaid — itaallasi ja kreeklasi — polnud Venemaale kultuuritoojad. Nende mõju oli tühine. Otseseks tõukeks vene rahva kõrge ja algupärase kultuuri võimsale kasvule XV—XVI sajandil oli suur patriootiline vaimustus, mille kutsus esile tatari ikke kukutamine ja Venemaa ühendamine. Kultuuri kasvu ise-loomustamiseks XV sajandil ja XVI sajandi algul võib kasutada kunstnik A. Vasnetsovi reproduktsiooni „Moskva Kreml Ivan III ajal“. Õpilased näevad pildil Vene linna vaadet — suurepärase hambuliste müüridega ja ligipääsmatute tornidega Kremlit — üht toleaeegse Euroopa täiuslikumat kindlust. Reproduktsioon annab niivõrd täieliku pildi Kremlist Ivan III ja Vassili III ajal, et selle järgi võib valmistada isegi vanaaegse Moskva Kreml'i maketi. Kreml'i „ehitamisele“ võib kaasa tömmata paljusid õpilasi.

Suurt tähelepanu tuleb osutada raamatutrükkimisele Moskvast. Jutus-tades pappide, munkade, bojaaride ja nende käsilaste võitlusest trüki-kodade vastu ning trükikoja rüüstamisest ja Ivan Fjodorovi sunnitud põgenemisest välismaale, viib õpetaja õpilased arusaamisele reaktsioo-niliste ja progressiivsete jõudude võitlusest, mis toimus kultuuri alal.

*

Erilist tähelepanu tuleb pöörata vene kultuurile XVII sajandil, mis vanemate historiograafide poolt oli eriti segi aetud. Siin vahest enam kui teistes küsimustes ilmneb kodanlik kosmopolitism, kõige veneliku alahindamine ja kriitikata suhtumine kõigesse lääne-euroopalikusse. Revolutsiooniaeelsed tööd ajaloost ja koolide õpikud ning isegi nõukogude õpikute vanemad väljaanded rõhutasid liialt Venemaa mahajäämust. Päris sagedasti loeti kõik venepärane Venemaa „mahajäämuse“ avalduseks, Mahajäämuse tunnuseks tunnistati habemekandmine (kuigi väga hästi teati, et näiteks Lääne-Euroopas läksid habemed moodi XIX sajandi teisel poolel, kuid kellelgi ei tulnud mõttesse näha selles regressi); et vene riietus on ebamugav, aga lääne-euroopalik riietus hea, kuigi töötada parukas, pingulitõmmatud kampsunis, sukkades ja kõrgete kontsadega kingades oli vaevalt mugavam kui bojaari kaftanis. Kuid asi seisnes just selles, et niihästi aristokraadidkeigarid Lääne-Euroopas kui ka bojaarid Venemaal ei töötanud, aga vene rahvariitus oli kohandatud töötamiseks Venemaa looduslikes tingimustes, sest ega need muidu poleks säilinud rahva hulgas peaaegu muutumatult kogu sajandi vältel.

XVII sajandi vene kultuur huvitab meid just oma arengu suurte saavutuste ja selles kultuuris uute joonte ilmumise seisukohalt. Muidugi läks tsaar Aleksei Romanov peale teatri külastamist sauna „pattu maha pesema“, kuid asi ei seisne selles eelarvamuses, vaid selles, et meil oli loodud esimene teater ja see oli tõeliseks uuenduseks. Mitmes suhtes ennetas Venemaa isegi kõige eesrindlikumaid maid. Vene relvaseppadel oli teenitud kuulsus, sest esimesena maailmas ilmusid vindiga suurtükid Venemaal XVII sajandil, sellega tunduvalt varem kui Lääne-Euroopas. XIX sajandil erilise kiilutaolise lukuga suurtükide valmistamisega kuulsaks saanud saksa „suurtükikuningas“ Krupp, sõitnud Venemaale, oli hämmastatud, kui nägi muuseumis vanaaegset, XVII sajandist pärinevat vene suurtükki kiilutaolise lukuga.

Õpilastele on võimalik jutustada elavalt ja eredates värvides neist ülitähtsaist geograafilistest avastustest, mis tehti XVI—XVII sajandil vene inimeste poolt: tolle ajani Euroopa rahvastele tundmata Siberi avastamine; kuidas vene kuulsad maadeuurijad, ületades raskeid looduslikke tingimusi, jõudsid läbi taiga tihnikute, mööda tundmata teid Vaikse ookeani rannikuni. Võimalikult huvitavalt tuleb õpilastele jutustada Dežnjovi ja Habarovi silmapaistvaist maadeavastust; tuleb näidata, et vene rahvas andis maakera pealispinna uurimisel ülivärtusliku panuse maailma geograafiateadusse.

*

Kodanlikud teadlased omistasid erilist tähtsust Peeter I sõitudele välismaale, kirjeldades teda kui Lääne-Euroopa õpipoissi, kui kõige lääneliku kummardajat. Kuid Vene valitsuse ümberkorralduslik tegevus XVIII sajandi algul tulenes maa sisemisest arenemisest, tema majanduslike ja kultuuriliste nõuete kasvust. Tõsi, Peeter I võttis omaks Lääne-Euroopa parimad saavutused, kuid samal ajal jätkas ta vene omapärase kultuuri arendamist ja täiendamist. Peetriaegse kultuuri iseloomustamisel tuleb rõhutada, et Peeter mitte ainult kopeeris Lääne-Euroopa kultuuri saavutusi, vaid sammus mitmes suhtes sellest kaugemale. Võib jutustada, et Peeter I poolt loodud regulaararmee erines põhjalikult Euroopa maade armeedest: seal olid palgalised armeed,

kuna aga Venemaal hakati armeed värbama just rahva hulgast. Seega on arusaadav Vene armee tunduvalt suurem ustavus ja lahinguvõime võrreldes Lääne-Euroopa armeedega, kelle sõdurid, teenides ainult raha eest, olid valmis müüma oma mõõka kellele tahes ja ükskõik kelle ürituse kaitseks, kui aga neile rohkem maksti. Lääne-Euroopast varem oli Vene armees kasutusel kergelt liikuv välisuurtükivägi; Vene armee ehtas esimesena (lahingus Poltaava all) kergeid välikindlusi — reduute.

Suured muudatused toimusid vene kultuuris ja elulaadis XVIII sajandi esimesel veerandil. Peeter I valitsemisele pühendatud õppetundides on sellega seoses vajalik pöörata suurt tähelepanu tööle illustreeriva materjaliga: kunstnik Maksimovi pildiga „Peterburis Peeter I ajal“ ja õpiku illustratsioonidega. Õpilastes tuleb luua selged nägemiskujutlused Peetri-aegsest meeste, naiste, sõjaväelaste ja eraisikute riietusest, ehituste sisemisest ja välisest ilmest, purjelaevastikust, kindlustustest jm. Piltide järgi on hea võrrelda Peetri rajatud pealinna vanaaegse Moskvaga.

Selle teema läbivõtmisel võib arendada ka mitmesugust klassivälist tööd; nii võivad õpilased koostada lühikese ülevaate arvukast populaarsest kirjandusest, valmistada näituseks joonistusi, õppida katkeid ilukirjanduslikest teostest („Poltava“, eessõna Puškini „Vaskratsanikule“, A. Tolstoi „Peeter I“ jt.). Kus see on võimalik, näidatagu filmi „Peeter I“.

Jutustades Peeter I kultuurilistest ümberkorraldustest ei tule unustada, et Peeter püüdis tõsta aadli ja teataval määral ka kaupmeeskonna kultuuri, aga mitte lihtrahva oma, kelle seljast seltsimees Stalini kujuka võrdluse järgi „võeti kolm nahka“.

*

XVIII sajandi keskpaigale ja teisele poolele on iseloomulik, et sel ajal jõuab pärisorjuslik kord oma arengu tipule, kuid samal ajal küpsesid pärisorjusliku korra rüpes kapitalistliku korra elemendid. On küllalt mainimisest, et peale Peeter I surma kuni XVIII sajandi lõpuni kasvas manufaktuuride arv Venemaal 18 korda. Majanduslik tõus tõi endaga kaasa ka vene kultuuri igakülgse arenemise.

Tutvustades õpilasi tolle aja suurima vene õpetlase M. V. Lomonosovi tegevusega, on vaja märkida tema poolt tehtud avastuste ülemaailmset tähtsust, aga ka tema sügavat armastust oma kodumaa ja oma rahva vastu ning püüet olla oma leiutustega praktiliselt kasulik.

Õpilasi tuleb tutvustada ka XVIII sajandi vene leiutajate Polzunovi ja Kulibini tegevusega. Nagu teada, valmistas Polzunov esimesena maailma tehnikat ajaloos aurumasina, ennetades inglase Watt'i enam kui 20 aastat.

*

Väga suure kasvatusliku väärtusega on XIX sajandi esimese poole kultuurile pühendatud õppetund. V. I. Lenin märkis: „Aadlikud andsid Venemaale bironeid ja araktšejeveid, arvutu hulga „joodikuid ohvitse, kaklejaid, kaardimängijaid, laadakangelasi, koerapoisid, riiukukke...“ ja kaunihingelisi Maniloveid. „Ja nende hulgas,“ kirjutas Herzen, „arenesid 14. detsembri inimesed, faalants kangelasi, toidetud, nagu Romulus ja Remus, metslooma piimaga... Nad on nagu mingi-

sugused pealaest jalatallani puhtast terasest taotud vägilased, sõdurid ühises ettevõttes, kes lähevad teadlikult ilmsesse hukkamisse, et ärata noorpõlve uuele elule...⁵

Sellesse pärisorjusliku korra vastu võitlejate faalanksi kuulus ka Herzen ise, kes äratas tolle aja suurimad vene kultuuritegelased — Puškini, Lermontovi jt. Ajalootunnis tuleb neid poeete tutvustada eelkõige kui võitlejaid pärisorjusliku korraga. Otsene seos dekabristide ja Puškini vahel väljendub kõige selgemini, kui lugeda klassis katkendeid Puškini „Siberisse saatmine“ ja dekabrist Odojevski vastust temale. Lermontovi luuletus „Poeedi surm“ näitab, et Lermontov tõstis üles Puškini käest võitluses isevalitsusega langenud võitluslüüra. Hari-likult liigutab väga õpilasi jutustus sellest, kuidas kaks poissi, Herzen ja Ogarjov, pärast dekabristide hukkamist andsid Varblasemägedel töötuse jätkata dekabristide üritust.

Õpilastele tuleb näidata vene eesrindliku kultuuri mõju teiste rahvaste kultuuri arenemisele. Võib viidata Taras Ševtšenkole, kes ise rääkis, missugust mõju avaldas temale Herzeni poolt välismaal väljaantud „Kolokoli“ lugemine.

Määratu suure kasvatusliku väärtusega on jutustused Puškini, Lermontovi, Ševtšenko, Herzeni elust ja tegevusest, neile osaksaanud tagakiusamistest, nende kindlusest ja mehisusest võitluses pärisorjusliku korraga.

Ühenduses selle teema käsitlemisega võib korraldada õpilasoõhtu, kus õpilased esineksid väikeste ettekannetega, ilukirjanduslike palade lugemisega, deklamatsioonidega ja lauludega; samuti võiks organiseerida näituse mitmesuguste joonistustega ja muude loominguliste töödega, mis on pühendatud suurtele vene kirjanikele ja XIX sajandi esimese poole vene progressiivse kultuuri tegelastele.

*

Analoogiliselt eelmistele võib korraldada tööd ka teemaga, mis on pühendatud vene kultuuri märkimisväärsele õitsengule XIX sajandi teisel poolel. Rääkides tolle aja suurtest kirjanikest tuleks kasutada nende teoseid, äratades huvi ja soovi eakohaste teoste lugemiseks Nekrassovi, L. Tolstoi, Tšehhovi jt. loomingust. Tunnis tuleks näidata Repini ja Surikovi paremate piltide reproduktsioone. On soovitatav (eriti pärast õppetunde) organiseerida Tšaikovski, Mussorgski või teiste XIX sajandi kuulsate helikunstnike muusika kuulamist. Vastavate plaatide ja grammofoni hankimine ei tohiks enamikul juhtudel ülesamatuid raskusi tekitada.

Õpilased peavad teadma, et sügavalt andekas vene rahvas suutis anda isegi tsaristliku surve rasketes tingimustes silmapaistvaid eesrindliku kultuuri tegelasi, et vene teadlased tegid ülisuuri avastusi, et vene rahvale kuulub prioriteet näiteks niisuguste leiutuste alal, nagu seda on elektervalgustus (Jablotškov, Lodõgin), raadio (Popov), maailma esimese lennuki ehitamine (Možaiski) jt. Jutustustes on vajalik ikka jälle pöörata õpilaste tähelepanu neile äärmiselt raskeile tingimustele, milles tuli töötada ja luua õpetlastel, kunstnikel, kirjanikel ja helikunstnikel tsaari-Venemaal.

⁵ В. И. Ленин, Сочинения, изд. 4-е, т. 18, стр. 9.

Peale niisugust jutustust mõistavad õpilased väga hästi, kui soodsad tingimused loominguks tööks löi meie maal Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit.

*

Meie rahva suurimaks panuseks maailma kultuurisalve on leninism. 4. klassi õpilased mõistavad täiel määral, et just Lenin ja Stalin, Marxi ja Engelsi õpilased ja mõttekaaslased, näitasid kogu inimkonnale ainuõige tee võitluseks rõhujast vabanemise eest, et nad õpetasid töörahvast ehitama uut, vaba ja õnneliku elu, et nad suunasid teaduse ja kunsti arenemise rahva tõelise teenimise teele.

Teemades „Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon“, „Sõjaline interventsioon“ ja „Kodusõda“ on tarvis rõhutada, et Nõukogude riik kohe oma olemasolu esimestest päevadest alustas koolide ehitamist, kirjaoskamatusse likvideerimist, arvukate teatrite, kinode, klubide, raamatukogude jne. avamist, seega kindlat võitlust uue kultuuri loomise eest.

Eri teema on pühendatud sotsialistliku kultuuri iseloomustamiseks NSV Liidus. Selle käsitlemisel tuleb meelde tuletada varemõpitud, kõrvutades seejärel kultuuri arenemise tingimused minevikus nüüdsetega. Õpilastele näidatagu, missugused seninägemata võimalused on antud sotsialismi ajastul meie kodumaa rahvastele nende kultuuriliseks arenemiseks.

Õpilasi tuleb tutvustada mõningate olulisemate, nende teadmistele jõukohaste nõukogude teaduse ja tehnika saavutustega: Pavlovi, Mitšurini ja Lössenko töödega; jutustatagu neile nõukogude bioloogia triumfist looduse ümberkujundamisel, maailma suurimate hüdroelektrijaamade ehitamisest, mis annavad gigantse baasi tööstuse ja põllumajanduse arenemisele täiesti uutal alustel jm. Õpilased mõistavad, milline kolossaalne tähtsus on nõukogude teaduse arenemisel, mida juhib isiklikult seltsimees Stalin, kommunismi kiiremaks ülesehitamiseks. Samal ajal on vajalik, et õpilased mõistaksid, et niisugused ehitused on täiesti mõeldamatud kapitalismi tingimustes; tuleks mõne konkreetse näitega rõhutada kultuuri langust Ameerika Ühendriikides, Inglismaal ja teistes kodanlikes maades.

Kasutades parimaid teoseid paljurahvuselise nõukogude kirjanduse, kunsti, muusika, teatri ja kino alalt, saab õpilastele mõistetavaks, et meie kultuur on sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik, nagu on selle kohta öelnud seltsimees Stalin. Muidugi on see vormel ise algkooli õpilasele raske, kuid lugedes ilukirjanduslike teoseid, mõistavad õpilased nende sügavat rahvuslikku omapära ja samal ajal näevad, et kõikide NSV Liidu rahvaste püüdlustel on ühine eesmärk — ehitada üles kommunism.

Nõukogude kultuuri käsitlemisel tuleks kõrvuti õppetundidega organiseerida ka mitmesugust klassivälisist tööd — korraldada lugejate konverentse ja õhtuid, mis on pühendatud üksikuile ilukirjanduslikele teoseile nõukogude kirjandusest, organiseerida näitus, välja anda väike bülletään nõukogude teaduse saavutustest jne.

Kultuuriajaloo küsimuste käsitlemisel on soovitav kogu kursuse kestel võimalikult laiemalt ja sagedamini kasutada kino, organiseerida diafilmide vaatamist, korraldada ekskursioone muuseumidesse ja külastada teatrit. See kõik laiendab õpilaste silmaringi ja on vaieldamatult suure kasvatusliku väärtusega.

Klassivälise lugemise juhendamisest.

S. JÜRGENSON,

*Tartu Õpetajate Instituudi Harjutuskooli õpetaja ja
raamatukoguhoidja.*

Klassivälise lugemine on pedagoogilise töö oluliseks osaks ja annab häid tulemusi vaid siis, kui see kulgeb kõrgel ideelis-poliitilisel tasemel, sügavalt järelemõeldult ja õigesti organiseeritult.

Lähtudes eespool öeldust olen raamatukoguhoidjana ja klassijuhatajana suunanud paremaid eesti ja vene ilukirjanduse ning nõukogude kirjanduse teoseid õpilaste hulka.

Lähendades õpilast raamatule on meie sihiks kasvatada teda haritud lugejaks, kes oskab raamatust saada vastust oma küsimustele, teha vajalikke järeldusi, anda õige hinnang, tuua esile olulist ning hoida ja armastada raamatut.

Klassivälise lugemise organiseerimisel olen kasutanud järgmisi võtteid:

Kõigepealt olen selgitanud õpilaste huviala ja iseloomu, kasutades selleks individuaalseid või kollektiivseid vestlusi. Vestluse algatuseks tõstatan mõne probleemi või kerkib see esile jooksvas õppetöös. Küsimusteks oleksid: kas õpilane on lugenud, mida lugenud, mis loetust kõige enam meeldis, mida tahaks lugeda jt. Vanemate õpilaste puhul võib vestlust asendada samal otstarbel antud individuaalse küsitluslehe täitmine, mis sisaldaks järgmisi küsimusi:

1. Milliseid raamatuid armastab lugeda? (Kas tegelikult elust või fantaasiamaailmast, kas kaasaegseid või minevikust?)
2. Milliseid teoseid senini loetud? (Valikuks anda rida tähtsamaid teoseid.)
3. Milliseid teoseid veel lugenud? (Loendab ise.)
4. Mis loetust eriti meeldis ja miks?
5. Mida sooviks lugeda praegu?
6. Kust saadakse raamatuid lugemiseks?
7. Kas on valitud nõuande järgi või iseseisvalt?
8. Milliseid ajalehti või ajakirju loeb?
9. Mitu tundi päevas kasutab klassiväliseks lugemiseks?
10. Kui sageli käib kinos ja teatris ja mis seal eriti meeldis?

Vestluses annan näpunäiteid, kuidas tuleb raamatut lugeda. Eriti teen seda siis, kui märkan õpilase juures hoolimatut ümberkäimist raamatuga. Sellistel juhtudel teen selgeks, et raamat on ühiskonna omand ja seda tuleb hoolikalt hoida.

Vestluse käigus selgub mulle sageli, millistes õppeainetes õpilane on maha jäänud; niisugusel korral soovitan talle raamatu, mis aitab likvideerida mahajäämust õppetöös.

Kui õpilasele teeb raskusi raamatu valimine, soovitan talle vestluses üht või teist raamatut, ühtlasi selgitan, mida sellest raamatust

võib leida. Sageli on niisugune soovitus saanud õpilase edasiste huvide suunajaks. Õpetaja peab muidugi ise hästi tundma raamatut, mida ta soovitab. Ta ei tohi piirduda ainult raamatu autori ja pealkirja mainimisega, vaid peab andma ka raamatu iseloomustuse.

Seega võivad siis vestluse teemad olla väga mitmesugused, kuid põhiliselt peavad nad taotlema lugemiskultuuri kasvatamist, läbiloetu jälgimist ja raamatute soovitamist lugemiseks.

Uudiskirjanduse tutvustamiseks oleme kasutanud nn. soovitusnimesikke. Need ei olnud kuigi ulatuslikud. Kümnest teosest piisas vane- maile õpilastele ning nooremaile oli neid veelgi vähem.

Uudisteoste tutvustamiseks on laenutusruumis ka süstemaatilisel näitusi korraldatud. Vanematel õpilastel on kasutada alfabeediline ja süstemaatiline kataloog. Samuti luban neil raamatute valikut teostada vahenditult, s. t. teost lehitsedes. Nooremaile õpilastele on klassi- juhatajad ja raamatukogu aktivistid esinenud lühijuttude ümberjutus- tamise või ettelugemisega, millega kaasnesid vastavasisulised dia- filmid.

Meil valitseb sageli arvamine, et 1. klassi õpilastele pole veel vaja raamatuid laenutada. Selle vaate kummutasid Tartu Õpetajate Insti- tuudi Harjutuskoolis klassijuhatajad H. Anton ja S. Lokk, kes juba esimesest koolipäevast alates valisid ja tutvustasid 1. klassi õpilastele eakohast kirjandust, mistõttu neist on saanud raamatukogu innuka- maid külastajaid.

Uudisteoste tutvustamist peetakse tavaliselt eesti ja vene keele õpetajate kohustuseks. Kuid meie koolis on ka iga aineõpetaja, vasta- valt oma erialale, kasutanud kõiki võimalusi, et lähendada õpilast raamatule.

Näiteks on ajaloo- ja konstitutsiooniõpetaja A. Juhkami tundidest õpilased kohe siirdunud raamatukoguruumi, et laenutada tunnis kuul- dule lisaks teoseid meie suurte juhtide Lenini ja Stalini elust või meie kodumaa kangelaslikust minevikust.

Loodusloo-geograafia ringis korraldas õpetaja E. Pariots õpilastega kaardil huvitava matka läbi Nõukogude Liidu kõrbete, popularisee- rides sellega B. A. Fedorovitši teost „Kõrbe pale“. Matkal elustus elutu kõrb kommunistlike suurehituste tehnika mõjul. Patriotliku uhkus- tundega jälgisid õpilased nõukogude ühiskonna liikumapanevate jõu- dude kasutamist meie heaolu ja kultuuri uueks enneolematuks tõusuks.

Tõhusat tööd on vene keele ringis teinud õpetaja M. Marandi, soo- vitades venekeelse teosega paralleelselt lugeda vastavat eestikeelset tõlget, näiteks A. С. Пушкин, Кавказский пленник, И. Амурский, Друзья с „Лембиту“ jt., mis väldib sõnaraamatu tülikat kasutamist.

Oma huvitavais füüsikatundides on direktor K. Anton väsimatult lähendanud vanemate klasside õpilasi tehnikaalasele populaarteadus- likule kirjandusele. Selle tulemusena on enamus poisse eranditult läbi lugenud ja isegi isiklikult hankinud kõik nimetatud erialasse puutuva kirjanduse. Meil on koolis poisse, kes püüavad praktiliselt rakendada A. Isotamme „Raadioamatööri käsiraamatu“ õpetusi, kes huviga uuri- vad E. Rokki „Autojuhi õppe- ja käsiraamatut“ ja kes vaba aja veeda- vad D. Vardja — E. Vannase „Noore elektriiku“ või F. Tšestnovi „Noore tehnika käsiraamatu“ seltsis. Nii võib iga aineõpetaja juhtida oma õpilasi teoorialt praktikale ning suunata neid ühtlasi mõistlikule ja otstarbekale vaba aja sisustamisele.

Uudiskirjanduse saabumisest kooli raamatukokku teatab ka kooli seinaleht. Mõnerealine põnevalt koostatud mäрге uute raamatute sisu kohta toob peagi asjast huvitatuid laenutuslauda. Kooli seinalehest soovib iga õpilane õppeveerandi lõpul leida ka enda nime ja klassi kooli aktiivsemate lugejate nimestikust. Seinalehes soovitame ka vähenõutavaid teoseid. Näiteks tekitas seinalehes õpetaja Harri Mutso toimetatud huvitav „Mõistatuste nurk“ elavat nõudmist J. Perelmani „Elava matemaatika“ järele.

Laenutajate soovide korrapäraseks rahuldamiseks oleks hädavajalik, et kooliraamatukogusid varustataks uudisteostega tsentraliseeritud korras. Siiani on Tartu Õpetajate Instituudi Harjutuskoolil mitmesuguste põhjuste tõttu hulk väärtuslikke teoseid jäänud ostmata.

Ajakirju ja ajalehti laenutan ühel alusel raamatutega, kriipsutades neis alla tähtsamad ja päevakohasemad artiklid. Juhul, kui lugejad tahavad põhjalikumalt tutvuda mõne ajalehes käsitletud küsimusega, juhatan neile hiljem selleks lisamaterjali.

Individuaalkogude soetamise propageerimiseks korraldavad klassijuhatajad klasside kaupa klassiruumes raamatute näitusi, milleks õpilased toovad teoseid isiklikest kogudest.

Klassi lastevanemate koosolekul olen käsitlenud teemat „Laste klassiväline lugemine ja vanemate osa selle organiseerimisel“. Laste kodusid külastades panen lastevanemaile eriti südamele, et nad laste lugemislauale ei lubaks ebanõukogulikkude kirjanikke, mida mõnedes kodudes veel leidub.

Palju rõõmu ja elevust tekitas kooliperes kohtumine lastekirjaniku Felix Kottaga. Näha tõelist kirjanikku palest palgesse, kuulata tema alles trügis ilmumata uudisloomingut — kõik see tekitas hiljem raamatukogus suurt nõudmist lastele tuttava sõnakunstniku varasemate teoste järele.

Mis puutub klassivälise lugemise kontrollimise meetodeisse, siis oleksid need järgmised:

1.—4. klassini toimub kontroll peamiselt klassiõpetaja tundides sisu ümberjutustamise ja tegelaste iseloomuomaduste aruteluga.

5.—7. klassini on igale õpilasele kohustuslik töövihik, kuhu ta kannab loetud lektüüri kohta järgmised andmed:

Nr. Autor Teose pealkiri Sisu lühike kokkuvõte Peategelased Märkused

Aeg-ajalt toimuvad selliste vihikute näitused. Tööd kontrollivad eesti keele ja vastavate eriainetate õpetajad. Eeltoodu alusel on klassijuhatajail kerge pidada klasside kaupa arvestuslehte, mille alusel saab teha ülevaatliku koondaruande kogu kooli õpilaste klassivälise lektüüri kohta.

Raamatukogus toimub teoste tagastamisel loomulikult ka individuaalne vestlus loetu kohta, millega kaasneb mitmesuguste eriülesannete täitmise, nagu näit. teose illustreerimine, retsensioonide koostamine jm.

Huviküllaseiks on kujunenud ka pioneerikoondused loetud raamatute kohta. Õpetaja L. Undrits jt. abistasid hästi koondusi ette valmistada, kus olid arutlusel teosed, nagu L. Pantelejevi „Uus õpilane“, L. Voronkova „Tütarlaps linnast“, A. Sakse „Komandör Januki salk“, Ossejeva „Vasjok Trubatsšov ja tema sõbrad“ jt.

Väga huvipakuvaiks kujunesid ka nn. kirjanduslikud mängud küsimustele:

1) Kes teab nimetada kõige rohkem tegelasi ühest kirjanduslikust teosest? 2) Kes teab katkendi järgi teose pealkirja ja autori? 3) Kes võib jätkata etteloetud katkendit ja öelda autori? 4) Kes teab tegelase iseloomu järgi teose autorit ja pealkirja? 5) Kes tunneb kirjanikku pildi järgi ja teab, milliseid teoseid ta on kirjutanud?

Kõigest sellest järeldub, et mitte üksnes raamatukoguhoidjal, vaid ka igal õpetajal on rohkesti võimalusi hea raamatu suunamiseks õpilaste hulka, et neist kasvaksid kultuursed, igakülgselt haritud ja kommunistlikult kasvatatud inimesed.

KRIITIKA JA BIBLIOGRAAFIA.

Muudatustest eesti keele aabitsakursuses.

H. JÕULMA,

Rakvere Pedagoogilise Kooli õpetaja.

Uue aabitsa ilmumisega on toimunud meie vabariigi eesti õppekeelega koolides lugemaõpetuse alal täielik pööre. Võttes põhiliselt teiste vennasarhaste, eriti vene aabitsaõpetusest eeskujuga, on meie kool siirdunud siin uutele ja otstarbekamatele meetoditele.

Uuel eesti aabitsaõpetusel on terve rida olulisi positiivseid jooni. On ära jäänud suure antiikva joonistamine, mis pidi aitama memoreerida tähekujusid, arendama kirja jm. Kuid väide memoreerimisest oli mõttetu, sest tegelikult on suurte trükitähtede memoreerimine kergem väiketähtedest, ja kuna sõrmede surve pliiatsi ja sulepea puhul on erinev, juurutas suurte tähtede joonistamine väärasid kirja-harjumusi.

Uues aabitsas esitatakse lapsele mõlemad, väike ja suur trükitäht, ning kirjaõpetus algab koos lugemaõpetusega. Enne aabitsakursust on aabitsaeelne periood, mis on vajalik selleks, et õpilased uude, koolikeskkonda saaksid sisse elada. omandada kõne-

vilumusi ning kirja eelharjutuste kaudu arendada vastavaid lihaseid. Üldse on see periood ettevalmistuseks järgnevale tööastmele, s. o. aabitsakursusele.

Kuna nimetatud muudatused aabitsaõpetuses on Nõukogude Eesti koolis esmakordsed ja õpetajaskonna enamikul puuduvad sel alal kogemused, siis juhendamine uue aabitsa käsitlemiseks oleks pidanud olema põhjalikum ja nii mõneski osas üksikasjalisem. Meie uus aabits ei ole veel kaugeltki «valmis» ja pärast teatavate töökogemuste omandamist tuleks siin parandada paljutki.

Õppematerjali paigutus üksikuile nädalale «Metoodilises juhendis» (lk. 7 jj.) leiduval plaanil ei ole hea ega otstarbekohane. Kolmas ja neljas õppenädal on liiga üle kuhjatud hilisemate nädalate arvel: 3. nädalale on käsitlemiseks määratud 6 häälikut ja tähte, 4. nädalale 5, kokku seega 11 häälikut ja tähte kahe nädala jooksul. Siia juurde kuulub endastmõistetavalt ka veel kirjutamine. Säärase ainehulga

juures on selle puudulik omandamine paratamatu. Viimastel nädalatel tegeldakse peamiselt ainult kirjutamise ja lugemisega. Võrdluseks võib tuua materjali planeerimist vene aabitsakursuses (Voskressenskaja ja Redozubovi järgi), kus kolmandal, samuti neljandal õppenädalal käsitletakse ainult 4 häälikut ja tähte. (Vt. ajakiri «Начальная школа», 1952, Nr. 7.)

Muidugi on hea, et juba aabitsakursusesse on mahutatud häälikute vältuse küsimus (lühikesed ja pikad häälikud), kuid mitte millegagi ei ole õigustatud nende lahtikiskumine päevateemast, s. o. samal päeval käsitletavast häälikust. Kahtlemata on lapsel raske omandada ühel päeval häälik, täht, tähe kirjutamine ning peale selle veel mingi teise hääliku «pikkuse» mõiste. Häälikute vältust aabitsaperioodil oleks palju otstarbekam käsitleda seoses ühe ja sama hääliku õppimisega, ja nimelt, pärast hääliku ja tähe omandamist tuleks vaadelda selle lühikest ja pikka esinemist kõnes ja kirjas. (Näiteks: Nuku nimi on **Immi**. Seejärel korrata kooris, kahe grupi kaupa, nimi — **Immi**.) Esimesi häälikuid õppides võiks teha neid harjutusi ainult suuliselt (tähti tuntakse veel vähe, ei saa laduda), et lapsed õpiksid häälikute pikkust eristama kuulmise järgi. (Näiteks: **Anu** ja **Aadu** mängisid. Jne.) Alles aabitsaperioodi lõpul peaks järgnema veel süvendav üksikhäälikute pikkuse (vältuse) eristamine ning hiljem üldistav kokkuvõte: täis- ja kaashäälikud võivad esineda lühikeselt ja pikalt.

Juhendid häälikute pikkuse käsitlemiseks aabitsakursusel oleksid olnud väga vajalikud. Tõhusaid tulemusi annab siin rühmiti (enamasti kahes rühmas) hääldamine.

Foneetiliselt seisukohalt on praeguses aabitsas häälikute järjestus parem meie endistest järjestustest. Positiivseks jooneks on veel see, et häälikute analüüsi puhul on tähelepanu juhitud ka häälikute tekkele. Kuid ei saa nõustuda viisidega, kuidas seda te-

hakse mõnel juhul. Kõneorganite asendite ja tegevuse vaatlus häälikute õppimisel peaks kulgema lihtsalt, lapsepäraselt ja moodustama tunnist ühe lõbusama osa. Siin arendame õpilaste tähelepanu, vaatlusvõimet, kuid peale selle lähtume siit ka hääldamisdefektide ravimisel. Sest väärade hääldamisvilumuste ümberkujundamine õigeteks peab toimuma vähemalt I klassis, kui seda kahjuks pole tehtud juba eelkoolieas. Mida kauem on kindistunud teatud vilumused, seda raskem on neid hiljem ümber õppida. Kui häälikute eraldamine võib toimuda nii sõna algult kui lõpult, siis artikuleerimiskoha leidmiseks ei saa toimida sel viisil. Et anda õpilastele pilti sellest, kuidas moodustub mingi häälik, tuleb lasta helilisi häälikuid — järelkult ka täishäälikuid — hääldada üksikult (mitte sõnas) venitades, helituid häälikuid aga sõna lõpus, sest nii on lihtsam. Selleks pole vaja erilist «organiseerimisoskust ja valvsust» («Juhend», lk. 4), vaid õpilastel tuleb lihtsalt säilitada pisut kauemini hääldamisel moodustatud asend. (Ahtushäälikute s, š, f puhul pilu, sulg-häälikute puhul sulg.)

Häälikute **m** ja **p** puhul pole huulte sulg erinev, vaid sulu avamine. («Juhend», lk. 5.) Muidugi pole aabitsaõppijail tarvis teada sääraseid foneetilisi pisiasju, vaid laste tähelepanu tuleb juhtida ainult asjaolule, et huuled on kokku surutud mõlemal juhul, kuid **m**-i hääldamisel õhk voolab läbi nina. Samuti kasutu oleks hakata «keeletsa asendi» erinevusi («Juhend», lk. 10) otsima **l**-i ja **r**-i hääldamisel. Hääliku **r** puhul tuleks rõhutada keeleotsa värisemist, kuna mõned hääldamisdefektidega õpilased moodustavad **r**-i kas lateraalselt või uvulaarselt; esimesel juhul on **r**-häälik **l**-taoline, teisel juhul moodustatakse see kurgunibuga. Häälik **k** ei ole kurgu-, vaid suulae sulghäälik. («Juhend», lk. 4.) Kurgus tekib **g**-ja **k**-häälik nendel, kelle hääldamine pole normaalne (kidakeelsus, gamma-

tism). Klusiilide **b, p; d, t; g, k** puhul on vaja lähtuda just huulhäälikuist (**b, p**), sest nende puhul saame nimetatud sulghäälikute teket sulu moodustamise ja avamise kaudu kõigile lastele nähtavalt ja ilmekalt selgitada. (Näiteks sõnad: leib, lipp.)

Sünteesilist meetodit tuleks kasutada ka sõnadest lausete koostamisel, mitte ainult häälikutest ja silpidest sõnade loomisel.

Silpide eraldamisel sõnast ei tule toetuda mitte ainult suuliigutustele, vaid teise momendina ka silpide kuulmisele.

Aabitsaeelse perioodi piltide ja juhendi vahel täielikku kooskõla ei ole. Kas aabitsaeelsel perioodil või aabitsaperioodi esimestel päevadel on soovitatav anda lastele nimede (s. o. pärisnimede) mõiste, kuna paljude laste arusaamise järgi iga sõna on mõne asja nimi. Laste nimesid aga võime juba hakata laduma 4. tähe käsitlemisel.

Tähekujude mällu kinnistamiseks õhus tehtavaid käeliigutusi võib korrata pärast kinni silmi, sest nii omandatakse lihasliigutuskujutlused kõige kindlamini.

Liikuva aabitsa säilitamiskaantele tuleks lisandada veel taskud lauselõpu märkide jaoks. Miks on suurema esinemissagedusega tähti trükitud nõnda vähe?

Ušinski ja ka hilisemad nõukogude pedagoogid hindavad kõrgelt mõistatusi õppematerjalina. Miks toob kõnealune aabits neist ainult ühe?

Kokku võttes võib öelda, et põhiliselt on meie aabitsas üle mindud ter-vetele, õigetele alustele, kuid õppematerjali paigutus on kohati ebaratsionaalne, koordineerimine teemade vahel puudulik. Kuid neist puudustest on võimalik hõlpsasti jagu saada juba järgnevaks õppeaastaks, kui autorid ei rahuldu saavutatuga, vaid jätkavad tööd, et aabitsat paremaks teha.

SISUKORD

Juhtkiri. Stalinliku Konstitutsiooni õpetamine kõrgemale tasemele 657

L. Hallop. Täidame auga partei XIX kongressi poolt püstitatud ülesanded hariduse alal 665

J. Valgma. Nõukogude keeleteaduse põhiküsimuste käsitlemisest koolis 675

J. Erm. Nõukogude teaduse prioriteedi küsimus ideoloogilise kasvatus vahendina keemia-tundides 690

K. Ramul. Katsed keskkooli psühholoogiatundides 697

V. Kartsov. Kuidas käsitleda kultuuriküsimusi 4. klassi ajalootunnis 707

S. Jürgenson. Klassivälise lugemise juhendamisest 714

KRITIKA JA BIBLIOGRAAFIA.

H. Jõulma. Muudatustest eesti keele aabitsakursuses 717

СОДЕРЖАНИЕ

Передовая. Выше уровень преподавания Сталинской Конституции 657

Л. Халлоп. Выполним с честью задачи по народному образованию, поставленные перед нами XIX съездом коммунистической партии 663

Ю. Валгма. Как изучать основные вопросы советского языкознания в школе 673

Ю. Эрм. Вопрос о приоритете Советской науки, как средство идеологического воспитания на уроках химии 690

К. Рамуль. Опыты на уроках психологии в средней школе 697

В. Карцов. Как изучать вопросы культуры на уроках истории в IV классе 707

С. Юргенсон. О руководстве внеклассным чтением 714

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Х. Ивулма. Об изменениях в эстонском азбучном курсе 717

Toimetuse kolleegium: R. Meriloo (toimetaja), J. Tohver, A. Valsiner, R. Kalling, M. Salum, M. Leitsalu.

Toimetuse aadress: Tallinn, Tõnismägi 11, telef. 307-96. Ladumisele antud 14. X 1952. Trükkimisele antud 10. XI 1952. Trükiarv 3414. Paber 70×108, 1/16. Trükipoognaid 4. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 5,48. Arvutuspoognaid 5,75. MB-13968. Tellimise nr. 1982. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk 54/58.

Eesti Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus.

Ilmub 1 kord kuus. Uksiknumbri hind 5 rubla.

Tellimishind: 6 kuud — 30 rubla.

«Ныукогуде кооль» («Советская школа»). Орган Мин. Просв. ЭССР.
На эстонском языке.

Rbl. 5.—